

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัย
และการพัฒนากลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี

โดย

นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย

กันยายน 2552

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัย
และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี

โดย

นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
: ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

รายงานฉบับนี้จะไม่สำเร็จจุล่งได้ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประสานงานภาค ที่มงานและคณะทำงานทุกคน รวมทั้งโครงการส่งเสริมพี่เลี้ยงให้การเรียนรู้และพัฒนาแนวคิด กระบวนการในการวิจัยอย่าง “โครงการถอดบทเรียนโครงการวิจัยเด่น” ภาคอีสาน “โครงการถอดบทเรียนพี่เลี้ยงต้นแบบ” และ “โครงการพัฒนาพี่เลี้ยงผ่านการฝึกอบรมการวิเคราะห์ข้อมูล” ของป๋วยและอ้ายโกมล และการเข้าร่วมประชุม RC ของ สกว.ที่มีส่วนสนับสนุนให้ผู้เขียนมีความชัดเจนในการทำงานเป็นอย่างมาก

ขอบคุณที่ปรึกษาของโครงการที่เป็นเหมือนพี่เลี้ยงหลัก ได้แก่ อ.พิภพ หัสสา ศูนย์ประสานงานการวิจัยท้องถิ่น จังหวัดหนองบัวลำภู และผู้ช่วย (น้องนิ่ม) ที่ดูแลและช่วยเหลือทั้งเรื่องวิธีการทำงานและการจัดทำ Account Node ขอขอบคุณที่ช่วยทำเรื่องที่อยู่เหมือนยุ่งยากให้เป็นเรื่องง่ายๆ รวมทั้งคุณตะวัน และทีมงานที่ไปช่วยพัฒนาให้ ขอขอบคุณอาจารย์อารมณ์ จ่านักศักดิ์ที่ช่วยให้คำแนะนำเรื่องมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาคนและการทำงานกับคน ขอขอบคุณอาจารย์สันติภาพ ศิริวัฒนไพบูลย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีที่มาช่วยเติมมุมมองให้กับโครงการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนในช่วงสุดท้ายซึ่งมีประโยชน์มหาศาล

ขอบคุณคุณวิสาขมาส หมี่กระและคุณชาญณรงค์ ไชยรบ ที่ช่วยประสานงานภาคสนาม จัดประชุมและเขียนรายงานประชุมบางส่วน ขอขอบคุณว่าที่ทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุกท่านและผู้สนใจเข้าร่วมแสดงความเห็น อภิปราย ถกเถียง และเพิ่มเติมมุมมองให้แก่และกันในทุกเวที ความผิดพลาดใดๆ จากการเขียนรายงานฉบับนี้ผู้เขียนขอรับไว้พัฒนาปรับปรุงและแก้ไข ด้วยความมั่นใจว่าทุกปัญหาย่อมมีหนทางในการแก้ไขสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ สกว.ที่ว่า “สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ”

ขอพระเจ้าอวยพระพร

พัชรินทร์ บัวลอย

30 กันยายน 2552

คำนำ

รายงานศึกษานี้เป็นแผนที่คร่าว ๆ ของแนวทางการวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง ที่หยิบยกมาเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาในบางพื้นที่ที่เป็นตัวแทนจากพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอหนองวัวซอ อำเภอพิบูลย์รักษ์และอำเภอสร้างคอม โดยในเขตต้นน้ำเน้นการศึกษาเรื่องป่าต้นน้ำ ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า โดยค้นหารูปแบบในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน ในเขตพื้นที่อำเภอพิบูลย์รักษ์มุ่งเน้นการพัฒนาควาญวิจัยและค้นหาประเด็นโจทย์วิจัยกับคำถามที่ว่า “ทำไมหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมน้ำจึงขาดแคลนน้ำ” ถ้าขาดแคลนน้ำแล้วอยู่กันอย่างไร? ชุมชนท้องถิ่นมีการปรับตัวอย่างไร? และจะหารูปแบบ แผนแผนการแก้ไขปัญหาและการจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร? ส่วนอำเภอท้ายน้ำมุ่งค้นหาคำตอบที่ว่า การเปลี่ยนแปลงแผนการทำการเกษตรของคนในพื้นที่ป่าบุงป่าทามเดิมในปริมาณน้ำที่ชุมชนไม่สามารถควบคุมและจัดการได้ แต่มีฝายหรือเขื่อนที่รัฐสร้างขึ้นปิดปากห้วยหลวงและควบคุมระดับน้ำ ปัญหาซับซ้อนในพื้นที่กำลังจะถูกสำรวจตรวจตรา เก็บบันทึกข้อมูลและถ่ายทอดเพื่อการเรียนรู้และหาหนทางในการแก้ไขอย่างเหมาะสมต่อไป

เสียงจากชุมชนเล็กๆ ในพื้นที่เล็กๆ ในโครงการชุดเล็กๆ นี้ อาจเป็นเพียงความเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นด้วยเสียงเล็กๆ จากชุมชน แต่หวังว่าจะสร้างผลกระทบที่ใหญ่ในอนาคต โดยเฉพาะในภาวะที่ข้อถกเถียงเรื่องการจัดการน้ำโดยโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐกับการค้นหาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนท้องถิ่นกำลังเป็นเรื่องที่คุุณความความคิดและวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันว่าแบบไหนจะเหมาะสม แบบไหนส่งผลดีหรือร้ายต่อคนและระบบนิเวศแบบยั่งยืนในอนาคตอันยาวไกล งานวิจัยจากพื้นที่เล็กๆ อาจเปิดเผย บอกเล่าเรื่องราว หลักฐานความจริง และข้อเสนอทางเลือกจากชุมชนท้องถิ่นต่อสังคมโลกว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีสิทธิอย่างชอบธรรมได้อย่างไรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำของตนเองในระยะยาว

ด้วยความเคารพ

พัชรินทร์ บัวลอย

30 กันยายน 2552

สารบัญ

บทที่ 1	ความเป็นมาของโครงการ	7
บทที่ 2	ทบทวนเอกสารรายงานการวิจัยและการพัฒนาที่ผ่านมา	27
บทที่ 3	สรุปผลการดำเนินกิจกรรมและบทเรียน	35
	3.1.1 กิจกรรมศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง ในเขตพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ	35
	3.1.2 กิจกรรมการจัดเวทีสร้างความเข้าใจกับพื้นที่	39
	3.1.3 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต	66
	3.1.4 กิจกรรมการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำ การบริหาร จัดการน้ำ การพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง และพัฒนาโจทย์วิจัย	81
	3.1.5 เวทีนำเสนอข้อมูลการศึกษาการบริหารจัดการน้ำ การนำ และแนวทางการวิจัย ลุ่มน้ำห้วยหลวง ภาพระมจังหวดอุดรธานี	106
บทที่ 4	ข้อค้นพบ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ	131
	บรรณานุกรม	135
	ภาคผนวก ก. แผนที่แสดงพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยหลวง	138
	ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้เข้าร่วมการประชุม	142

โครงการ “ศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี”

รายงานฉบับสมบูรณ์

ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2552 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2552

ชื่อหัวหน้าโครงการ: นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย

หน่วยงาน: ชมรมสุขภาพดีเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อจัดทำแผนที่ปัญหาและศักยภาพ (Mapping) ขนาดขอบข่ายในการทำงานวิจัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในเรื่องคน ประเด็นเนื้อหาและพื้นที่ในการดำเนินการ
- 2) เพื่อจัดทำฐานข้อมูลและงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวงและค้นหาทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำและพัฒนาลุ่มน้ำที่เหมาะสมต่อบริบทชุมชนท้องถิ่น
- 3) เพื่อกำหนดแนวทาง ยุทธศาสตร์การทำงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และภูมิโนเวศน์ลุ่มน้ำแบบชาวบ้าน/ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นกลุ่มเป้าหมายช่วยกันค้นแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาให้กับตัวเองและชุมชน

รายละเอียดการดำเนินงานของโครงการตามแผนงานโดยสรุป

กิจกรรม (ตามแผน)	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตามแผน)	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ* (อุปสรรค)
1.ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตกลาง (อำเภอเมือง)	<ol style="list-style-type: none"> 1) ฐานข้อมูลด้านรายละเอียดแผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของ พื้นที่อำเภอเมือง 2) ค้นพบกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ฐานข้อมูลแผนงานการพัฒนา ลุ่มน้ำห้วยหลวงของ จังหวัดอุดรธานี ● กลุ่มคนที่มีความสนใจทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็น การวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง จาก อบต. 4 แห่ง ได้แก่ หมู่มนสามพร้าว นากว้าง และเชียงยืน ● ยังไม่พบรายงานวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ● กลุ่มผู้สนใจจะทำวิจัยต่อเป็นกลุ่มอบต. เมื่อหมดวาระลง และเตรียมตัวเพื่อเลือกตั้งครั้งใหม่ ทำให้หยุดการพัฒนา โจทย์วิจัยต่อ

	3) ฐานข้อมูลงาน ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตรงในพื้นที่	เกี่ยวกับเรื่องการ พัฒนาลุ่มน้ำในเขต อำเภอโดยตรง	
2.ศึกษาข้อมูลและจัดทำ แผนที่การบริหารจัดการ น้ำ การใช้น้ำและการ พัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงใน เขตต้นน้ำ (อำเภอหนอง วัวซอ)	1) ฐานข้อมูลด้าน รายละเอียด แผนพัฒนาลุ่มน้ำ ห้วยหลวงของ พื้นที่ ต้นน้ำ 2) ค้นพบกลุ่มคนที่ เกี่ยวข้องหรือมีส่วน ได้เสียและได้รับ ผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมจากการ บริหารจัดการน้ำและ การพัฒนาลุ่มน้ำห้วย หลวง 3) ฐานข้อมูลงาน ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตรงในพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ฐานข้อมูลและ แผนพัฒนาลุ่มน้ำ ห้วยหลวงจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ● ได้กลุ่มคนที่สนใจ ประเด็นวิจัยป่าต้นน้ำ ● ยังไม่พบงานวิจัย โดยตรงในพื้นที่นั้นมา ก่อน 	
3.ศึกษาข้อมูลและจัดทำ แผนที่การบริหารจัดการ น้ำ การใช้น้ำและการ พัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงใน เขตปลายน้ำ (อำเภอ สร้างคอม)	1) ฐานข้อมูลด้าน รายละเอียด แผนพัฒนาลุ่มน้ำ ห้วยหลวงของ พื้นที่ อำเภอสร้างคอม 2) ค้นพบกลุ่มคนที่ เกี่ยวข้องหรือมีส่วน ได้เสียและได้รับ ผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมจากการ บริหารจัดการน้ำและ การพัฒนาลุ่มน้ำห้วย หลวง 3) ฐานข้อมูลงาน ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตรงในพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ฐานข้อมูลและ แผนงานเกี่ยวกับการ พัฒนาลุ่มน้ำห้วย หลวงตอนปลายจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ● ได้กลุ่มคนที่สนใจ ประเด็นงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นในประเด็นป่า บุงป่าทามกับ ผลกระทบการจัดการ น้ำจากภาครัฐ ● ได้ค้นพบงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง 	

<p>4. จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับพื้นที่</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของโครงการ 2) ความคาดหวังและผลที่คาดว่าจะบรรลุร่วมกันเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย 3) ได้แผนงานเบื้องต้น แนวโน้มและทิศทางในการดำเนินโครงการในแต่ละประเด็น 	<ul style="list-style-type: none"> ● ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ไม่รู้จัก สกว. เมื่ออธิบายความเป็นมาและแนวคิดวิจัยเพื่อท้องถิ่นแล้ว ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจมากขึ้น ● มีทีมวิจัยสนใจพัฒนาโครงการวิจัยประเด็นลุ่มน้ำห้วยหลวงอย่างน้อย 4 ทีม ● ได้แผนงานแนวทางศึกษาวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวงใน 3 อำเภอ 4 โครงการ 	
<p>5. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารเพิ่มเติมทางอินเทอร์เน็ตและห้องสมุด</p>	<p>ได้เอกสารรายงานข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลพื้นที่เพิ่มเติม</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ข่าวความเคลื่อนไหวของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวง โดยเฉพาะข้อถกเถียงในประเด็นการจัดการน้ำด้วยโครงการผันน้ำ 	
<p>6. จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำ การบริหารจัดการน้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่กลางน้ำ (อำเภอเมือง)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ทิศทางและกำหนดทิศทางในการทำวิจัยท้องถิ่นร่วมกัน 2) ได้ประเด็นในการทำวิจัยท้องถิ่นที่ชัดเจนร่วมกัน 3) ได้แผนงานเบื้องต้นในการทำงานร่วมกัน 4) ได้คน (key person) 	<ul style="list-style-type: none"> ● ผู้เข้าร่วมมีความสนใจและได้กำหนดแนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกัน โดยแกพื้นที่รายตำบลแต่นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ● ได้แผนงานเบื้องต้นในการทำงานร่วมกัน ● ได้รายชื่อผู้สนใจทำงานวิจัยเพื่อ 	<ul style="list-style-type: none"> ● กลุ่มผู้สนใจจะทำวิจัยต่อเป็นกลุ่มอบต. เมื่อหมดวาระลง และเตรียมตัวเพื่อเลือกตั้งครั้งใหม่ ทำให้หยุดการพัฒนาโจทย์วิจัยต่อ ● ผู้ประสานงานปรับพื้นที่ไปชี้แจงโครงการที่อำเภอพิบูลรักษ์ มีกลุ่มคนที่

	<p>ที่จะเข้ามาเป็นแกนนำในการทำโจทย์วิจัยร่วมกัน</p> <p>5) ได้ทราบทำที่และแผนงานที่ชัดเจนของหน่วยงานราชการ / อบต. / อปท. ในพื้นที่ร่วมกันในฐานะที่จะเข้ามาหนุนช่วยเป็นเครือข่ายและพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกันในอนาคต</p>	<p>ท้องถิ่น</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ได้เครือข่ายภาคีความร่วมมือในการทำงาน ได้แก่ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 9 กรมทรัพยากรน้ำภาค 3 และสำนักกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) 	<p>สนใจทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและได้ลงมือพัฒนาโจทย์วิจัยจนได้ร่างโครงการวิจัยร่วมกัน</p>
<p>7. จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำ การบริหารจัดการน้ำ และการพัฒนากลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)</p>	<p>1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ทิศทางและกำหนดทิศทางในการทำวิจัยท้องถิ่นร่วมกัน</p> <p>2) ได้ประเด็นในการทำวิจัยท้องถิ่นที่ชัดเจนร่วมกัน</p> <p>3) ได้แผนงานเบื้องต้นในการทำงานร่วมกัน</p> <p>4) ได้คน (key person) ที่จะเข้ามาเป็นแกนนำในการทำโจทย์วิจัยร่วมกัน</p> <p>5) ได้ทราบทำที่และแผนงานที่ชัดเจนของหน่วยงานราชการ / อบต. / อปท. ในพื้นที่ร่วมกันในฐานะที่จะเข้ามาหนุนช่วยเป็นเครือข่ายและพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกันในอนาคต</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้กลุ่มคนที่สนใจในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ● กำหนดประเด็นวิจัยร่วมกันเรื่องป่าต้นน้ำ ● ได้แผนงานในการดำเนินกิจกรรมและเตรียมความพร้อมของทีมวิจัย ● มีการพัฒนาโจทย์วิจัยอย่างต่อเนื่อง 	

<p>8. จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหา การใช้น้ำ การบริหาร จัดการน้ำ และการพัฒนา ลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขต ปลายน้ำ (อำเภอสร้าง คอม)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจ วัตถุประสงค์ ทิศทาง และกำหนดทิศทาง ในการทำวิจัยท้องถิ่น ร่วมกัน 2) ได้ประเด็นในการทำ วิจัยท้องถิ่นที่ชัดเจน ร่วมกัน 3) ได้แผนงานเบื้องต้น ในการทำงานร่วมกัน 4) ได้คน (key person) ที่จะเข้ามาเป็นแกน นำในการทำโจทย์ วิจัยร่วมกัน 5) ได้ทราบเท่าที่และ แผนงานที่ชัดเจน ของหน่วยงาน ราชการ / อบต. / อปท. ในพื้นที่ร่วมกัน ในฐานะที่จะเข้ามา หนุนช่วยเป็น เครือข่ายและพัฒนา โจทย์วิจัยร่วมกันใน อนาคต 	<ul style="list-style-type: none"> ● ผู้เข้าร่วมสนใจ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และอยากจะทำวิจัย ● ได้ประเด็นในการทำ วิจัยร่วมกัน ● ได้แผนงานเบื้องต้น ในการทำวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น ● ได้ทีมวิจัย ● ได้ภาคีความร่วมมือ ในท้องถิ่น ได้แก่ นายอำเภอสร้างคอม เกษตรอำเภอ ข้าราชการบำนาญ ชมรมอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมห้วย หลวงตอนล่าง ครู ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และ สมาชิก อบต. ผู้บริหารเทศบาล ใน พื้นที่ ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ประเด็นวิจัยและ โจทย์วิจัยจะต้องทำ เป็นทีม เนื่องจาก ตอนนี้ยังไม่มี ชัดเจน ทุกคนยัง เข้าใจไม่ตรงกัน (ซึ่ง เป็นเรื่องปกติ)
<p>9. เวทีนำเสนอข้อมูล การศึกษาการบริการ จัดการน้ำ การใช้น้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วย หลวง (ภาพรวมจังหวัด อุดรธานี)</p>	<p>ได้ฐานข้อมูลงานวิจัยด้าน การบริหารจัดการน้ำ การ ใช้น้ำและการพัฒนาลุ่ม น้ำห้วยหลวง (ภาพรวม จังหวัดอุดรธานี)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● มีฐานข้อมูลจาก 3 พื้นที่ ได้แก่ หนองวัว ซอ พิบูลรักษ์และ สร้างคอม ● มีผู้เข้าร่วมในเวทีนี้ 3 โครงการ และ 1 โครงการไม่ได้นำมา เสนอแต่มีแผนการจะ กลับไปพัฒนาต่อ หลังจากที่ได้ฟัง แนวทางของพื้นที่ อื่นๆ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ทีมแกนนำไม่มีความ ชำนาญทางวิชาการ และการเรียบเรียง เอกสาร ต้องใช้เวลา ในการพัฒนาเพื่อ ปรับโจทย์วิจัย กรอบ ความคิดและ กระบวนการวิจัย อย่างต่อเนื่อง

		<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ประเด็นในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ● ได้ภาคีความร่วมมือในท้องถิ่น ได้แก่ พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ สมาชิก อบต. ครู กำนันผู้ใหญ่บ้าน และข้าราชการ บำนาญ ฯลฯ 	
--	--	--	--

ลงนาม.....

นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย

(หัวหน้าโครงการ)

วันที่ 30 กันยายน 2552

บทที่ 1. ความเป็นมาของโครงการ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

การจัดการน้ำในภาคอีสานนั้นเป็นพื้นที่ที่แห้งแล้งและชุมชนที่คนจากภายนอกแลเห็นว่าเป็นพื้นที่แห้งแล้งทุรกันดาร แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน บ้านเมืองของมนุษย์ที่มีร่องรอยของอารยธรรมมาแต่โบราณกว่า ๒,๕๐๐ ปี อารยธรรมที่ว่านี้ก็คือการจัดการน้ำ [Water Management] ที่แลเห็นได้จากแบบแผนของการตั้งชุมชนหลายยุคหลายสมัย เช่น สมัยแรกเริ่มมักอยู่ชายขอบที่สูงอันเป็นป่าโคกและใกล้พื้นที่ลุ่มที่เป็นแอ่งหรือหนองน้ำ หรือกุด (ลำน้ำตื้น) อันเป็นที่กักเก็บน้ำได้ เมื่อเกิดเป็นชุมชนใหญ่ที่อยู่กันอย่างหนาแน่นก็มีการขุดสระน้ำล้อมรอบชุมชน [Tank-moated settlement] ระบบการจัดการน้ำของอีสานแต่โบราณที่ยังหลงเหลืออยู่ในหลายๆท้องถิ่นนั้น เป็นการจัดการภายในนิเวศธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นไป โดยใช้ระบบบังคับน้ำจากทางลาดหรือที่สูงเข้ามากักเก็บไว้ในที่ต่ำ [Gravity] ที่มาของน้ำที่สำคัญ คือ มาจากป่าโคกซึ่งเป็นที่สูง มักเป็นป่าโปร่งที่มีพืชพันธุ์ ต้นไม้ และสัตว์นานาชนิดที่คนได้พึ่งพาในการหาอยู่หากิน ป่าโคกเหล่านี้จะไม่โดนทำลาย เป็นที่ซึ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติเช่นผีดูแล เช่น ผีปู่ตา เป็นต้น คนอีสานส่วนใหญ่อาศัยน้ำจากฟ้าคือในฤดูฝน ฝนตกผ่านที่สูงจากเทือกเขา เขาและป่าโคกลงสู่ที่ราบลุ่ม น้ำจะไหลลงมาตามร่องน้ำหรือลำห้วยและไหลแผ่กันลงมาเป็นบริเวณกว้างก็จะใช้คันดินและทำการชักน้ำ เบนน้ำและกันน้ำเข้าไว้ในพื้นที่ทำการเพาะปลูกหรือพื้นที่ซึ่งเป็นสระหรืออ่างเก็บน้ำ เช่นในการทำนาได้อาศัยน้ำไหลแผ่ลงมาจากที่สูงเข้าเก็บไว้ในบึงนาหรือคันนารูปสี่เหลี่ยม เมื่อน้ำเต็มที่แล้วก็ปล่อยผ่านรูพักช่องทางเล็กๆ ลงสู่บึงนาในระดับต่ำต่อไป แต่ถ้าบริเวณพื้นที่ลุ่มทำการเพาะปลูกกว้างใหญ่ก็จะทำทำนบ [Weir] ขวางทางน้ำเพื่อชะลอน้ำและกระจายน้ำเข้าสู่ที่นา โดยไม่ปล่อยให้ไหลลงหนองบึงหรือลำน้ำอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการชะลอน้ำนั้นมักจะทำกันในตอนใกล้สิ้นฤดูน้ำ เมื่อน้ำที่ไหลเร็วเจิ่งนองไหลกลับคืนสู่หนองบึงและลำน้ำ ทำนบดังกล่าวจะช่วยชะลอน้ำที่จะใช้ในการปลูกข้าวต่อไป นับเป็นการทำนาแบบนาตามนั่นเอง แนวทำนบที่ทำหน้าที่กันน้ำ ขวางน้ำ ชะลอน้ำ และเบนน้ำดังกล่าวนี้มักถูกเรียกโดยคนปัจจุบันว่า ถนนโบราณ ดินแดนอีสานส่วนใหญ่ขาดน้ำได้ดิน อีกทั้งข้างล่างเป็นหินเกลือ จึงมักเก็บน้ำบนผิวดินด้วยการยกขอบเขื่อนของอ่างเก็บน้ำให้สูง จึงเรียกว่า บาราย อันเป็นภาษาสันสกฤตที่แปลว่า ยกให้สูง บารายเป็นอ่างเก็บน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนจะเอาวัวควายลงไปอาบกินไม่ได้ เพราะมุ่งหวังให้เป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้ในการดำรงชีวิต เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าหัวใจของการจัดการน้ำที่สำคัญของคนอีสานแต่โบราณ หรืออาจจะกล่าวว่าของทุกท้องถิ่นแต่ละถิ่นฐานบ้านเมืองก็ได้ คือการจัดการน้ำกินน้ำใช้ หาใช้เพื่อการเกษตรกรรมไม่ แม้กระทั่งน้ำในแม่น้ำลำน้ำใหญ่ๆ ก็ไม่นำมาใช้ทั้งการอุปโภคบริโภค ยกเว้นพื้นที่บางแห่งในบริเวณที่สูงเท่านั้นที่มีการใช้ระหัดชักน้ำที่เรียกว่า พัด หรือ หลัก วิดน้ำเข้าไปใช้ในแปลงนา เช่นที่พบในต้นน้ำลำตะคองในเขตจังหวัดนครราชสีมา ต้นน้ำชีในเขตจังหวัดชัยภูมิ และลำน้ำหมันในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การจัดการน้ำกินน้ำใช้ของคนอีสานนั้น เป็นระบบที่สัมพันธ์กับลำน้ำ

ธรรมชาติที่มีต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำทั้งสิ้น โดยมีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี พระ และเทพเป็นเจ้าที่คุ้มครองการใช้น้ำร่วมกัน

1.1.1 ปัญหาการพัฒนาหลุ่มน้ำห้วยหลวง

ลำน้ำห้วยหลวง เป็นลำห้วยของจังหวัดอุดรธานีต้นกำเนิดจากแนวสันเขารอยต่อระหว่างอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู กับอำเภอหนองวัวซอจังหวัดอุดรธานี ไหลผ่านอำเภอเมืองจังหวัดหนองบัวลำภูลงสู่อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 109 ตร.กม. ประกอบด้วยลำห้วย 3 ลำห้วย ได้แก่ ห้วยดาน ห้วยทรายและห้วยจาง และลำห้วยสาขาอีกนับสิบในเขตต้นน้ำ มีความยาวจากต้นน้ำถึงปลายน้ำประมาณ 100 กิโลเมตร มีทางน้ำไหลผ่านเชิงโยงวิถีชีวิตของชาวอำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมือง อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอเพ็ญ อำเภอบ้านดุง อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เป็นแม่น้ำที่รัฐบาลนายสมัครสุนทรเวชมีนโยบายใช้เป็นหนึ่งในเส้นทางผันน้ำโขงจากแม่น้ำโขงเข้าสู่เขื่อนห้วยหลวง-หนองหานและนำไปเก็บไว้ที่เขื่อนลำปาว (โครงการนี้พัฒนาแนวคิดมาจากโครงการโขงชีมูนอันลุ่มเหลวและส่งผลกระทบต่อการจัดการน้ำและสิทธิชุมชนท้องถิ่นอย่างรุนแรงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันในลุ่มน้ำสำคัญของภาคอีสาน) เป็นแม่น้ำที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการเหมืองแร่โปแตส จังหวัดอุดรธานี อันเนื่องมาจากการไหลซึมของสายน้ำใต้ดินทั้งผลกระทบโดยตรงและทางอ้อมจากกระบวนการผลิตแร่โปแตส เป็นแม่น้ำที่ถูกสร้างเขื่อนห้วยหลวงเพื่อใช้เลี้ยงกองทัพของอเมริกาที่มาตั้งฐานทัพที่จังหวัดอุดรธานีในสมัยอดีตและปัจจุบันได้ถูกเปลี่ยนเป็นโครงการชลประทาน การแหล่งน้ำเพื่อทำน้ำประปาเลี้ยงคนอุดร และเป็นแม่น้ำที่ถูกสร้างฝายปิดปากแม่น้ำก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง ทำให้น้ำท่วมและน้ำแล้งทำลายพืชและข้าวของชาวนาในเขตอำเภอโพนพิสัยได้รับผลกระทบมากกว่า 1,000 ครัวเรือน

1.1.2 ปัญหาเชิงนโยบายการจัดการน้ำของรัฐแบบรวมศูนย์ที่มีผลกระทบต่อท้องถิ่น

ปัญหานโยบายในการจัดการน้ำของไทยมาจากนโยบายการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์การจัดการไว้ที่ส่วนกลาง โดยโดยนับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การจัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำนับเป็นภารกิจหลักของการจัดการน้ำของรัฐ เมื่อปี พ.ศ. 2503 ประมาณว่าพื้นที่ที่ได้รับการชลประทานแล้ว 9 ล้านไร่ ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1. (พ.ศ. 2504-2509) เป็นช่วงของการผลักดันโครงการขนาดใหญ่เพื่อจัดหาน้ำ รวมพื้นที่เป้าหมายที่ได้รับการประโยชน์จากการชลประทานรัฐ 12 ล้านไร่ แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 2. รัฐบาลยังได้พุ่งความสนใจยังการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนา ฯ รัฐบาลมีพื้นที่การชลประทานทั้งหมด 15 ล้านไร่ แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 3. เน้นหนักในด้านการก่อสร้างระบบคลองส่งน้ำ แนวทางการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและทรัพยากรทางน้ำปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 91 ตอนที่ 69 หมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐมาตรา 77 มีส่วนเกี่ยวข้องกับน้ำ ดังต่อไปนี้ “มาตรา 77 รัฐพึงบำรุงรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมและความคงตามธรรมชาติรวมทั้งป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธารและน่านน้ำ” การ

จัดการน้ำเป็นนโยบายของรัฐที่ชัดเจนในปี พ.ศ. 2518 เมื่อมีมติคณะรัฐมนตรีควบคุมการใช้พื้นที่ป่าต้นน้ำ ลำธารและต่อมาได้มีการแบ่งเขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำเพื่อกำหนดมาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ป่า และที่ดินในแต่ละเขต การจัดการต้นน้ำเป็นหน้าที่หนึ่งของกรมป่าไม้ การฟื้นฟูป่าต้นน้ำในพื้นที่รับน้ำ ตอนบนและยังเป็นการป้องกันไฟป่า การอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) กำหนดให้ศึกษาและวางมาตรการ การแก้ไขผลกระทบต่อสภาวะสิ่งแวดล้อมจากโครงการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ การอนุรักษ์ และรักษาคุณภาพของแหล่งน้ำมิให้เกิดมลพิษที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อผลผลิตทางการเกษตรและเป็นพิษ ต่อการมีชีวิตอยู่ของสัตว์น้ำ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2524) ต่อมาปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้มีมติเห็นชอบให้สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติดำเนินการ กำหนดคุณภาพลุ่มน้ำที่สำคัญของประเทศไทย

จากวัตถุประสงค์หลักของการชลประทานสำหรับประเทศไทยคือการใช้น้ำในยามหน้าแล้ง กรมชลประทานจึงการจัดหาน้ำด้วยการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่สำหรับกักและเก็บน้ำในที่และด้วยการผันน้ำ ข้ามลุ่มน้ำ เช่น โครงการโขงชีมูล อย่างไรก็ตามการขาดแคลนน้ำมิได้เกิดขึ้นเฉพาะที่ใดที่หนึ่งแต่เป็น สภาวะที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ และในปีที่แล้งมากจะเกิดเหตุการณ์รุนแรงในการแย่งน้ำ ดังนั้นปัญหาและ นโยบายเรื่องการจัดการน้ำและแหล่งน้ำจึงเกิดจาก (1) ปัญหาทางด้านแนวคิด เรื่องน้ำ การไม่ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศของน้ำและการมองว่าน้ำแค่เพียงมวลของน้ำเท่านั้นนำไปสู่การจัดการน้ำ หรือแก้ไขปัญหาน้ำในทางเทคนิคเท่านั้นส่งผลกระทบต่อเนื่องทั้งทางสังคมและระบบนิเวศ (2) ปัญหา ทางด้านปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ปัญหาน้ำท่วม การขาดแคลนน้ำและปัญหาน้ำเสีย(3) ปัญหาทางด้านการเมือง รัฐให้ความสำคัญในการจัดสรรน้ำเพื่อพัฒนาหรือรองรับการเติบโตของภาคเมืองและระบบ อุตสาหกรรมเป็นหลัก (4) ปัญหาทางด้านสิทธิที่ไม่เท่าเทียมกันในการจัดการทรัพยากรน้ำระหว่างกลุ่ม คนที่มีอำนาจทางการเมืองแตกต่างกัน จากการวิเคราะห์ร่าง พรบ.กฎหมายทรัพยากรน้ำของรัฐและการ ปรับปรุงและยกร่างกฎหมายการชลประทานฉบับใหม่ เป็นการยกร่างกฎหมายคู่ขนานซึ่งจะเป็นกลไก หรือเครื่องมือในการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับทิศทางการจัดการทรัพยากรน้ำหรือนโยบายน้ำแห่งชาติ ที่จะทำให้อำนาจรัฐสามารถเข้าไปควบคุมการใช้พื้นที่น้ำทั้งน้ำที่อยู่ในระบบชลประทานและน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้งหมดรวมทั้งทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องกันได้อย่างกว้างขวาง ส่วนในร่างกฎหมายชลประทานนั้นมีการ กำหนดอย่างชัดเจนเกี่ยวกับชลประทานส่วนบุคคลและชลประทานการค้า นอกจากนี้ยังมีการใช้หลักการ ทางเศรษฐศาสตร์หรือมาตรการด้านราคาและตลาดเข้ามาจัดการให้เกิดการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพซึ่ง มีการกำหนดไว้ในกฎหมายทั้งสองฉบับ ในร่างกฎหมายทรัพยากรน้ำเรียกว่า “ค่าใช้น้ำ” ซึ่ง คณะกรรมการลุ่มน้ำจะเป็นผู้กำหนดอัตรา หลักเกณฑ์และวิธีการในการเรียกเก็บ ฉะนั้นปัญหาที่ตามมา ก็คือความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรน้ำ เมื่อเกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรน้ำ ปัญหาความ ขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นนอกจากไม่สามารถคลี่คลายลงได้แล้ว ยังอาจจะมีคามรุนแรงมากยิ่งขึ้น

1.1.3 พัฒนาการปัญหาการจัดการน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ต้นน้ำ (เขื่อนห้วยหลวง-อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี)

พัฒนาการเริ่มต้นของปัญหาการจัดการน้ำลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธาณินั้น ไม่ได้มาจากคนอุดร แต่มาจากแนวความคิดของการจัดการน้ำเพื่อคนต่างชาติ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 กรมชลประทานได้ดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง เขตอำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานีเพื่อนำน้ำไปป้อนให้กับฐานทัพอเมริกัน การกักเก็บน้ำทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยประมาณ 20,000 ไร่ ต้องอพยพชาวบ้านถึง 14 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคอีสาน ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเห็นว่าการที่จะอพยพและเห็นว่าผลประโยชน์ของการสร้างเขื่อนไปตกกับฐานทัพอเมริกัน ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาคัดค้านโดยวิธีการต่างๆ รวมทั้งการเดินขบวนในกรุงเทพฯ หลายครั้ง โดยการสนับสนุนของนักศึกษา ตลอดเวลาผู้นำชาวบ้านถูกคุกคามจากอำนาจมืด เช่น การขู่ฆ่า การสะกดรอย การส่งอาสาสมัครรักษาดินแดน เข้าไปฝังระเบิดรอบหมู่บ้าน วันที่ 21 เมษายน 2518 นายโง่น สาววงศ์ กรรมการหมู่บ้านหนองบัวบานถูกรัดคอและทุบศีรษะตาย ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนถึงขั้นชาวบ้านยึดที่ทำการบริษัทสร้างเขื่อน เพื่อต่อรองกับรัฐแต่ไม่เป็นผล มาตรการที่รัฐนำไปจัดการกับชาวบ้านในช่วงเวลานั้น คือ การแบ่งแยก และการจัดลูกเสือชาวบ้านเพื่อนำไปปะทะกับชาวบ้าน จนมีการปะทะกันระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายสร้างเขื่อนและลูกเสือชาวบ้านหลายครั้ง โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐหนุนหลัง ในการต่อสู้ของชาวบ้านในครั้งนั้น กล่าวได้ว่านักศึกษาคือพันธมิตรที่สำคัญที่เข้าร่วมการต่อสู้ แต่ก็ถูกจัดการด้วยความรุนแรง ในช่วงเวลานั้นมีนักศึกษาหลายสถาบันลงพื้นที่และถูกทางการจับกุมนำตัวไปแห่ประจานรอบๆ เมืองอุดรธานี และถูกกล่าวหาว่าเป็นญวนอพยพและเป็นคอมมิวนิสต์ ต่อมาความขัดแย้งได้แตกหักจนถึงขั้นนองเลือดเมื่อรัฐได้เปิด “ยุทธการหนองบัวบาน” มีการส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนที่ก่อตั้งขึ้นจากการสนับสนุนของสหรัฐฯ เข้าทำการปราบปรามชาวบ้านที่คัดค้านด้วยกำลังอาวุธ ชาวบ้านห้วยหลวงคนหนึ่งซึ่งปัจจุบันอาศัยอยู่ในนิคมที่รัฐจัดให้เล่าว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2517-2520 มีชาวบ้านเสียชีวิตในสถานการณ์เหล่านี้เป็นจำนวนมาก คนที่รอดต้องหนีเข้าไปต่อสู้ในป่าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในที่สุดปี พ.ศ. 2520 กรมชลประทานก็สามารถสร้างเขื่อนห้วยหลวงได้สำเร็จ ปัจจุบันเขื่อนห้วยหลวง สร้างปิดกั้นลำห้วยหลวง ห้วยกุดโป่ง ห้วยหิน และห้วยกระต๊อบ ระหว่างบ้านโคกสะอาด อำเภอเมือง และบ้านดงน้อย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี เป็นเขื่อนดินสูง 12.50 เมตร สันเขื่อน ยาว 4.9 กิโลเมตร เก็บน้ำได้ 113.250 ล้านลูกบาศก์เมตร สร้างพ.ศ. 2513 ตัวเขื่อน เสร็จพ.ศ. 2522 งานระบบส่งน้ำเสร็จ พ.ศ. 2527 ใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกในฤดูฝน 94,830 ไร่ ในฤดู แล้ง 12,000 ไร่ สำหรับข้าวนาปรัง หรือ 30,000 ไร่ สำหรับพืชไร่พืช ผักต่าง ๆ ส่งน้ำดิบให้แก่ การประปาจังหวัดอุดรธานี การประปาอำเภอหนองวัวซอ การประปาอำเภอกุดจับ

ปัญหาการจัดการน้ำของคนต้นน้ำจะต้องได้รับการศึกษาและตอบคำถามว่า แท้ที่จริงการจัดการน้ำนั้นเพื่อใคร เพราะคนที่อยู่ในพื้นที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจัดสรรน้ำ คนที่อยู่ต้นน้ำจำเป็นจะต้องเรียนรู้ร่วมกันถึงความจำเป็นในการฟื้นฟูระบบนิเวศในเขตต้นน้ำ และต้องทำให้เขาตอบคำถามนั้นให้ได้ว่าเขารักษาป่าและน้ำในเขตต้นน้ำนั้นเพื่อใคร คำถามเหล่านี้จำเป็นที่จะต้องให้คนในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรของมาร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อไป เพื่อการอนุรักษ์และการใช้

ประโยชน์จากการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำอย่างยั่งยืน เนื่องจากจะส่งผลกระทบต่อผู้ใช้น้ำในเขตเมือง และปลายน้ำ

1.1.4 ปัญหาการจัดการน้ำห้วยหลวงในเขตอำเภอเมือง

น้ำห้วยหลวงที่ไหลผ่านอำเภอเมืองมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสียที่ไหลลงน้ำห้วยหลวง เนื่องจากน้ำห้วยหลวงรับน้ำจากห้วยมากโขงและลำห้วยสาขา ดังนั้นเมื่อตัวเมืองมีการพัฒนามากขึ้นเมืองเกิดการขยาย ทำให้ธุรกิจที่อยู่ริมน้ำเกิดการเติบโต จึงมีการทำให้เกิดกลุ่มผู้ต้องใช้น้ำในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ บ้านจัดสรรที่อยู่ติดน้ำห้วยหลวง โรงงานน้ำแข็ง การผลิตน้ำประปาเพื่อป้อนให้คนในเมืองได้บริโภค โรงพยาบาล ฯลฯ ทำให้เกิดการชะล้างของเสียและสารเคมีไหลลงแหล่งน้ำ ซึ่งที่ผ่านมาสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 9 อุดรธานีทำการตรวจสอบคุณภาพน้ำและพบว่าปัญหาลำน้ำห้วยหลวงเกิดจากสาเหตุชุมชนขยายตัวทำให้เกิด ร้านค้า สถานประกอบการริมลำน้ำเป็นจำนวนมากที่ปล่อยน้ำเสียโดยไม่มีการบำบัด และพบว่าผลตรวจสอบคุณภาพน้ำถึงกว่า 80% ไม่ได้มาตรฐาน ถึงแม้ว่าเทศบาลนครอุดรธานีได้พยายามวางกรอบสิ่งปลูกสร้างริมน้ำจะต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียจึงจะออกเลขที่บ้านให้และใช้งบประมาณกว่า 700 ล้านบาทเพื่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียบนเนื้อกว่า 300 ไร่ ก่อนปล่อยน้ำลงสู่แหล่งน้ำ เพื่อมิให้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในลำห้วยหลวงและประชาชนด้านท้ายน้ำ โดยเฉพาะเขตอำเภอยักษ์ อำเภอกุดชุมพภูมิและอำเภอสว่างคอมที่อยู่ท้ายน้ำ ติดกับอำเภอโซ่พิสัยจังหวัดหนองคาย เคยประสบปัญหาน้ำในลำห้วยหลวงมีสีเขียวคล้ำ ไม่สามารถนำน้ำมาผลิตน้ำประปาได้ ส่วนปลาในลำน้ำที่เลี้ยงอยู่ในกระชังที่ ตำบลดอนกลอย ตายไปกว่า 3,000 กิโลกรัม สาเหตุมาจากน้ำเสียของชุมชน และสถานประกอบการต่างที่อยู่ริมน้ำ มีจากการสุ่มตรวจสอบและเก็บตัวอย่างน้ำจากสถานประกอบการขนาดใหญ่จำนวน 20 แห่ง เช่น โรงแรม โรงพยาบาล สถาบันการศึกษา สถานที่ราชการ ห้างสรรพสินค้า ร้านอาหาร ตลาดสดและปั๊มน้ำมัน ผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำพบว่า สถานประกอบการร้อยละ 80 มีน้ำทิ้งไม่ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะน้ำทิ้งจากตลาด โรงเรียน และร้านอาหาร มีค่าสูงเกินกว่าค่ามาตรฐานมาก เพราะสถานประกอบการเหล่านี้ยังไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย มีเพียงระบบบำบัดน้ำเสียจากห้องสุขาซึ่งใช้ระบบบ่อเกราะและบ่อซึม ส่วนน้ำเสียจากร้านอาหาร หรือการประกอบการอาหารยังไม่มีระบบบำบัด นอกจากนี้ยังมีน้ำจากลำห้วยหมากแข้งที่ไหลผ่านเขตเทศบาลนครอุดรธานี ปัจจุบันมีสภาพน้ำดำ น้ำเสียส่งกลิ่นเหม็น ทางเทศบาลนครฯ ได้รณรงค์แก้ปัญหา และให้มหาวิทยาลัยขอนแก่นศึกษาจนผลิตสารชีวภาพหรืออีเอ็ม ใส่ลงในลำห้วยและตามท่อระบายน้ำเพื่อปรับสภาพน้ำสามารถแก้ไขได้ระดับหนึ่ง ส่วนที่แก้ปัญหาไม่ได้ คือประชาชนที่อาศัยอยู่ตามริมลำห้วยหมากแข้ง ได้ทิ้งเศษขยะลงมาจำนวนมาก รวมไปถึงร้านอาหารต่าง ๆ เช่นร้านเนื้อย่างเกาหลี และร้านก๋วยเตี๋ยวที่ทิ้งไขมันและเศษอาหารลงไปจำนวนมาก แล้วไปอุดตันท่อระบายน้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วมขัง ปัญหาอีกประการ คือเทศบาลนครฯ มีท่อระบายน้ำความยาว 148 กิโลเมตร มีรถดูดสิ่งปฏิกูลอยู่เพียง 2 คัน ทำงานได้เพียงวันละ 2 กิโลเมตร จึงอยู่ในสภาพที่ยังไม่เพียงพอต่อการบำบัดน้ำเสีย ทางนายกเทศมนตรีเทศบาลนครอุดรธานีได้จัดซื้อเครื่องดักเก็บขยะเพื่อติดตั้งที่บริเวณถนนอธิบดี สถานีสูบน้ำรถไฟ และสถานีสูบน้ำท้ายห้วยหมากแข้งเพื่อ

ป้องกันขยะไหลลงสู่แหล่งน้ำและป้องกันน้ำเสียจากลำห้วยหมากแข้งก่อนจะปล่อยลงสู่ลำห้วยหลวง ซึ่ง
จะไหลลงแม่น้ำโขงต่อไป

ปัญหาเหล่านี้ล้วนมีสาเหตุมาจากความต้องการในการบริโภคน้ำของคนในภาคเมืองมีเพิ่มมากขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและความหลากหลายของความต้องการใช้น้ำ เนื่องจากเศรษฐกิจขยายตัวและเติบโตมากขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าเห็นได้ว่ากลุ่มคนในเมืองที่มีได้พึ่งพาและอาศัยระบบนิเวศน์โดยตรงในการยังชีพ บางครั้งก็บริโภคน้ำอย่างฟุ่มเฟือยและปล่อยน้ำเสียเป็นอันมากโดยเฉพาะภาคบริการและธุรกิจ เป็นภาระให้แก่ภาครัฐและหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ดังนั้นบุคคลเหล่านี้สมควรจะเข้าร่วมเรียนรู้เรื่องการบริการจัดการน้ำ และการใช้น้ำที่ส่งผลกระทบต่อคนปลายน้ำ การเก็บกักและการใช้ประโยชน์จากคนในภาคเมืองจำเป็นที่จะต้องมีการใช้และการรักษาอย่างรู้จักรับผิดชอบร่วมกัน

1.1.5 พัฒนาการปัญหาการจัดการน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม ถึงฝายห้วยหลวง-อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดหนองคาย)

ย้อนหลังไปปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านกว่า 200 คนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการฝายห้วยหลวงและฝายกุมภาวาปี ได้รวมตัวกันในนาม ‘กลุ่มคนจนจากโครงการโขง-ชี-มูล’ เดินเท้า มาปักหลักอยู่หน้าศาลาว่าการจังหวัดอุดรธานี และได้ชุมนุมยึดเยื้อมาเป็นเวลานานกว่าสัปดาห์ โดยกลุ่มชาวบ้านเรียกร้องให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องรับฟังปัญหาและพิจารณาเยียวยาความเสียหาย ชลประทานจังหวัดอุดรธานีได้ยอมรับว่าที่ผ่านมาโครงการฝายห้วยหลวงมีข้อผิดพลาดอยู่มาก การผลักดันให้สร้างโครงการในช่วงนั้นยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าโครงการนี้จะคุ้มทุนหรือไม่ แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองทำให้เร่งรัดสร้างโครงการ จึงต้องมีการศึกษาใหม่โดยมีข้อตกลงคือ (1) กรมชลประทานขอศึกษาทบทวนโครงการฝายห้วยหลวง ด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และประเมินความคุ้มทุนของโครงการก่อนจะตัดสินใจว่าจะมีการพัฒนาต่อไปหรือไม่ (2) โครงการฝายห้วยหลวงมีเป้าหมายจะเก็บกักน้ำที่ระดับเก็บกัก 160 เมตร ลทก. ซึ่งมีพื้นที่เวนคือ 16,000 ไร่ แต่ที่ผ่านมาเก็บกักได้ที่ระดับ 154 เมตร ลทก. ซึ่งนับเป็นการลดรอบการทำกินของชาวบ้านมานานกว่า 10 ปี แต่เป็นพื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการทำโครงการนั้น ให้ชาวบ้านที่ครอบครองทำประโยชน์อยู่สามารถเข้าไปทำประโยชน์หรือดำเนินการขอเอกสารสิทธิได้ (3) ให้ดำเนินการศึกษาตรวจสอบผู้เดือดร้อน และเยียวยาการเสียโอกาสและความเดือดร้อนของชาวบ้านอย่างเร่งด่วน (4) ตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดแก้ไขผลกระทบจากโครงการห้วยหลวงเพื่อรวบรวมเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับการไขปัญหาที่ผ่านมา เพื่อทำการรับรองข้อมูลดำเนินการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม ของโครงการและพิจารณาช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบ (5) ให้กรมชลประทานเร่งรัดตัดสินใจในการกำหนดระดับการเก็บกักน้ำของฝายห้วยหลวงให้แน่นอนว่าจะเก็บกักที่ระดับใด เพื่อที่จะได้รู้ขอบเขตของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบที่แน่นอนและชาวบ้านจะได้ไม่เสียโอกาสในการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ปัญหาราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการฝายห้วยหลวงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในโครงการ โขง ชี มูล ที่เป็นโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในภาคอีสานหลายจังหวัด โดยกรมพัฒนาและส่งเสริมส่งเสริมการปลังงานเดิม เวลาผ่านไปได้ 10 กว่าปีปรากฏว่ายังมีราษฎรในหลายอำเภอของจังหวัดอุดรธานี อีกกว่า 3 พันครอบครัว ไม่สามารถเข้าไปทำกินในพื้นที่ที่ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมปลังงานเข้าไปปักหลักมุดกำหนดกันพื้นที่น้ำท่วมได้ มีราษฎรในพื้นที่หลายอำเภอของจังหวัดอุดรธานีที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการ โขงชีมูล ที่เป็นโครงการเพื่อการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ในสมัยหลายรัฐบาลที่ผ่านมาแล้วและที่กำลังเดือดร้อนมากในอยู่ในขณะนี้มียู่จำนวน 4 อำเภอคือ อ.กุมภวาปี อ.บ้านดุง สว่างคอม และ อ.เพ็ญ จังหวัดอุดรธานี และบางส่วนของของ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ประมาณ 3,000 กว่าครอบครัวยังมีความเดือดร้อนจากโครงการฝายห้วยหลวง ที่ปากลำห้วยหลวง อ.โพนพิสัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ โขง ชี มูล เช่นมีพื้นที่ทำกินถูกน้ำท่วม บางพื้นที่ไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ของโครงการแต่ก็ถูกน้ำท่วม และที่สำคัญในขณะนี้พื้นที่โครงการทั้งหมดได้มีการยกเลิกโครงการไปหมดแล้วตามมติของคณะรัฐมนตรี แต่ในขณะที่พื้นที่ทั้งหมดยังอยู่ในโครงการของทางกรมพัฒนาและส่งเสริมปลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเดิมทั้งหมดนั้น ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำผลประโยชน์ในพื้นที่ของโครงการได้เป็นเวลานานนับสิบปี ทำให้ชาวบ้านเสียโอกาสในการทำผลประโยชน์ ชาวบ้านจึงได้เรียกร้องให้ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรมส่งเสริมปลังงานฯเดิม และกรมชลประทาน จ่ายค่าเสียโอกาสให้กับราษฎร

ดังนั้นการจัดการน้ำและการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยหลวงในตอนปลายที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างสองจังหวัดคือ อุดรธานีและจังหวัดหนองคายจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่เกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มหลักที่เป็นผู้เสียหายยังมีปัญหาคารังคาชังอยู่ จำเป็นต้องยกขึ้นมาเป็นกรณีศึกษาและให้อำนาจท้องถิ่นในการวางแผนพัฒนาลุ่มน้ำของตนเองอย่างเป็นธรรมและไม่เสี่ยงต่อความเสียหายของเกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิตอาหารเลี้ยงคนส่วนใหญ่ของท้องถิ่น

โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงสู่ห้วยหลวง-ลำปาว

การแถลงนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลโดยนายสมัคร สุนทรเวช อดีตนายกรัฐมนตรี ที่ประกาศจะเดินหน้าโครงการผันน้ำลอดอุโมงค์จากแม่น้ำโขง เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในภาคอีสาน และจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2551 ได้อนุมัติตามมติผลการประชุมคณะกรรมการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรการจัดการน้ำและการชลประทานในหลักการโครงการผันน้ำน้ำงึม-ห้วยหลวง-ลำปาวของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประมาณ 76,760 ล้านบาท ประเด็นที่น่าสนใจทำทนายรัฐบาลชุดใหม่ว่าโครงการขนาดใหญ่ต้องคำนึงถึงบทเรียนที่ผ่านมา ทั้งนี้โครงการโขง-ชี-มูลนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าก่อผลกระทบอย่างมหาศาลในภาคอีสานตั้งแต่ผลกระทบเรื่องการแพร่กระจายของดินเค็มและน้ำเค็มเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรม และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ชุมชนต้องโยกย้ายถิ่นฐาน และสูญเสียอาชีพ ความพยายามในการผันน้ำโขงมาใช้มีมาโดยตลอดแต่มีการปรับเปลี่ยนบ่อยครั้งเพราะถูกหักท้วงจากนักวิชาการ รวมถึงคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ในช่วงปี 2532-2535 เนื่องจากผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม อาทิ การแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรม หรือข้อพิพาทเรื่องการใช้น้ำระหว่างประเทศ จึงทำให้โครงการโขง-ชี-มูล ทั้ง 3 ระยะในส่วนที่จะมีการผันน้ำโขงไม่สามารถทำได้ แต่มติกรมเมื่อปี 2537 ก็อนุญาตให้โครงการโขงชีมูล ดำเนินการใช้น้ำในประเทศก่อน เพื่อจัดสรรน้ำในพื้นที่ประมาณ 5 แสนกว่าไร่ จึงทำให้เกิดเขื่อนกันลำนํ้ามูล และน้ำชีเป็นช่วงๆ มากมาย นอกจากนี้มีคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมฯ ยังให้มีการศึกษาผลกระทบ ความคุ้มค่า ของการใช้น้ำในประเทศก่อน ส่วนการใช้น้ำโขงให้ไปศึกษาเพิ่มเติม และปี พ.ศ. 2551 โครงการชลประทาน จังหวัดอุดรธานี กำลังมีแผนที่จะรื้อฟื้นโครงการ "ฝายห้วยหลวง" ที่กรมพัฒนา ส่งเสริมพลังงาน สร้างเพื่อปิดลำนํ้าห้วยหลวง ก่อนไหลลงแม่น้ำโขงที่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย อย่างไรก็ตามโครงการโขงชีมูล ถูกตั้งข้อสังเกตในหลายปัญหา ได้แก่ (1) มีนักการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับการผลักดันโครงการ แนวผันน้ำ 1 ห้วยหลวง-หนองหาร เป็นแนวผันน้ำที่นักการเมืองเลือก เพราะต้องการให้ผ่านจังหวัดของตน ทั้งๆ ที่มีนักวิชาการจำนวนมากท้วงติงให้เลือกแนวผันน้ำจากเลย-เขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากมีส่วนต่างของระดับน้ำที่สามารถผันน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลก ไม่ต้องสูบขึ้นมาเป็นช่วงเหมือนแนวผันน้ำที่ 1 ทำให้ต้นทุนในการผันน้ำสูงขึ้น แม้การผันน้ำโขงจะยังไม่เกิด แต่ก็ได้มีการก่อสร้างเพื่อรองรับการผันน้ำดังกล่าวไปแล้ว เช่น การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงและอ่างเก็บน้ำหนองหาร คาดว่าแนวผันน้ำนี้จะเส้นทางเลือกของโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงอยู่ เพราะหากไทยจะเปลี่ยนมาดึงน้ำจากห้วยจิมของลาวจุดที่ใกล้ที่สุดก็คือห้วยหลวง (2) โครงการโขง-ชี-มูล เป็นโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ไม่ใช่เป็นการจัดหาหน้าแบบให้เปล่ากับเกษตรกร แต่ต้องอาศัยสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า เพื่อตั้งให้เกษตรกรอีกทอด ซึ่งจะไม่เรียกว่าเป็นการเสียค่านํ้า แต่เรียกว่าการเสียค่าไฟฟ้าสูบน้ำ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานเดิมช่วยจ่ายค่านํ้าให้เกษตรกรกว่าร้อยละ 60 แต่บทเรียนของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าตลอด 30 ปีที่ผ่านมา (2510-2532) จัดสรรน้ำให้พื้นที่การเกษตรเพียงร้อยละ 14 ของพื้นที่โครงการฯ เท่านั้น ทั้งนี้จุดมุ่งหมายที่สำคัญ 2 ประการ ของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้านั้นก็คือ หนึ่ง-หานํ้ามาให้เกษตรกร และสอง-ต้องบริหารและส่งเสริมการใช้นํ้าให้ได้ตามเป้าหมายด้วยการ "ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิต" เนื่องจากว่าเกษตรกรจำเป็นต้องจ่ายค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ดังนั้น จะต้องปลูกพืชเศรษฐกิจที่ขายได้ราคาดี ไม่ใช่ปลูกข้าวเพียงชนิดเดียว โดยจะต้องทำการปรับรูปแบบการเพาะปลูกของชาวบ้านให้เหมาะสมสำหรับเกษตรกรอุตสาหกรรม และเหมาะสมกับการวางแผนการใช้นํ้าของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ด้วยการส่งเสริมการปลูกพืชอย่างมะเขือเทศ ข้าวโพดฝักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง หน่อไม้ฝรั่ง เมล็ดพันธุ์ฝักและผลไม้ในท้องถิ่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวโพด พริก ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง และงา เป็นต้น แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่โครงการอีสานเขียวเมื่อประมาณปี 2529 จนถึงปัจจุบัน กลับล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เนื่องจากภาวะหนี้สินของเกษตรกรที่หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้แต่กลับขายไม่คุ้มทุน ดังนั้นเอง โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงจะใช้สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าเหมือนโครงการโขงชีมูล หรือว่าจะใช้ท่อส่งน้ำก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดคือจะต้องไม่ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาวะหนี้สินจากการจ่ายค่าไฟฟ้าสูบน้ำ หรือค่าท่อส่งน้ำ และจากการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐและขายไม่ได้ราคา ถ้าไม่เช่นนั้น โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงก็คงจะล้มเหลวเหมือนโครงการโขงชีมูลอย่างแน่นอน (3) มติกรม.มกราคม 2537 ระบุให้ก่อสร้างโครงการโขงชีมูลเฉพาะที่ใช้นํ้าในประเทศเสียก่อน ส่วนการผันน้ำโขงต้องศึกษารายละเอียดและศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ตลอดจนจัดทำ

ข้อเสนอ แผนงานป้องกัน และผลกระทบสิ่งแวดล้อม แต่งานศึกษาดังกล่าวยังไม่มีใครรู้ว่าอยู่ที่ไหน ในทำนองเดียวกับการศึกษาเรื่องการแพร่กระจายดินเค็ม กรมศึกษาและพัฒนาพลังงานได้ว่าจ้างให้กรมพัฒนาที่ดิน ศึกษาการแพร่กระจายของดินเค็มเพิ่มเติม โดยว่าจ้างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีขอนแก่นให้จัดทำแบบจำลองทางอุทกวิทยาการแพร่กระจายของดินจากการละลายเกลือ การเพิ่มระดับของน้ำใต้ดินจากการสร้างฝาย คลองส่งน้ำต่าง ๆ งานศึกษาทั้ง 2 ชิ้นยังไม่มีเผยแพร่สู่สาธารณะชน (4) การศึกษาผลกระทบเรื่องการแพร่กระจายดินเค็มที่หายสาบสูญ จึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้โครงการโขงชีมูลในส่วนที่จะต้องใช้น้ำโขงถูกยับยั้งเอาไว้ก็เนื่องมาจากความกังวลต่อเรื่องการแพร่กระจายของดินเค็มและน้ำเค็มที่จะขยายไปยังพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรม

ดังนั้นโครงการผันน้ำโครงการผ่านห้วยหลวงจนถึงลำปาว เพื่อข้ออ้างเรื่องการเพิ่มพื้นที่ทางการเกษตรจะต้องมีการทบทวนและสร้างทางเลือกให้แก่เกษตรกรในท้องถิ่น และคำถามสำคัญที่ชุมชนจะต้องเรียนรู้ร่วมกันคือ ในช่วงเวลาที่ผ่านมากเกษตรแบบผลิตเพื่อขายนั้นสามารถทำให้เกษตรกรและกลุ่มผู้ใช้น้ำมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้จริงหรือไม่ ข้ออ้างเรื่องการจัดการน้ำเพื่อเกษตรกรและเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรนั้นจึงต้องอาศัยการเก็บข้อมูลตัวเลข และนำมาเรียนรู้ร่วมกันว่าการพัฒนาการชลประทานแบบโครงการขนาดใหญ่จะเกิดผลสูงสุดต่อท้องถิ่นหรือต่อนายทุนขนาดใหญ่

ความจำเป็นในการจัดทำโครงการ

ปัญหาที่ผ่านมา จะเห็นการพัฒนาหลุ่มน้ำห้วยหลวงเป็นไปแบบมีความขัดแย้งระหว่างนโยบายการพัฒนาหลุ่มน้ำห้วยหลวงเป็นพื้นที่เกษตรพอเพียงและนโยบายการบริหารจัดการน้ำแบบเมกะโปรเจกต์ที่ต้องใช้งบประมาณสูงเกือบพันล้านบาท ซึ่งสวนทางกับเรื่องวิถีคิดเรื่องการพออยู่พอกิน การใช้ทรัพยากรน้ำและที่ดินอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบภูมินิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากที่ผ่านมาเราได้พยายามออกกฎหมายเพื่อควบคุม ครอบครองและอ้างสิทธิในการมีอำนาจเหนือการจัดการน้ำ การชลประทานและความพยายามในการนำน้ำไปใช้เพื่อประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมมากกว่าจะมองว่าการบริหารจัดการน้ำเป็นไปเพื่อให้เป็นแหล่งอาหารและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ รวมถึงความมั่นคงในการยังชีพและเลี้ยงปากท้องของประชาชนโดยเฉพาะในภาคชนบท สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างนโยบายรัฐในการบริหารจัดการน้ำห้วยหลวง ความพยายามในการพัฒนาโครงการผันน้ำขนาดใหญ่ล้วนขัดแย้งกับวิถีคิดเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำด้วยโครงการขนาดเล็กที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อศักยภาพของความสามารถในการบริหารจัดการของท้องถิ่น กำลังเป็นเรื่องที่ทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องชวนกันคิดและช่วยกันหาทางออก เพราะปัญหาและข้อถกเถียงเรื่องการดึงแม่น้ำโขงมาใช้ การผันน้ำผ่านห้วยหลวงจังหวัดอุดรธานีจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพภูมินิเวศน์วัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำเป็นอย่างมาก

การจัดการน้ำเพื่อการชลประทานและเพื่อความกินดีอยู่ดีของเกษตรกรและเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นที่น่าสนใจเพราะความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศที่เน้นเงิน การอุตสาหกรรม การส่งออก การทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำให้เกษตรกรขาดทุนอย่างย่อยยับ และติดหนี้อย่างดินไม่หลุด

โดยเฉพาะเกษตรกรที่ปลูกพืชพาณิชย์ในระบบเกษตรพันธสัญญา (contact farming หรือ เกษตรระบบทาส) ทำให้เกษตรกรกลายเป็นแค่แรงงานรับจ้างในที่ดินตัวเอง ต้องรับผิดชอบแรงงาน ปัจจัยการผลิต การลงทุนที่ก่อหนี้ตั้งแต่ยังไม่ผลิต ทั้งๆ ที่เกษตรกรไทยตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมีความรู้ทางการเกษตร หรือภาษาปัจจุบันเรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนเป็นวิถีชีวิตของชาวนานับพันปีมาแล้ว เพราะว่าเกษตรกรไทยมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการคัดเลือกและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ การเกษตร พื้นบ้าน การปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ การทำสวนผสมผสาน หรือ การปลูกพืชผักตามหัวไร่ปลายนา การประมงพื้นบ้าน การจัดการน้ำและแหล่งน้ำ การบำรุงดินแบบธรรมชาติ การพึ่งพาป่าในฐานะที่เป็น แหล่งอาหาร พืช และไม้สร้างบ้าน เป็นต้น วิถีชีวิตที่อยู่หาอยู่หากินแบบพึ่งพาตนเองได้ของคนท้องถิ่น ค่อยๆ ล่มสลายลงเมื่อรัฐบาลส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์และการใช้น้ำเพื่อหล่อเลี้ยงภาคเมืองและ ภาคธุรกิจ ทำให้ไปทำลายศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการบริหารจัดการ น้ำและลุ่มน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม การส่งเสริมพืชพาณิชย์มีส่วนทำลายขีดความสามารถของชาวบ้าน ในการปลูกพืชหลากหลายชนิดในไร่นาถูกทำลายอย่างมหาศาล เพราะยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆ ส่งผลให้ ครอบครัวเกษตรกรล้มละลาย ต้องพากันอพยพย้ายถิ่นไปขายแรงงานตามเมืองใหญ่ ต่างจังหวัด กรุงเทพฯ และต่างประเทศ เกษตรเชิงพาณิชย์จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ครอบครัวแตกแยก การเน้นเงินเป็นตัวนำการพัฒนาทำให้เกษตรกรไทยส่วนใหญ่ล้มเหลวในการผลิตเพื่อยังชีพ เพราะต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากนายทุนเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นการเรียนรู้ร่วมกันและการทบทวนแนวทางบริหารจัดการน้ำ การพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงจึง จำเป็นต้องมีผู้เกี่ยวข้องจากทุกฝ่ายซึ่งเป็นผู้แทนกลุ่มผู้ใช้น้ำกลุ่มต่างๆ เนื่องจากน้ำห้วยหลวงถูกใช้จาก คนหลายกลุ่มไม่เพียงแต่เกษตรกรเท่านั้น แต่ยังมีหน่วยงานราชการ เจ้าของโรงงาน ร้านอาหาร บ้าน จัดสรร รีสอร์ท กลุ่มผู้เลี้ยงหมู กลุ่มผู้เลี้ยงปลาโดยเฉพาะปลานิลในกระชัง ชาวประมง และผู้เลี้ยงสัตว์น้ำ อื่นๆ สองฝั่งน้ำห้วยหลวง และผู้แทนผู้แทนหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้เรื่องวางแผน การพัฒนาและการเก็บข้อมูล การทบทวน ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำห้วยหลวง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ร่วมกันของความหลากหลายในความต้องการใช้น้ำและสามารถจัดการร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อจัดทำแผนที่ปัญหาและศักยภาพ (Mapping) ขนาดขอบข่ายในการทำงานวิจัยโดย กระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในเรื่องคน ประเด็นเนื้อหาและพื้นที่ในการดำเนินการ
- 2) เพื่อจัดทำฐานข้อมูลและงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวงและค้นหาทางเลือก ในการบริหารจัดการน้ำและพัฒนาลุ่มน้ำที่เหมาะสมต่อบริบทชุมชนท้องถิ่น
- 3) เพื่อกำหนดแนวทาง ยุทธศาสตร์การทำงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในขอบเขตพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์และภูมินิเวศลุ่มน้ำแบบชาวบ้าน/ภูมินิเวศน์วัฒนธรรม เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นกลุ่มเป้าหมายช่วยกันค้นแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาให้กับตัวเองและชุมชน

1.3 เนื้อหา/ประเด็นในการศึกษา

- 1) การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)
 - ประวัติศาสตร์และพัฒนากิจการการจัดการน้ำในเขตพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง
 - ความขัดแย้งและปัญหาการใช้น้ำในพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง
 - ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำ
 - การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตต้นน้ำ
 - การพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ต้นน้ำที่สอดคล้องกับภูมินิเวศและวัฒนธรรมของท้องถิ่น
 - ทางเลือกในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำในเขตพื้นที่ต้นน้ำ
 - แผนที่แหล่งมลพิษในเขตพื้นที่ต้นน้ำที่ส่งผลทำให้น้ำห้วยหลวงเสี่ยงต่อการเป็นน้ำเสีย
 - ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง
- 2) การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่กลางน้ำ
 - แผนที่แหล่งกักมลพิษทางน้ำที่ไหลผ่านเขตกลางน้ำ (อำเภอเมือง) ลงสู่ห้วยหลวง
 - ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่อำเภอเมือง
 - ประวัติศาสตร์และพัฒนากิจการของการใช้ประโยชน์จากน้ำห้วยหลวงของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่อำเภอเมือง
 - พัฒนาและปัญหาของการใช้น้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่อำเภอเมือง
 - ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง
 - ทางเลือกที่คนในเขตเมืองจะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในเขตเมือง
 - ทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อคนทุกกลุ่มที่เป็นผู้ใช้น้ำในเขตเมือง
- 3) การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ปลายน้ำ
 - แผนที่แหล่งกักมลพิษทางน้ำที่ในเขตปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม) จากห้วยหลวงก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย
 - ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ปลายน้ำ

- ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการใช้ประโยชน์จากน้ำห้วยหลวงของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่อำเภอสร้างคอม
- พัฒนาและปัญหาของการใช้น้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่อำเภอสร้างคอม
- ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอสร้างคอม
- ทางเลือกที่ผู้ใช้น้ำกลุ่มต่าง ๆ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในเขตอำเภอสร้างคอม
- ทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อคนทุกกลุ่มที่เป็นผู้ใช้น้ำในเขตอำเภอสร้างคอม

1.4 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการดำเนินการ

พื้นที่	ประเด็น / เนื้อหา	กลุ่มเป้าหมาย
1.พื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง (อำเภอหนองวัวซอ)	<p>การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ประวัติศาสตร์และพัฒนาการการจัดการน้ำในเขตพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง ● ความขัดแย้งและปัญหาการใช้น้ำในพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง ● ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ● การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตต้นน้ำ ● การพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ต้นน้ำที่สอดคล้องกับภูมินิเวศและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ● ทางเลือกในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ● แผนที่แหล่งมลพิษในเขตพื้นที่ต้นน้ำที่ส่งผลให้น้ำห้วยหลวงเสี่ยงต่อการเป็นน้ำเสีย ● ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ต้นน้ำห้วยหลวง 	<p>ชาวประมง เกษตรกร เจ้าของโรงงาน กลุ่มผู้เลี้ยงหมู/ปลา/สัตว์ (ริมน้ำ) ผู้แทนหน่วยงานราชการ ผู้แทนหน่วยงาน ปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสถาบันการศึกษา ที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ</p>

พื้นที่	ประเด็น / เนื้อหา	กลุ่มเป้าหมาย
2. พื้นที่กลางน้ำลุ่มน้ำห้วยหลวง (เขตเมือง)	<p>การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่กลางน้ำ</p> <ul style="list-style-type: none"> แผนที่แหล่งกอมลพิษทางน้ำที่ไหลผ่านเขตกลางน้ำ (อำเภอเมือง) ลงสู่ห้วยหลวง ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่อำเภอเมือง ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการใช้ประโยชน์จากน้ำห้วยหลวงของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่อำเภอเมือง พัฒนาและปัญหาของการใช้น้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่อำเภอเมือง ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง ทางเลือกที่คนในเขตเมืองจะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในเขตเมือง ทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อคนทุกกลุ่มที่เป็นผู้ใช้น้ำในเขตเมือง 	<p>เกษตรกร เจ้าของโรงงาน/ ร้านอาหาร/บ้านจัดสรร/ ธุรกิจ (ริมน้ำ) กลุ่มผู้เลี้ยงหมู/ปลา/สัตว์ (ริมน้ำ) ผู้แทนหน่วยงานราชการ ผู้แทนหน่วยงาน ปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสถาบันการศึกษา ที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ</p>
3. พื้นที่ปลายน้ำลุ่มน้ำห้วยหลวง (อำเภอสร้างคอม)	<p>การบริหารจัดการน้ำ แหล่งน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ปลายน้ำ</p> <ul style="list-style-type: none"> แผนที่แหล่งกอมลพิษทางน้ำที่ในเขตปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม) จากห้วยหลวงก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย ใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ปลายน้ำ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการใช้ประโยชน์จากน้ำห้วยหลวงของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่อำเภอสร้างคอม 	<p>ชาวประมง เกษตรกร เจ้าของโรงงาน กลุ่มผู้เลี้ยงหมู/ปลา/สัตว์ (ริมน้ำ) ผู้แทนหน่วยงานราชการ ผู้แทนหน่วยงาน ปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสถาบันการศึกษา ที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ</p>

	<ul style="list-style-type: none"> ● พัฒนาและปัญหาของการใช้น้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่อำเภอสร้างคอม ● ปริมาณและคุณภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอสร้างคอม ● ทางเลือกที่ผู้ใช้น้ำกลุ่มต่างๆ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาแหล่งน้ำที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในเขตอำเภอสร้างคอม ● ทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อคนทุกกลุ่มที่เป็นผู้ใช้น้ำในเขตอำเภอสร้างคอม 	
--	---	--

1.5. ระยะเวลาในการดำเนินงาน 5 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 เดือนเมษายน 2552 – วันที่ 31 เดือนสิงหาคม 2552

1.6. แผนงานและกิจกรรม

- 1) ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริการจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่กลางน้ำอำเภอเมือง
- 2) ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริการจัดการน้ำ การใช้น้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ต้นน้ำ อำเภอหนองวัวซอ
- 3) ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริการจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม)
- 4) จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับพื้นที่
- 5) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารเพิ่มเติมทางอินเทอร์เน็ตและห้องสมุด
- 6) จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำและการบริการจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่กลางน้ำเขตอำเภอเมือง
- 7) จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำและการบริการจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)
- 8) จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำและการบริการจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ต้นน้ำ (อำเภอสร้างคอม)
- 9) จัดเวทีนำเสนอข้อมูลการศึกษาการบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง (ภาพรวมจังหวัดอุดรธานี)
- 10) เดินทางเข้าร่วมประชุม RC
- 11) เดินทางร่วมถอดบทเรียนโครงการวิจัยดี/เด่น

12) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

1.7. โครงสร้างการทำงาน

- 1) นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานข้อมูล
โทรศัพท์ 083-3575348, 084-7943690
Email: ms.phatcharin@yahoo.com

1.8. ที่ปรึกษา

- อาจารย์พิภพ หัสสา ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.หนองบัวลำภู
โทรศัพท์ 042-312369, 081-9745465
Email: pipoppiya@yahoo.com

1.9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้แผนที่ปัญหาและศักยภาพ (Mapping) ขนาดขอบข่ายในการทำงานวิจัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในเรื่องคน ประเด็นเนื้อหาและพื้นที่ในการดำเนินการ
- 2) ได้ฐานข้อมูลและงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวงและค้นหาทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำและพัฒนาลุ่มน้ำที่เหมาะสมต่อบริบทชุมชนท้องถิ่น
- 3) ได้กลุ่มคน แนวทาง ยุทธศาสตร์การทำงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และภูมิโนเวศน์ลุ่มน้ำแบบชาวบ้าน/ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นกลุ่มเป้าหมายช่วยกันค้นแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาให้กับตัวเองและชุมชน

รายละเอียดแผนการดำเนินงานกิจกรรม

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้และ การพัฒนา ลุ่มน้ำห้วยหลวงใน เขตกลาง (อำเภอ เมือง)	1) เพื่อรวบรวมฐานข้อมูล แผนงาน/ นโยบายหลัก/ ข้อมูล /งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับประเด็นที่ต้องการศึกษา โดยตรงในพื้นที่ 2) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการ นำข้อมูลที่ได้ไปกำหนด โจทย์วิจัยร่วมกับพื้นที่ใน อนาคต	1) แผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง ของ พื้นที่ในเขตเมือง 2) กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมี ส่วนได้เสียและได้รับ ผลกระทบทั้งทางตรงและ ทางอ้อมจากการบริหาร จัดการน้ำและการพัฒนาลุ่ม น้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่ เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่	1) ไปพบแกนนำ/เครือข่าย + ผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่/ อบท./ หน่วยงานราชการในพื้นที่ 2) รวบรวมข้อมูลเอกสาร 3) สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติม 4) ถ่ายภาพ	1) ฐานข้อมูลด้านรายละเอียด แผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของ พื้นที่อำเภอเมือง 2) ค้นพบกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมี ส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการ บริหารจัดการน้ำและการพัฒนา ลุ่มน้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่ เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
2.ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)	1) เพื่อรวบรวมฐานข้อมูลแผนงาน/นโยบายหลัก/ข้อมูล/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาโดยตรงในพื้นที่ 2) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำข้อมูลที่ได้ไปกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกับพื้นที่ในอนาคต	1) แผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของพื้นที่ต้นน้ำ 2) กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริหารจัดการน้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่	1) ไปพบแกนนำ/เครือข่าย + ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่/อปท./หน่วยงานราชการในพื้นที่ 2) รวบรวมข้อมูลเอกสาร 3) สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติม 4) ถ่ายภาพ	1) ฐานข้อมูลด้านรายละเอียดแผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของพื้นที่ต้นน้ำ 2) ค้นพบกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่
3.ศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม)	1) เพื่อรวบรวมฐานข้อมูลแผนงาน/นโยบายหลัก/ข้อมูล/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาโดยตรงในพื้นที่ 2) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำข้อมูลที่ได้ไปกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกับพื้นที่ใน	1) แผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของพื้นที่ในเขตปลายน้ำ 2) กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่	1) ไปพบแกนนำ/เครือข่าย + ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่/อปท./หน่วยงานราชการในพื้นที่ 5) รวบรวมข้อมูลเอกสาร 6) สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติม 7) ถ่ายภาพ	1) ฐานข้อมูลด้านรายละเอียดแผนพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงของพื้นที่อำเภอสร้างคอม 2) ค้นพบกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง 3) ฐานข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่
4. จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับพื้นที่	1) เพื่อสร้างความเข้าใจของโครงการ 2) เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะต่อ	เนื้อหา	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
		1) อธิบายความเป็นมาของโครงการ 2) ความคาดหวังของโครงการ	1) ประสานงานนัดหมายพื้นที่ 2) จัดเวทีประชุมสังเคราะห์โครงการ 3) ระดมความคิดเห็นและ	1) ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของโครงการ

	<p>3) เพื่อวางแผนการจัดเวทีวิเคราะห์ในแต่ละพื้นที่</p>	<p>3) ความคาดหวังและข้อเสนอแนะจากพื้นที่</p> <p>4) นัดหมายการจัดเวทีวิเคราะห์</p>	<p>ข้อเสนอแนะจากพื้นที่</p> <p>4) สรุปและประเมินผลการจัดกิจกรรม</p> <p>5) จัดทำบันทึกข้อมูลและสรุปรายงานกิจกรรม</p>	<p>2) ความคาดหวังและผลที่คาดว่าจะบรรลุร่วมกันเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย</p> <p>3) ได้แผนงานเบื้องต้น แนวโน้มและทิศทางในการดำเนินโครงการในแต่ละประเด็น</p>
<p>5.ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารเพิ่มเติมทางอินเทอร์เน็ตและห้องสมุด</p>	<p>เพื่อรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของการทำงานและการศึกษาวิจัยด้านการบริหารจัดการน้ำและลุ่มน้ำเพิ่มเติม</p>	<p>ผลงานศึกษา วิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวงและลุ่มน้ำใกล้เคียงที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>ติดตามความเคลื่อนไหวและข้อมูลข่าวสารของความเคลื่อนไหวของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และองค์กรเอกสาร และผลการศึกษาด้านลุ่มน้ำที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>ได้เอกสารรายงานข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลพื้นที่เพิ่มเติม</p>
<p>6. จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้หน้าการบริหารจัดการน้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่กลางน้ำ (อำเภอเมือง)</p>	<p>1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาศักยภาพและโอกาสของพื้นที่เป้าหมาย</p> <p>2) วิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาโครงการกับผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่</p>	<p>1) วิเคราะห์ประเด็นปัญหา ความสนใจและแนวทางพัฒนาในแต่ละพื้นที่</p> <p>2) วิเคราะห์ศักยภาพผู้มีส่วนร่วมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการวิจัยในพื้นที่</p> <p>3) วิเคราะห์ความคาดหวังและความเป็นไปได้ของพื้นที่</p>	<p>1) ประสานงานนัดหมายพื้นที่ชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ</p> <p>2) ระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากพื้นที่</p> <p>3) สรุปและประเมินผลการจัดกิจกรรม</p> <p>5) จัดทำบันทึกข้อมูลและสรุปรายงานกิจกรรม</p>	<p>1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ทิศทางและกำหนดทิศทางในการทำวิจัยท้องถิ่นร่วมกัน</p> <p>2) ได้ประเด็นในการทำวิจัยท้องถิ่นที่ชัดเจนร่วมกัน</p> <p>3) ได้แผนงานเบื้องต้นในการทำงานร่วมกัน</p> <p>4) ได้คน (key person) ที่จะเข้ามาเป็นแกนนำในการทำวิจัยวิจัยร่วมกัน</p> <p>5) ได้ทราบเท่าที่และแผนงานที่ชัดเจนของหน่วยงานราชการ / อบต. / อบท. ในพื้นที่ร่วมกัน ในฐานะที่จะเข้ามาหนุนช่วยเป็น</p>

					เครือข่ายและพัฒนาจิตใจทวิวิจัย ร่วมกันในอนาคต
7. จัดเวทีวิเคราะห์ ปัญหาการใช้หน้า การ บริหารจัดการน้ำ และ การพัฒนาหลุ่มน้ำห้วย หลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ)	1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ โอกาสของพื้นที่ เป้าหมาย 2) วิเคราะห์แนวทางในการ พัฒนาโครงการวิจัยกับ กระบวนการมีส่วนร่วมของ พื้นที่	1) วิเคราะห์ประเด็น ปัญหา ความสนใจพัฒนาในแต่ละ พื้นที่ 2) วิเคราะห์ศักยภาพ ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียในพื้นที่ 3) วิเคราะห์ความเป็นไปได้ ของพื้นที่	1) ประสานงานนัดหมายพื้นที่ 2) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ 3) ระดมความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะจากพื้นที่ 4) สรุปและประเมินผลการจัด กิจกรรม 5) จัดทำบันทึกข้อมูลและสรุป รายงานกิจกรรม	1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ทิศทางและกำหนดทิศทางใน การทำวิจัยท้องถิ่นร่วมกัน 2) ได้ประเด็นในการทำวิจัยท้องถิ่น ที่ชัดเจนร่วมกัน 3) ได้แผนงานเบื้องต้นในการ ทำงานร่วมกัน 4) ได้คน (key person) ที่จะเข้ามา เป็นแกนนำในการทำวิจัย ร่วมกัน 5) ได้ทราบหน้าที่และแผนงานที่ ชัดเจนของหน่วยงานราชการ / อปท. / อปท. ในพื้นที่ร่วมกัน ใน ฐานะที่จะเข้ามาหนุนช่วยเป็น เครือข่ายและพัฒนาจิตใจทวิวิจัย ร่วมกันในอนาคต	
กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	
8. จัดเวทีวิเคราะห์ ปัญหาการใช้หน้า การ บริหารจัดการน้ำ และ การพัฒนาหลุ่มน้ำห้วย	1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพและโอกาสของ พื้นที่เป้าหมาย 2) วิเคราะห์แนวทางในการ	1) วิเคราะห์ประเด็นปัญหา ความสนใจและแนวทาง พัฒนาในแต่ละพื้นที่ 2) วิเคราะห์ศักยภาพผู้มีส่วน	1) ประสานงานนัดหมายพื้นที่ 2) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ 3) ระดมความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะจากพื้นที่	1) ผู้เข้าร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ทิศทางและกำหนดทิศทางใน การทำวิจัยท้องถิ่นร่วมกัน 2) ได้ประเด็นในการทำวิจัยท้องถิ่น	

หลวงในเขตปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม)	พัฒนาโครงการกับผู้ที่ เข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่	ร่วมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในโครงการวิจัยในพื้นที่ 3) วิเคราะห์ความคาดหวังและ ความเป็นไปได้ของพื้นที่	4) สรุปและประเมินผลการจัด กิจกรรม 5) จัดทำบันทึกข้อมูลและสรุป รายงานกิจกรรม	ที่ชัดเจนร่วมกัน 3) ได้แผนงานเบื้องต้นในการ ทำงานร่วมกัน 4) ได้คน (key person) ที่จะเข้ามา เป็นแกนนำในการทำกิจกรรม ร่วมกัน 5) ได้ทราบทำที่และแผนงานที่ ชัดเจนของหน่วยงานราชการ / อบต. / อบท. ในพื้นที่ร่วมกัน ใน ฐานะที่จะเข้ามาหนุนช่วยเป็น เครือข่ายและพัฒนาโจทย์วิจัย ร่วมกันในอนาคต
9. เวทีนำเสนอข้อมูล การศึกษาบริการ จัดการน้ำ การใช้น้ำ และการพัฒนาผู้นำ ช่วยเหลือ (ภาพรวมจังหวัด อุดรธานี) (1 วัน)	เพื่อให้ตัวแทนพื้นที่ได้นำเสนอ ข้อมูลปัญหาของแต่ละพื้นที่และ เห็นความเชื่อมโยงของ ภาพรวม ผู้นำช่วยเหลือจังหวัดอุดรธานี	1) ชื่อเรื่อง/ ประเด็นงานวิจัย 2) ผลสำคัญ (out come) ที่ ได้รับจากโครงการวิจัยนี้ 3) แนวทางการพัฒนางานวิจัย สกว. เพื่อต่อยอดองค์ ความรู้และพัฒนาเครือข่าย ความร่วมมือในพื้นที่	1) ให้แต่ละพื้นที่ส่งเคราะห์ข้อมูล ปัญหาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ของตนเอง 2) นำมาเสนอในเวทีนำเสนอข้อมูล 3) เสนอแนวทางการจัดทำวิจัย ท้องถิ่นที่เป็นลักษณะเฉพาะ ของปัญหาในแต่ละพื้นที่ 4) รวบรวมและเรียบเรียงและ จัดทำเป็นฐานข้อมูล	1) ฐานข้อมูลงานวิจัยด้านการบริหาร จัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนา ผู้นำช่วยเหลือ (ภาพรวมจังหวัด อุดรธานี)
10. จัดทำ เอกสารรายงานฉบับ สมบูรณ์	เพื่อเรียบเรียงผลการศึกษาและ จัดทำรายงานเชิงสังเคราะห์	สรุปผลการจัดกิจกรรม จัดพิมพ์ เข้าเล่ม	ประชุม วางเค้าโครงการเขียน แบ่ง ภาระงานรับผิดชอบเขียน เรียบเรียง และจัดพิมพ์	1) รายงานฉบับสมบูรณ์ 5 เล่ม

บทที่ 2. ทบทวนเอกสารรายงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

ทบทวนงานศึกษาที่ใช้วิธีวิทยารวบรวมองค์ความรู้แบบไต้หวัน

งานวิจัยมีหลายแบบ แบบหนึ่งที่นักวิชาการสายประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนให้ความสนใจและถือว่าเป็นความแปลกใหม่ในวงวิชาการ และเป็นความสำเร็จโดยเจ้าของเรื่องซึ่งเป็นไต้หวันได้เขียนเรื่องราวของตนเองขึ้นมาในนาม “วิจัยไต้หวัน” ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2545) ได้เขียนถึงวิจัยไต้หวันเอาไว้ว่า มีตัวอย่างงานวิจัยไต้หวันที่ดีตัวอย่างหนึ่งคือ “วิจัยไต้หวัน” ศึกษากรณีผลจากการเปิดประตูเชื่อมปากมุล โดยวิธีวิทยาที่ไต้หวันทำคือ ให้นักวิชาการที่เข้ามาร่วมมือนั้นมีฐานะเพียงผู้ช่วยนักวิจัยในขณะที่บ้านหรือไต้หวันจำนวน 200 คนเป็นนักวิจัยเอง โดยรวบรวมความรู้ของตนเองมาวิเคราะห์และสังเคราะห์กันเองจนได้เนื้อหาเป็นที่น่าสนใจ ตัวอย่างเช่น ในการศึกษาเรื่องปลาหลังเปิดเชื่อม นักวิจัยไต้หวันจะเก็บรวบรวมตัวอย่างปลา ถ้ายูบไว้แล้วเอาพรานปลาที่ชำนาญที่สุดบริเวณนั้นมา 20 คน ที่ต่างเคยหาปลามาแล้วนานกว่า 50 ปี เป็นวิทยากรด้านข้อมูล ประชุมกัน ได้แย้งกัน จนกว่าจะได้ข้อยุติ โดยวิธีวิทยาแบบนี้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ที่ได้จากการวิจัยไต้หวันเป็นความรู้ของไต้หวันจริงๆ ไม่ใช่ความรู้ของนักวิจัยภายนอกที่พลิกตำราฝรั่งตรวจสอบอย่างที่มีมักจะทำกัน ทำให้พบว่างานวิจัยเป็นงานวิจัยที่ดีเลิศและมีข้อมูลรายละเอียดที่แจ่มชัด ตรงกันข้ามกับงานวิจัยที่ถูกผูกขาดอยู่กับกลุ่มคนระดับบนโดยนักวิชาการเป็นแนวหน้าและมีมือปิ่นรับจ้าง ทำให้โอกาสที่ความรู้ซึ่งถูกสร้างขึ้นจะรับใช้คนส่วนใหญ่เป็นไปได้ยาก วิจัยไต้หวันของสมัชชาคนจนจึงเป็นแบบอย่างของความสำเร็จที่ไม่ค่อยมีบ่อยนัก ส่วนหนึ่งของความสำเร็จนั้นเกิดจากการที่ชาวบ้านได้ตั้งคำถามการวิจัยตลอดจนนิยามคำถามนั้นด้วยตนเอง คำถามการวิจัยเป็นคำถามที่ชาวบ้านอย่างได้คำตอบ ไม่ใช่คำถามที่ถูกนักวิชาการภายนอกมานิยามให้ นอกจากนี้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยเอง ไม่ได้เป็นผู้ช่วยนักวิจัยหรือผู้ให้ข้อมูลแก่นักวิชาการ ความรู้ที่วิจัยไต้หวันสร้างสรรค์ขึ้นจากงานวิจัยชิ้นนี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากงานวิจัยทั่วไปเพราะว่างานวิจัยทั่วไปเป็นความรู้ที่ได้จากการสังเกตการณ์ของคนภายนอกแต่วิจัยไต้หวันให้ข้อมูลและวิเคราะห์จากภายใน

ตัวอย่างวิธีวิทยาในงานวิจัยที่ค้นพบจากนักวิจัยท้องถิ่น ได้แก่

“แม่ขุน การกลับมาของคนหาปลา” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (บรรณาธิการ) ,2545) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าวิธีวิทยาในการวิจัยในแต่ละประเด็นศึกษาที่มีรายละเอียดแตกต่างกัน ได้แก่ ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมปากมุล จะมีระเบียบวิธีวิจัยประกอบด้วย 1) การจัดประชุมกลุ่ม โดยผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มในแต่ละชุมชนจะประกอบด้วยคนหาปลา กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คนทำนา ครู เจ้าของร้านค้า และคนรับซื้อปลาในชุมชน ฯลฯ 2) ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยผู้ช่วยนักวิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตในชุมชนตลอด 1 ปีที่ทำวิจัย และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน 3) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก นักวิจัยไต้หวันจะเป็นผู้จะเป็นผู้นำผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งจะเป็นผู้สัมภาษณ์เรียบเรียงข้อมูลลงไปหาผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากนักวิจัยไต้หวัน

จะทราบว่า ใครคือผู้ที่จะให้ข้อมูลหลักในเรื่องนั้นๆ ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือหาปลา วิธีการที่ใช้ในการศึกษาในหัวข้อนี้เสนอกรอบคิดที่ว่า “เครื่องมือหาปลา” ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่ใช้สำหรับการจับปลาเท่านั้น ทว่าเป็น “ปฏิบัติการ” ทาง “ความรู้” ของ “คนหาปลา” ที่แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ วิธีการมองเช่นนี้ทำให้สามารถสืบค้นหาวิธีคิด อุดมการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนความเป็นธรรมระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยใช้วิธีการ คือ 1) ให้ชาวบ้านคัดเลือกคนหาปลาเพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้ช่วยนักวิจัย ทำหน้าที่เรียบเรียงและเขียนรายงาน 2) คนหาปลาที่ถูกคัดเลือกได้รวบรวมรายชื่อเครื่องมือหาปลาโดยการประชุมกลุ่ม ซึ่งแต่ละคนจะรวบรวมรายชื่อเครื่องมือในลำนํ้ามูนบริเวณปากมูน โดยแบ่งออกเป็นเขตย่อยๆ จากนั้นได้แบ่งการศึกษาเครื่องมือออกเป็น 5 กลุ่ม ตามความชำนาญของคนหาปลาเพื่อให้แต่ละกลุ่มให้ข้อมูลรายละเอียดแก่ผู้ช่วยนักวิจัย พร้อมกับนำผู้ช่วยนักวิจัยไปดูวิธีการทำเครื่องมือ การใช้เครื่องมือและวิธีการหาปลาในพื้นที่จริง เมื่อได้บันทึกข้อมูลแล้ว ผู้ช่วยนักวิจัยจะนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง ขั้นตอนนี้คนหาปลาจะช่วยกันตรวจสอบและให้การรับรองยืนยันข้อมูลของเครื่องมือนั้น

วิธีวิทยาในการวิจัยเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่างานศึกษาคนโดยคนใน เป็นทางเลือกให้กับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยคนนอกทำหน้าที่จัดบันทึกข้อมูลและเป็นผู้จัดทำรายงานวิจัยควบคู่กันไป ส่งผลให้งานวิจัยไทบ้านมีพลังในการอธิบายต่อสังคมและมีหลักฐานอ้างอิงเป็นที่น่าสนใจต่อสาธารณะชน ส่งผลให้มหาวิทยาลัยเที่ยงคืนมอบรางวัลนักวิจัยดีเด่นแก่นักวิจัยไทบ้าน (มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, 2545) เนื่องจากมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนเห็นว่าการวิจัยไทบ้านขึ้นนี้เป็นก้าวสำคัญของการคืนอำนาจแก่ประชาชน เพราะมีข้อเด่นเป็นพิเศษทางวิชาการ ได้แก่ 1) คำถามการวิจัยที่เกิดขึ้นจากนิยามของประชาชนในท้องถิ่นเอง ทำให้ผลการวิจัยถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อประชาชน ในขณะที่ส่วนใหญ่ของงานวิจัยที่ทำกันในวงวิชาการนั้น มักได้คำถามการวิจัยจากต่างประเทศ เหตุฉะนั้นงานวิจัยส่วนใหญ่จึงไม่มีผลในทางปฏิบัติภายในประเทศไทย 2) ไทบ้านที่เป็นนักวิจัยได้พัฒนาวิธีวิทยาของตนเอง ซึ่งเหมาะกับการรวบรวม ตรวจสอบความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่จริง โดยไม่ลอกวิธีวิทยาของฝรั่ง นักวิจัยไทบ้านได้บุกเบิกวิธีวิทยาที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความรู้ตามสภาพที่เป็นจริงในสังคมและวัฒนธรรมไทยขึ้น ซึ่งเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าคนไทยต้องพัฒนาวิธีวิทยาที่เหมาะสมสำหรับธรรมชาติข้อมูลความรู้ที่มีอยู่จริงจากสังคมไทย 3) นักวิจัยไทบ้านใช้ทุนซึ่งมีอยู่น้อยในการวิจัยอย่างได้ผล โดยปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาไม่ให้เป็นสิ่งจกนกลายเป็นรายได้หลักของนักวิจัยบางราย วิจัยไทบ้านขึ้นนี้จึงบุกเบิกแนวทางให้นักวิชาการที่ซื่อสัตย์และทำให้ชาวบ้านทั่วไปเห็นว่าการวิจัยเป็นสิ่งที่ใครๆ ก็สามารถร่วมมือกันทำขึ้นมาได้อย่างมีคุณภาพ โดยไม่ต้องรอเงินทุนการวิจัยซึ่งต้องมาพร้อมกับเงื่อนไขต่างๆ ของรัฐหรือองค์กรระหว่างประเทศ

ตัวอย่างที่สองได้แก่ งานศึกษาเรื่องนิเวศวิทยาและประวัติศาสตร์ป่าบุงป่าทาม แม่น้ำสงครามตอนล่าง (เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง, 2548) ตัวอย่างวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษาประเด็นระบบนิเวศลุ่มน้ำสงครามตอนล่างเพื่อศึกษาความหลากหลายซับซ้อนของป่าบุงป่าทามโดยใช้ความรู้พื้นถิ่นของไทบ้านมาอธิบายความหลากหลาย โดยใช้วิธีการวิจัย คือ 1) มีการคัดเลือกนักวิจัยโดย

การจัดประชุมไต่สวนเพื่อให้คัดเลือกกันเองเข้ามาเป็นนักวิจัย 2) มีการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการและวางแผนการวิจัยเกี่ยวกับหลักการและเทคนิคงานวิจัยไต่สวน กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา ประเด็นการศึกษาและแผนการวิจัยร่วมกัน 3) มีการสำรวจภาคสนามและจัดทำแผนที่ระบบนิเวศย่อยลุ่มน้ำสงคราม 4) มีการจัดทำข้อมูลรายละเอียดร่วมกัน โดยมีผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้จัดบันทึก 5) มีการเรียบเรียงข้อมูลตรวจสอบโดยผู้ช่วยนักวิจัย จากนั้นนำมาข้อมูลมาให้ นักวิจัยตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้วิธีการประชุมรวมนักวิจัย 4 หมู่บ้าน นอกจากตรวจสอบข้อมูลแต่ละประเด็นโดยนักวิจัยประเด็นนั้นๆ แล้วระหว่างทำวิจัยคณะวิจัยยังได้ตรวจสอบข้อมูลกันเป็นระยะๆ โดยการจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ นักวิจัยแต่ละประเด็นเสนอผลงานวิจัยและให้นักวิจัยไต่สวนประเด็นอื่นๆ ตลอดจนนักวิชาการข้าราชการ ครูและบุคคลที่สนใจให้ ความเห็นต่อผลการศึกษา โดยการตรวจสอบนี้มี 3 ครั้ง ในช่วงการเสนอรายงานความก้าวหน้าฉบับแรก การเสนอรายงานฉบับกลาง และการเสนอรายงานฉบับสุดท้ายในการเสนอรายงานแต่ละครั้ง นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยยังร่วมกันปรับแผนและปรับปรุงวิธีการศึกษาให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ เมื่อได้ข้อมูลสมบูรณ์แล้ว ผู้ช่วยนักวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระบบใหม่ เพื่อนำเสนอเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ที่เหมาะสมสำหรับเผยแพร่ต่อไป

นอกจากงานวิจัยไต่สวนแล้วเรายังพบงานศึกษาของนักวิชาการที่มุ่งเน้นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมหรือการทำงานแบบพหุภาคีเข้าไปทำงานในพื้นที่วิจัยในระดับลุ่มน้ำ

ปี 2549 ยรรยงค์ อินม่วงและคณะ (2549) ได้ทำการถอดบทเรียนการพัฒนาโยบายสาธารณะ การจัดทำแผนลุ่มน้ำภาคประชาชนกรณีลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน โดยทำการศึกษาขั้นตอนกระบวนการแผนภาคประชาชนเข้าสู่แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยใช้แนวคิดหลักเรื่อง “นิเวศวัฒนธรรม” ในการจัดการทรัพยากรเป็นแนวคิดในการวิจัย โดยใช้กระบวนการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรโดยลุ่มน้ำสงครามตอนล่างที่ดำเนินการโดยการริเริ่มของชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน โดย 1) ใช้กระบวนการเปิดเวทีชาวบ้านระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและสิ่งแวดล้อมในชุมชน 2) มีการสังเคราะห์ความคิดเห็นและกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน 30 ชุมชน 3) จัดให้มีการศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนลุ่มน้ำสงครามกับเครือข่ายชุมชนกับการจัดการลุ่มน้ำภาคเหนือ 4) จัดทำแผนปฏิบัติการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงครามเพื่อให้เกิดชุมชนนาร่องในการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงคราม 5) พิจารณายกร่างแผนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง 6) จัดเวทีสาธารณะเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จากการทำแผนดังกล่าวพบว่า สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการจัดการคุณภาพน้ำและสิ่งแวดล้อมจังหวัด และสอดคล้องกับกรอบแผนการจัดการคุณภาพน้ำและสิ่งแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนงาน

ของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 9 และในขั้นตอนของการจัดทำแผนการจัดการคุณภาพและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสกลนคร ได้มีการเปลี่ยนกระบวนการจัดทำแผนตามแบบแผนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ตั้งแต่ขั้นตอนการระดมความคิดเห็นในระดับชุมชนเพื่อทราบถึงปัญหาของชุมชนแสดงให้เห็นว่าแผนงานของภาครัฐได้มีการปรับตัวให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้แผนภาคประชาชนประสบความสำเร็จนั้นก็คือ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้องในระดับลุ่มน้ำและข้ามลุ่มน้ำ ส่งผลให้การจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่างเป็นแผนที่เกิดจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่และสามารถสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้

ในปี พ.ศ. 2550 มีคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้จัดทำวิจัยในนามคณะพหุภาควิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่นและเครือข่ายวิจัย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ประสิทธิ์ ประครองศรีและคณะ,2550) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาโจทย์วิจัยโครงการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่นได้แต่งตั้งคณะผู้วิจัยและสนับสนุนงบประมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสำรวจวิเคราะห์และประมวลเทคโนโลยีพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำและวิถีชีวิตของราษฎรที่มีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำและนำเสนอผลการศึกษาวิจัยต่อผู้ที่เกี่ยวข้องรวมถึงผู้กำหนดนโยบาย ผู้ปฏิบัติงาน นักวิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนและการดำเนินงานศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทรัพยากร ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ในการพัฒนากิจกรรมการศึกษาวิจัยโดยหวังว่าจะเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการพัฒนาให้กับแผนงาน/โครงการสามารถตอบสนองต่อความจำเป็นของราษฎรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยพหุภาควิจัยในลุ่มน้ำและนำเสนอแหล่งทุนเพื่อรับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ อันได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ว่า CEO และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจะดำเนินการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ. 2552-2554 ต่อไป ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่า ในประเด็น/โจทย์ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำเฉพาะพื้นที่จำเป็นต้องได้รับการวางแผนและดำเนินการเพื่อการแก้ไขป้องกันและพัฒนายอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยที่ผ่านมามีนักวิจัย นักวิชาการจากองค์กรต่างๆ เข้าไปศึกษาวิจัยหลายกลุ่มหลายคณะเพื่อรับรู้และเข้าใจถึงผลกระทบ แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเพื่อที่นักวิจัยได้รับรู้และเข้าใจสาเหตุของปัญหาต่างๆ พร้อมทั้งรายงานเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจ โดยไม่มีการค้นหาเทคนิคหรือเทคโนโลยีต่างๆ ในการแก้ไขปัญหา ทำให้ผลงานศึกษาวิจัยเกิดประโยชน์แก่นักวิชาการและนักวิจัยเป็นส่วนใหญ่

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว.ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นลุ่มน้ำ ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีและลุ่มน้ำใกล้เคียงที่ผ่านมา

โครงการศึกษารูปแบบและทางเลือกในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงลุ่มน้ำหนองหานอุดรธานี (เกรียงศักดิ์ สุขวาสะและคณะ,2547) เริ่มขึ้นมาจากคุณเกรียงศักดิ์ สุขวาสะได้เข้าไปในฐานะ

นักพัฒนาอิสระที่ทำงานหนุนเสริมกระบวนการความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กรที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม เมื่อได้เรียนรู้กับบริบทชุมชนจึงได้เปิดประเด็นพูดคุยและตั้งคำถามกับชาวบ้านว่า “เมื่อก่อนหนองหานของเรามีสภาพเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร? และ “หากจะร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำหนองหานเราต้องทำอะไรบ้าง?” นอกจากนี้ยังได้เปิดประเด็นให้แกนนำชุมชนตั้งคำถามกับสาเหตุของการที่ทำให้ทรัพยากรประมงลดลง และองค์กรชุมชนจะมีบทบาทอย่างไรต่อการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรประมงในพื้นที่ลุ่มน้ำหนองหาน และศึกษารูปแบบและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรประมงเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศโดยกลุ่มและองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหนองหาน โดยมีวิธีการศึกษาวิจัยเริ่มต้นจากการประชุมร่วมกับชาวบ้านเพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาของลุ่มน้ำหนองหาน การจัดประชุมร่วมกับตัวแทนชุมชนในแต่ละกลุ่มเป้าหมายและจัดทำแบบสัมภาษณ์/แบบสอบถามสำรวจระบบนิเวศน์ การเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาศักยภาพ บทบาท ปัจจัยเงื่อนไขขององค์กรชุมชน อบต. และโรงเรียน จัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับองค์กรชุมชนเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล จัดประชุมในหมู่บ้านเพื่อนำเสนอข้อมูล บทสรุปสถานการณ์และทำรายงานสรุปการศึกษาสถานการณ์ระบบนิเวศน์ รวมทั้งการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดแนวทาง/แผนงาน จากวิธีวิทยาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนและผลการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับชุมชน ทำให้เกิดกลไกการทำงานและความร่วมมือในระดับตำบล คือ 1) มีคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรลุ่มน้ำหนองหาน เมื่อคณะกรรมการไปปฏิบัติการกิจร่วมกันส่งผลให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำหนองหาน ในขณะที่เดียวกับคณะกรรมการก็เห็นว่าการอนุรักษ์ลุ่มน้ำหนองหานไม่ควรจะเป็นความรับผิดชอบของคนบางกลุ่ม ควรจะสร้างจิตสำนึกให้กับทุกคนในชุมชน การจัดเวทีในระยะต่อมาจึงได้ขยายผลไปสู่กลุ่มผู้สูงอายุ เยาวชนมาร่วมในเวทีพูดคุย นอกจากนี้ยังเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวประมงในตำบลอุมจานเกี่ยวกับการศึกษาระบบนิเวศเพื่อชี้ให้เห็นว่า “ในอดีตหนองหานเป็นอย่างไรและปัจจุบันเป็นอย่างไร” 2) มีการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำหนองหาน เช่น การศึกษาดูงาน การอบรมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันกับนักวิชาการภายนอกในเรื่องกฎหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) เกิดกระบวนการฟื้นฟูระบบนิเวศน์หนองหานมีกฎระเบียบ กติกาที่บังคับใช้โดยคณะกรรมการและความร่วมมือของชาวบ้าน 4) เกิดการเดินรณรงค์ในเขตตำบลอุมจานสร้างความสนใจและความตื่นตัวในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำหนองหานและสร้างภาคีทั้งภายในและภายนอกชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้ได้ส่งผลให้มีการกำหนดแผนในระดับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และกระตุ้นให้เกิดโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำหนองหาน อันได้แก่ 1) โครงการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำหนองหาน ได้รับงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (UNDP) โครงการอนุรักษ์ลุ่มน้ำหนองหานกับกระบวนการเรียนรู้สู่หลักสูตรในโรงเรียน สนับสนุนโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 3) โครงการวิจัยการพัฒนาแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านดอนคง โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

โครงการการจัดการน้ำระบบย่อยโดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษาภูเขาติ่ม ตำบลภูเขาติ่ม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ (รุ่งวิจิต คำงามและคณะ, 2548) พัฒนามาจากการตั้งคำถามต่อการใช้น้ำและใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายจากชุมชนรอบภูเขาติ่ม ได้แก่ การทำนา หาปลาเลี้ยงสัตว์ งานประเพณีงานบุญประจำหมู่บ้าน ความหลากหลายของการใช้ประโยชน์เหล่านี้ถูกนำมาตั้งเป็นคำถามวิจัยโดยเปรียบเทียบกับจัดการขนาดขนาดใหญ่ของภาครัฐ นั่นคือเขื่อนราศีไศลที่ส่งผลกระทบมากมายนั่นเอง คำถามที่โครงการวิจัยนี้ตั้งคำถามก็คือ การจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่นมีความหลากหลายทั้งรูปแบบและวิธีการ พัฒนามาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การจัดการน้ำขององค์กรชุมชนท้องถิ่นน่าจะเป็นการอำนวยความสะดวกและส่งเสริมในการพัฒนาระบบการทำการเกษตรที่เหมาะสมและยั่งยืนที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนน้อยกว่าการจัดการน้ำระบบใหญ่ที่ทางรัฐบาลจัดการให้ เช่น กรณีการสร้างเขื่อนราศีไศลซึ่งมีผลกระทบอย่างรุนแรงไม่สามารถควบคุมได้ในด้านสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนเนื่องจากรัฐเป็นผู้ดำเนินการให้ซึ่งถือว่าการลงทุนที่สูงเกินไปเมื่อเทียบกับความคุ้มค่าหรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงโดยชุมชนขาดการมีส่วนร่วม โดยเริ่มจากหัวหน้าโครงการได้ลงพื้นที่ไปชวนชาวบ้านคุยเรื่องทำวิจัยเพื่อค้นหาและคัดเลือกทีมวิจัยโดยนำแผนพับของ สกว. ไปแนะนำชาวบ้าน และเสนอโครงการต่อ สกว. Node ทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงของการดำเนินการวิจัย มีขั้นตอน ได้แก่ 1) มีการประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนโครงการ โจทย์ วัตถุประสงค์ ขอบเขตในการศึกษาวิจัย และกำหนดแนวทางการศึกษา มีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานตามความชำนาญที่แตกต่างกัน 2) มีการประชุมทำความเข้าใจและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน 3) การเก็บ รวบรวมข้อมูล โดยการลงสำรวจพื้นที่และจัดทำแผนที่ การใช้แบบสำรวจ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้นำและผู้รู้ในชุมชน การประชุมกลุ่มใหญ่เพื่อนำเสนอข้อมูลเพื่อตรวจสอบและรับรองข้อมูลกับผู้ที่เกี่ยวข้อง การศึกษาดูงานเพื่อเปิดโลกทัศน์เรียนรู้จากพื้นที่อื่น การจัดเวทีสัมมนา 3) การวิเคราะห์ข้อมูลและการเรียบเรียงเขียนรายงานโดยแบ่งหน้าที่กันเขียนตามประเด็นต่างๆ แล้วหัวโครงการเอามาเรียบเรียงเป็นฉบับสมบูรณ์ บทเรียนจากการกำหนดแนวทางในการวิจัยร่วมกันของกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาแนวทางการจัดการภูเขาติ่มร่วมกันขององค์กรชุมชน ได้แก่ 1) หลักการ “คนอยู่กับทามได้” โดยที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์และพึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่ทามได้อย่างยั่งยืนและไม่ถูกทำลาย 2) หลักการมีส่วนร่วมของคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ สถาบันองค์กรต่างๆ ในชุมชนและองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่น 3) โครงการวิจัยค้นพบว่า “ภูเขาติ่ม” เป็นระบบนิเวศที่มีองค์ประกอบทั้งดิน น้ำ ป่า ไม้ และสัตว์ต่าง การจัดการต้องมีการพิจารณาที่สัมพันธ์ต่อเนื่อง งานวิจัยฉบับนี้ยังส่งผลให้เกิดการกำหนดแนวทางและต่อยอดการทำงานร่วมกัน คือ 1) มีการจัดตั้งและพัฒนางค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่ทามภูเขาติ่มที่มีองค์ประกอบมาจากกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน ให้สามารถดำเนินการประสานงานและสร้างการดำเนินงานในพื้นที่ 2) มีการพัฒนางค์ความรู้ สร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชนพร้อมกับเผยแพร่ต่อสาธารณะและนโยบาย 3) มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ทั้งพื้นที่ป่าโคก ป่าบุงป่าทามในรูปแบบป่าชุมชน ป่าริมฝั่งกุด เขตป่าอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ ป่าหัวไร่ปลายนา 4) เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่ภูเขาติ่ม ในรูปแบบการจัดการชลประทานชาวบ้าน การกำหนดเขตรักษาพันธุ์ปลา 5) ส่งเสริมสนับสนุนทางเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่ทาม เช่น เกษตรนิเวศน์ทาม การเลี้ยงวัว-ควาย

การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลาหมึก จาก 5 แนวทางนี้ชุมชนในพื้นที่วิจัยได้มีการพัฒนาโครงการแผนงานเสนอต่อแหล่งทุนมาดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

โครงการวิจัยรูปแบบการหาปลาที่เหมาะสมกับสภาพระบบนิเวศน์ชุมชนลุ่มน้ำมูนตอนกลาง (ไพจิตร ศิลารักษ์และคณะ, 2547) คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปลาและการหาปลา ที่มวิจัยได้เลือกพื้นที่แหล่งหา และจัดช่วงเวลาในการศึกษาที่มีผลต่อปัจจัยความเปลี่ยนแปลง ได้แก่ 1) ช่วงก่อนการสร้างเขื่อนราศีไศล 2) ช่วงเขื่อนราศีไศลเก็บน้ำ 3) ช่วงเปิดประตูเขื่อนราศีไศล โดยประเด็นในการศึกษามุ่งค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องปลาและการหาปลา และสืบค้นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงว่ามีสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอย่างไรและค้นหาแนวทางการคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้น ใช้เวลาในการศึกษาอยู่ 19 เดือน มีทีมวิจัยชาวบ้านเป็นคนหาปลา นักวิจัยใช้วิธีการศึกษาผ่านการการพูดคุย หาปลาร่วมกัน ประชุมร่วมกับคนหาปลา บันทึกข้อมูล และถ่ายรูปเก็บไว้ ผลจากการศึกษาพบว่า ประการแรกหลังจากมีการสร้างเขื่อนราศีไศลเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อปลาและการหาปลาอย่างรุนแรงระหว่างที่เขื่อนเก็บกักน้ำ ประการที่สองระบบนิเวศน์ซึ่งเป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านได้เปลี่ยนไปเป็นเวียงน้ำกว้าง ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้เครื่องมือแบบเก่าจับปลาได้ การเก็บกักน้ำติดต่อกันเป็นเวลานานทำให้ดินไม่ในป่าบุงป่าทามตายและตลิ่งพัง ผลของการวิจัยนำไปสู่ข้อเสนอแนะลงออกของคนหาปลาด้วยการเสนอแนวทางในการเพิ่มจำนวนชนิดพันธุ์ปลา ด้วยวิธีการจำกัดขนาดเครื่องมือหาปลาควบคุมเครื่องมือหาปลาแบบทำลายล้าง โดยให้คนหาปลาทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครในการสอดส่องดูแลและแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจับกุม การแบ่งปันช่วงเวลาในการจับปลาโดยสัมพันธ์กับเครื่องมือในการประมงในเดือนต่างๆ การจัดทำพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งข้อเสนอแนวทางนี้มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพรานป่า เจ้าพนักงานประมง ฝ่ายปกครอง องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและผู้นำในหมู่บ้าน ทั้งนี้ผลจากการใช้กระบวนการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมทำให้คนหาปลาได้พูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการหาปลา เกิดจิตสำนึกหวงแหนทรัพยากรของท้องถิ่น ทีมวิจัยเองก็ได้เรียนรู้ฝึกตั้งคำถาม เกิดการทำงานเป็นทีม เรียนรู้ข้อมูลและเรียนรู้ที่จะรับฟังจากคนอื่นมากขึ้น และค้นพบข้อเสนอให้มีการแก้ไขกฎหมายด้านการประมงที่ขัดต่อหลักประเพณีในการหาปลาของคนหาปลา

โครงการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิต ผู้คน และพื้นที่ชุ่มน้ำ: พลวัตการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศแบบ “กุด” ของชุมชนเมืองในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ระยะที่ 1 (สมหมาย ชินนาคและคณะ, 2548) มีจุดประสงค์ในการค้นหาพลังของชุมชนท้องถิ่นในเขตเมือง ผ่านการศึกษาบริบทชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่เป็นระบบนิเวศแบบ “กุด” และ “ป่าบุงป่าทาม” โครงการนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยมีนักวิชาการท้องถิ่นและชาวบ้านในชุมชนเป็นภาคีร่วมในการวิจัย อันประกอบด้วยนักวิชาการท้องถิ่นและชาวบ้านในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย โดยมีขั้นตอนในการวิจัย 1) ประชุมร่วมกับชุมชนเพื่อกำหนดประเด็นการศึกษาและระดมการมีส่วนร่วม 2) จัดเวทีแนะนำโครงการวิจัยให้กับชุมชน 3) อบรมนักวิจัยไทบ้าน 4) เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเชื่อและจารีตประเพณี 5) จัดเวทีเสวนาย่อยในแต่ละประเด็น 6) จัดเวที

นำเสนอรายงานความก้าวหน้า 7) จัดเวทีนำเสนอผลการวิจัยฉบับร่าง และรายงานฉบับสมบูรณ์ ผลของการศึกษาพบว่าชุมชนท้องถิ่นมีพลังสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ซึ่งมีระบบนิเวศอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาศักยภาพของคน กลุ่มคนและชุมชนในเขตเมือง โดยมีข้อเสนอแนะจากคณะวิจัยที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่ใช้แนวทางที่ชาวบ้านในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับเมืองได้โดยยังรักษาคุณค่าและป่าบุงป่าทาม หรือยังคงสภาพความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำไว้ โดยที่ภาคธุรกิจก็ดำเนินต่อไป ขณะเดียวกันก็แสวงหาแนวทางสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนโดยการแสวงหาอาชีพและกิจกรรมที่เหมาะสมให้กับชุมชนในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพราะชุมชนมีศักยภาพที่จะรองรับได้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐ โดยหน่วยงานรัฐทำหน้าที่กำกับดูแลและส่งเสริมด้านต้นทุน ทั้งนี้คณะผู้วิจัยเชื่อว่าการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุมชนต้องอาศัยกระบวนการทางสังคมมากกว่ากระบวนการทางกฎหมาย และทีมวิจัยยังเชื่อมั่นว่า “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสามารถปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย”

สรุป

ในส่วนท้ายของบทบทวนวรรณกรรมนี้อยากบทวนคุณค่า พลังงานงานวิจัยท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรในภาคอีสานผ่านงานการสังเคราะห์พลังการวิจัยท้องถิ่น ภาคอีสาน (ปัญญา แก้วส่อง และคณะ, 2549) ที่ชี้ให้เห็นว่า คำว่า “วิจัย” ในทัศนะของชาวบ้านในภาคอีสานที่เพิ่มเริ่มทำวิจัยจะรู้สึกว่าการทำวิจัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่ตนเองไม่มีศักยภาพพอที่จะไปแตะต้อง แต่เป็นเรื่องของผู้มีอำนาจและมีศักยภาพเชิงวิชาการเท่านั้น วิธีคิดดังกล่าวครอบงำนักวิจัยอย่างหนาแน่นในช่วงแรก กระทั่งในระยะต่อมางานวิจัยในลักษณะดังกล่าวจึงค่อยๆ ผ่อนคลายลง จากการปฏิบัติการในลักษณะที่ต่อเนื่องในรูปแบบของการลงมือปฏิบัติ ทำให้นักวิจัยเกิดความเชื่อมั่นมากขึ้นโดยเฉพาะเมื่อมีคนภายนอกมาเยี่ยมชมและมาเรียนรู้วิธีการวิจัยโดยชาวบ้าน และภายหลังจากการดำเนินการวิจัยมาระยะหนึ่ง กลุ่มนักวิจัยที่เคยท้อแท้กลับมีพลังความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าตนเองก็สามารถทำวิจัยได้ไม่แพ้นักวิชาการ ด้วยเหตุนี้การลงทุนการวิจัยท้องถิ่น ไม่ได้เป็นเพียงแค่การลงทุนเพื่อให้ได้ผลงานวิจัยออกมาแต่เป็นกระบวนการสร้างทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรปัญญาของชาติ ความเป็นไททางความคิดของชุมชนท้องถิ่นเป็นกระบวนการสร้างทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรปัญญาของชาติ ความเป็นไททางความคิดของชุมชนท้องถิ่น เป็นกระบวนการหนุนเสริมให้ท้องถิ่นมีโอกาสได้หยุดบทวนตนเอง ภายใต้อำนาจการค้นคว้าและทำความเข้าใจตนเองที่เชื่อถือได้ กระบวนการเรียนรู้จากการวิจัยไม่ใช่เพียงเรียนรู้จากการวิจัยครั้งเดียวที่จะเนรมิตทุกอย่างและแก้ไขปัญหาได้ทุกอย่าง จำเป็นต้องผ่านการวิเคราะห์ซ้ำ ปฏิบัติการซ้ำและทวนซ้ำกว่าจะทวนกระแสวิชาการจากภายนอกที่ทะลักลงสู่ชุมชนท้องถิ่นจนล้นล้นชีวิตอยู่ ณ ขณะนี้

บทที่ 3 สรุปผลการดำเนินกิจกรรมและบทเรียน

3.1 สรุปกิจกรรมการดำเนินการ

3.1.1 กิจกรรมศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาหลุมน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ต้นน้ำ (ต้นน้ำ) กลางน้ำ (อ.เมือง) และปลายน้ำ (อ.สร้างคอม)

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้ ได้แก่

- (1) เพื่อรวบรวมฐานข้อมูลแผนงาน/ นโยบายหลัก/ ข้อมูล /งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับประเด็นที่ต้องการศึกษาโดยตรงในพื้นที่
- (2) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำข้อมูลที่ได้ไปกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกับพื้นที่ในอนาคต

วิธีการดำเนินการ

เริ่มต้นจากการออกจดหมายเพื่อขอทราบรายชื่อ/กลุ่มคน/ เครือข่าย ที่เกี่ยวข้องหรือสนใจการพัฒนาหลุมน้ำห้วยหลวงโดยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม แผนที่/ แหล่งน้ำ /แผนงานพัฒนาหรือโครงการวิจัยหลุมน้ำที่หน่วยงานท่านได้ดำเนินการในปัจจุบัน ประเด็นปัญหา/ แผนที่ปัญหา และแนวทางที่ต้องการแก้ไขโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน ศักยภาพของพื้นที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยท้องถิ่นด้านการพัฒนาหลุมน้ำห้วยหลวง ข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาร่วมกัน ทั้งนี้เจตนารมณ์ในการขอข้อมูลเบื้องต้นเหล่านี้ก็ทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ คือ ต้องการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ประเด็นใหม่ๆ การเข้าไปประสานงานด้วยจดหมายเป็นการเดินทางไปด้วยตนเองเพื่อต้องการพบคนสำคัญของหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจะได้พูดคุยเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และหวังว่าจะได้พบผู้สนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะได้พูดคุยขยายความเข้าใจให้เขาฟัง นอกเหนือจากการขอข้อมูลธรรมดา ผลปรากฏว่า

พื้นที่ต้นน้ำ (อำเภอนองวัวชอ) พื้นที่นี้ผู้เขียนได้เดินทางไปพบกับกำนันนิรวิทย์ ดวงจันทา ตาบลโนนหวาย อำเภอนองวัวชอ อาจารย์คุณาสิน ดอนราการ อาจารย์โรงเรียนหนองวัวชอวิทยาคม อาจารย์คุณาสินได้ให้ความสนใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และได้รับเอกสารแนะนำ สวก.ไว้เพื่อนำไปเสนอให้ผู้อำนวยการต่อ ผู้เขียนบอกว่าหากคณาจารย์สนใจทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็ยินดีมาพูดคุยและจะเชิญประชุมร่วมกันต่อไป นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้เดินทางไปพบกับผู้นำท้องถิ่นอีกหลายคนในพื้นที่ ได้แก่ กำนันสวัสดิ์ วงศ์พยัคฆ์ กำนันตำบลหนองอ้อ นายกเทศมนตรีตำบลอุบลมุง นายกองค์การบริหารตำบลกุดหมากไฟ ไปคุยที่บ้าน นายกให้ความสนใจในงานของ สกว. บอกว่ากุดหมากไฟเป็นพื้นที่ต้นน้ำของ

อำเภอหนองวัวซอ สามารถเข้ามาทำวิจัยร่วมกันได้ในอนาคต นอกจากนี้ยังได้ไปพูดคุยกับนายก อบต. หมายากหญ้า ซึ่งให้ความสนใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแม้ว่าจะยังไม่เข้าใจรายละเอียดมากนักก็ตาม และผอ.โรงเรียนแสงอร่าม ที่เคยทำกิจกรรมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 9 มาก่อน นอกจากนี้ยังได้ไปพบพูดคุยกับนายกอบต.น้ำพัน เทศบาลตำบลหนองวัวซอ เทศบาลตำบลหนองอ้อโนนหวาย แต่ไม่พบผู้นำจึงฝากเอกสารแนะนำ สกว. โครงการและจดหมายขอข้อมูลไว้

สรุปแล้วผู้ประสานงานโครงการได้ไปทำความรู้จัก ขอข้อมูลและพบผู้นำในพื้นที่อำเภอหนองวัวซอ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแนะนำโครงการในเบื้องต้นเพื่อว่าเมื่อมีการประสานงานในอนาคต หรือเลือกพื้นที่วิจัยจะได้ง่ายขึ้นและได้ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการตัดสินใจประกอบ

พื้นที่กลางน้ำ (อำเภอเมือง) เริ่มต้นจากการเดินทางไปสำรวจแหล่งน้ำรอบๆ อำเภอเมือง จากสถานที่ที่อยู่ใกล้บ้านพักและสำนักงานมากที่สุดก็คือตำบลนาดี มีอ่างเก็บน้ำอยู่ใกล้ๆ เรียกว่า “อ่างเก็บน้ำกุดลิงจ้อ” ซึ่งรับน้ำจากห้วยริน ตั้งอยู่ที่บ้านกุดลิงจ้อ ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้เข้าไปที่สำนักงานเพื่อขอทราบข้อมูลด้านแหล่งน้ำและลำห้วยที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำกุดลิงจ้อ ปรากฏว่าพบแต่คนงานเพราะเจ้าหน้าที่และหัวหน้าส่วนใหญ่จะเดินทางไปประชุมในอำเภอเมือง จึงฝากจดหมายขอข้อมูลไว้กับคนงานและได้โทรศัพท์ประสานงานไปยังคุณพันธร แสงอาวุธ หัวหน้าฝ่ายส่วนบำรุงท้องที่ว่าได้ฝากจดหมายไว้แล้วจะเข้ามาเก็บข้อมูลและพูดคุยภายหลัง หลังจากนั้นได้ไปติดต่อกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดีชื่อนายมงคล ศรีเฉลิม เพื่อขอข้อมูลและพูดคุยเรื่องงานวิจัยปรากฏว่านายกอบต.ไม่อยู่ ไปธุระจึงได้ฝากจดหมายไว้ แล้วเดินทางต่อไปที่ อบต.โคกสะอาดมีนายก อบต.ชื่อนายชรัช มินายา แต่ว่าไม่อยู่ได้พบกับเจ้าหน้าที่นักพัฒนาชุมชนของ อบต.ชัยภูธร เขายังไม่เข้าใจเท่าไรว่าเรามาทำอะไร ด้วยความเข้าใจเดิมที่ว่า อบต.โคกสะอาดอยู่ติดกับเขื่อนห้วยหลวงจะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำห้วยหลวงไม่มากนักน้อยในเชิงบูรณาการ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนบอกว่าอบต.โคกสะอาดไม่ได้เกี่ยวข้องกับห้วยหลวงเลยเนื่องจากว่าชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เขตเมืองมีอาชีพรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่ก็ออกไปรับจ้างในเมือง ไม่ได้ทำการเกษตรและพื้นที่ก็ไม่ได้อยู่ในเขตชลประทานห้วยหลวง นอกจากใช้น้ำทำน้ำประปาเพื่ออุปโภค บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ที่นี้ก็เลยมิได้คุยเรื่องงานวิจัยต่อ พื้นที่ต่อไปที่ได้ไปพบได้แก่นายก อบต.บ้านตาด ได้พูดคุยเกี่ยวกับงานวิจัยที่บ้านและขอข้อมูลพื้นที่แต่เนื่องจากนายกมีปัญหาเรื่องสุขภาพจึงยังไม่สามารถรับปากหรือแสดงความสนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเท่าใดนัก พื้นที่ต่อไปได้ไปพบนายก อบต.น้ำพันปรากฏว่าไม่อยู่บ้านจึงได้ฝากเอกสารแนะนำไว้กับหลานสาว ส่วนนายก อบต.นิคมสงเคราะห์ก็มีปัญหาสุขภาพเช่นเดียวกัน บอกว่าจะส่งเรื่องต่อไปให้ปลัดตำบล ให้เราไปติดตามต่อ อบต.ต่อไปที่ได้ไปพบได้แก่ อบต.หม่ม อบต.กุดสระ ที่นี้พบว่านายกอบต.ได้ให้ความสนใจและเอาใจใส่ในข้อมูลที่เราสอบถามเป็นอย่างดี เช่น การให้รายชื่อของบุคคลที่เป็นผู้สนใจและโครงการต่างๆ ของอบต.ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังได้ไปพบนายกอบต.บ้านขาว และ อบต.นาแกว ที่นี้ได้พบกับนักวิชาการเกษตรที่รู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการวิจัยแบบ PAR เพราะกำลังเรียนโทที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ ผู้เขียนตั้งใจว่าจะประสานการทำงานกันต่อไปต่อ อบต.ต่อไป

ได้แก่ อบต.เชียงยืน นายกให้ความสนใจและได้ส่งนายช่างโยธาเข้าร่วมการประชุม นอกจากนี้ยังได้ไปพบ อบต.สามพร้าว นายกเทศมนตรีหนองบัว อบต.หนองนาคำ และอบต.หนองขอนกว้าง

พื้นที่ปลายน้ำ (อำเภอสร้างคอม)

พื้นที่นี้การออกไปค้นหาคนและประเด็นวิจัยในพื้นที่ค่อนข้างไม่ยาก แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ที่ผู้เขียนไม่คุ้นเคยแต่เนื่องจากผู้เขียนได้รู้จักกับคุณวิสาข่า หมึกกระ อธิบดีผู้จัดการสหกรณ์ของมูลนิธิแห่งประเทศไทย พื้นที่อำเภอสร้างคอม ทำให้การเดินทางง่าย ไม่หลงทาง และคุณวิสาข่ารู้จักคนเยอะมากแทบทุกหน่วยงาน และส่วนใหญ่เป็นเพื่อนของคุณวิสาข่ามาจึงทำให้การติดต่อประสานงานง่าย อบต.แรกที่คุณวิสาข่าพาไปพบได้แก่นายก อบต.บ้านโคกเพราะว่าเป็นพื้นที่บ้านเกิดของคุณวิสาข่า หมึกกระ เพื่อนรุ่นพี่ของผู้เขียน ได้ฝากเอกสารไว้และแนะนำคร่าวๆ เกี่ยวกับงานวิจัยของ สกว.ให้กับนายก อบต.เข้าใจพอสมควร หลังจากนั้นคุณวิสาข่ามาส่งได้พาไปแนะนำตัวกับนายก อบต.บ้านยวด อบต.หินโงม เทศบาลตำบลสร้างคอม และได้เข้าพบกับนายอำเภอสร้างคอม นายอำเภอถามว่ามาพบครั้งนี้มีวัตถุประสงค์อะไร จึงได้แนะนำตัวเองว่าเป็นใคร สกว.เป็นใคร นายอำเภอดีใจที่จะมีหน่วยงานมาทำงานกับชาวบ้านบอกว่าคราวหน้าถ้าจัดประชุมให้มาใช้สถานที่ของอำเภอได้เลย นายอำเภอแนะนำคนให้รู้จักที่จะประสานงานกันต่อไป และต่อมาเมื่อไปจัดประชุมชี้แจงโครงการก็ได้ไปจัดครั้งที่ว่าการอำเภอนายอำเภอและปลัดอาวุโสได้เข้าร่วมประชุมตลอดทั้งวัน ส่วนพื้นที่อื่นๆ ได้ไปพบกับปลัดอบต.นาสะอาด ซึ่งให้ความสนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ภายหลังได้เสนอร่างโครงการมาให้พิจารณา แต่เนื่องจากขนาดของโครงการใหญ่ไป และปลัดยังไม่มีทีมทำงาน จึงได้แนะนำให้ไปพัฒนาต่อ และลดขนาดของโครงการลงตามความเหมาะสมของงบประมาณและพื้นที่ ซึ่งตอนนั้นปลัดกำลังพัฒนาโครงการอยู่ การได้พบปลัดอบต.นาสะอาดทำให้ได้ทราบว่าที่อำเภอสร้างคอมมีชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมห้วยหลวงฯ มีอดีต ผอ.โรงเรียนอนุบาลสร้างคอมและเพื่อนๆ ข้าราชการเกษียณและแกนนำท้องถิ่นหลายคนร่วมเป็นแกนนำของชมรมฯ จึงได้พากันไปแนะนำตัวและแนะนำงานของ สกว.ที่บ้าน ท่านก็ให้ความสนใจเป็นอย่างดี หลังจากนั้นผู้เขียนได้เดินทางไปพบนายกอบต.เชียงตาเป็นแห่งสุดท้ายก่อนเดินทางกลับ

สรุปแล้วกิจกรรมการศึกษาข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในพื้นที่ต้นน้ำ (ต้นน้ำ) กลางน้ำ (อ.เมือง) และปลายน้ำ (อ.สร้างคอม) ผู้เขียนใช้วิธีการไปพบปะแกนนำในพื้นที่เป็นการส่วนตัวแทบทุกคน เพื่อจะได้พูดคุย สื่อบาร พร้อมทั้งสังเกตความสนใจแลกเปลี่ยนวิธีคิดเบื้องต้นและทำให้ทราบว่าแต่ละคนที่เป็นไปพบมีแนวโน้มจะร่วมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร และถ้าร่วมมือกันจะสามารถทำงานร่วมกับแกนนำเหล่านี้ได้ในลักษณะไหนบ้างในระยะยาว อย่างไรก็ตามผู้เขียนได้ทำให้ สกว.เป็นที่รู้จักของผู้บริหาร อบต.ในระดับหนึ่งแล้ว แต่สาเหตุที่ยังไม่สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยกันได้อย่างเป็นรูปธรรมเนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เหมาะพอดีกับคณะผู้บริหารกำลังจะหมดอายุการทำงาน และเตรียมการเพื่อรายการเลือกตั้งใหม่ในต้นเดือนกันยายน 2552 ทำให้บางหน่วยงานที่ให้ความสนใจหยุดชะงักไป ต้องรอหลังเลือกตั้งเพื่อจะลงไปพัฒนาโจทย์วิจัยสำหรับหน่วยงานที่ให้ความสนใจอย่างจริงจัง

สรุปบทเรียนที่ได้จากกิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลและจัดทำแผนที่การบริหารจัดการน้ำ การใช้น้ำและการพัฒนาหลุมน้ำห้วยหลวง

- 1) จากการเดินทางไปพบเจ้าหน้าที่อบต.หลายหน่วยงานทำให้ทราบข้อมูลว่า อบต.ส่วนใหญ่ไม่รู้จักงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือยังไม่พบคนที่สนใจ ส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าเราเป็นนักวิจัยเอง มาเพื่อเก็บข้อมูลเท่านั้น
- 2) อบต.ที่ประสานงานยากมากคือ อบต.ที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ตัวอย่างเช่น อบต.แห่งหนึ่งจะปฏิเสธทุกอย่างที่เกี่ยวกับเอกสารการขอข้อมูล ไม่ให้ทั้งข้อมูลพื้นฐาน ไม่ให้ทั้งโครงการที่เกี่ยวข้อง แถมยังบอกว่าให้คุณไปตั้งคำถามการวิจัยมาใหม่เพราะคิดว่าเราเป็นนักวิจัย จนน่าสงสัยว่าจะต้องมีอะไรที่ปกปิดหรือเปล่าเพราะว่าธรรมดาแล้ว อบต.จะต้องเปิดเผยข้อมูล และมีข้อมูลที่สามารถให้ได้อยู่แล้ว
- 3) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นเทศบาล (อปท.) ในเขตเมืองก็ประสานงานยาก และส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่ยังไม่เข้าใจว่าจะขอข้อมูลไปทำอะไร เนื่องจากคำว่างงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังไม่เป็นที่คุ้นหู ฉะนั้นในบางแห่งที่ไม่ได้พบกับผู้บริหารก็จะมีโอกาสได้พูดคุยและอธิบายเพิ่มเติม
- 4) นายก อบต.บางแห่งคิดว่าเราจะไปขอเงิน (เขตเมือง) ยังไม่ทันคุยเรื่องงานเลยเขาก็บอกว่าเดี๋ยวนี้ใครๆ ก็คิดว่า อบต.มีเงิน เล่าให้ฟังว่า อบต.ของผมแต่ละปีมีเงินเท่านั้นบาท รัฐส่งมาให้เท่านั้นบาท โครงการต่างๆ ต้องถูกจัดสรรล่วงหน้ากระจายไปตามหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย เมื่อกระจายลงไปแล้วก็เหลือเงินนิดเดียว ไม่พอที่จะทำอะไร นายกคนนี้ดูกังวลเรื่องการเงินแล้วงบประมาณมากเป็นพิเศษ
- 5) สองเดือนผ่านไปเริ่มเรียนรู้ว่าการพยายามเข้าพบนายก อบต.หรือผู้บริหาร อปท.แบบหว่านแห เข้าไปขอพบขอข้อมูลทุกหน่วยงานไม่ประสบผลสำเร็จเพราะว่า 1) ยังไม่มีใครรู้จัก สกว. ไม่คุ้นหูและไม่รู้เรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2) ยังค้นไม่พบเจ้าหน้าที่ที่คิดสร้างสรรค์มาก (พบบ้างประมาณ 2 แห่ง) เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะคิดแค่ว่าเราไปขอข้อมูล เสร็จแล้วก็โยนเรื่องไปให้เจ้าหน้าที่โยธา ภายหลังพบว่า มีเจ้าหน้าที่โยธา 1 แห่งที่ให้ความสนใจเรื่องงานวิจัยท้องถิ่นเป็นพิเศษได้แก่นายช่างโยธา อบต.เชียงยืนเมื่อได้เชิญมาประชุมเพื่อชี้แจงโครงการ แต่ความสนใจส่วนใหญ่ของนายช่างโยธาจะเป็นเรื่องของเด็กและเยาวชนยกพวกตีกัน
- 6) โครงการพัฒนาแหล่งน้ำของ อปท.เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์เป็นโครงการเกี่ยวกับการขุดลอกแหล่งน้ำ

3.1.2.จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับพื้นที่ (อำเภอหนองวัวซอ, อำเภอเมือง, อำเภอพิบูลย์รักษ์และอำเภอสว่างคอม)

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้ ได้แก่

- (1) เพื่อชี้แจงความเป็นมาของโครงการ
- (2) เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะต่อการจัดทำโครงการ
- (3) เพื่อวางแผนการจัดเวทีวิเคราะห์ในแต่ละพื้นที่

วิธีการดำเนินการ มีการจัดการประชุมเพื่อชี้แจงโครงการและแนะนำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งสิ้น 3 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 จัดเวทีชี้แจงโครงการพื้นที่อำเภอสว่างคอม วันที่ 15 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอสว่างคอม จังหวัดอุดรธานี ครั้งที่ 2 จัดเวทีชี้แจงโครงการพื้นที่อำเภอเมือง วันที่ 16 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ครั้งที่ 3 วันที่ 25 มิถุนายน 2552 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลหมื่น อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ครั้งที่ 4 ชี้แจงโครงการพื้นที่อำเภอหนองวัวซอ วันที่ 17 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุมอำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

ผลการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) อำเภอสว่างคอม

การประชุมเพื่อชี้แจงและแนะนำโครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาผู้นำห้วยหลวงวันที่ 15 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอสว่างคอม จังหวัดอุดรธานี

การประชุมในวันนี้มีผู้เข้าร่วมการประชุม ประกอบด้วย

นายอำเภอสว่างคอม ปลัดอาวุโสอำเภอสว่างคอม อาสาสมัครเกษตรกรจังหวัดอุดรธานี ประธานกลุ่มชาวนา กรรมการสหกรณ์การเกษตรศุภนิมิตสร้างคอม จำกัด กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านโนนบก หอ กรรมการกลุ่มอนุรักษ์น้ำพาน ผู้ใหญ่บ้านโพธิ์หม้อง ข้าราชการบำนาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเชียงวิทยา ประธานชมรมกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมห้วยหลวง สารวัตรกำนันตำบลเชียงดา นางอรุณ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดา ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลสร้างคอม รองนายกเทศมนตรีสร้างคอม รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหินโงม ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนาสะอาด นักพัฒนาอิสระ ผู้ประสานงานสกว. จังหวัดหนองบัวลำภูและจังหวัดอุดรธานี

เปิดการประชุม

โดยนายยุทธนา พจน์โยธิน ปลัดอาวุโสอำเภอสร้างคอม

การประชุมวันนี้ทางอำเภอสร้างคอมดีใจที่ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยมาแนะแนวทางการพัฒนาเรื่องน้ำในเขตอำเภอสร้างคอม เพราะสร้างคอมมีหลายหน่วยงานที่จะมาแก้ปัญหาเรื่องน้ำ แต่ก็เจียบหายไป ถ้าปัญหาเรื่องน้ำมีการทำวิจัยก่อนทำการพัฒนาคงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกทิศทางสร้างคอมมีแหล่งน้ำที่สำคัญของอำเภอคืออ่างน้ำพานมีน้ำตลอดปี แต่ก็ไม่สามารถนำน้ำขึ้นมาใช้สนองความต้องการของชุมชนได้ ไม่ว่าจะดำเนินการทำนาปลังหรือการเกษตรด้านอื่น ซึ่งตามอัตราของน้ำที่มีอยู่สามารถนำไปใช้ในการทำการเกษตรได้หลายตำบลในเขตอำเภอสร้างคอมแต่ทางหน่วยงานที่รับผิดชอบคือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ถูกจำกัดด้วยหลายประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณ เรื่องโฉนดล้อมรอบอ่างน้ำพานที่มีปัญหาไม่ชัดเจนในเขตแดนในฐานะตัวแทนของคนอำเภอสร้างคอมก็ยินดีในแนวทางการทำโครงการครั้งนี้ขอให้พี่น้องผู้นำทุกท่านตั้งใจที่จะแก้ปัญหาของอำเภอเราผมถ้ามีเวลาก็จะมานั่งฟังการประชุมด้วยทั้งวัน

นายยุทธนา พจน์โยธิน ปลัดอาวุโสอำเภอสร้างคอมกล่าวเปิดการประชุม

แนะนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.)

โดย อาจารย์พิภพ หัสสา ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดหนองบัวลำภู

อาจารย์พิภพ หัสสา ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดหนองบัวลำภู

สกว. เป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งโดย พรบ.กองทุนสนับสนุนการวิจัยปี 2535 คณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการติดตามและ ประเมินผล การสนับสนุนการวิจัย โดยการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นศูนย์ประสานงานตั้งอยู่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กระจายทุนสนับสนุน ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคตะวันออก และ ภาคใต้ สนับสนุนด้านทุนการวิจัยให้แต่ละจังหวัด โดยจังหวัดอุดรธานีเสนอนำร่องคือโครงการศึกษา ยุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง สกว. มีภารกิจในการสนับสนุนกระบวนการสร้างความรู้ สร้างนักวิจัย และสร้างระบบการวิจัยเพื่อตอบคำถามและเสนอทางเลือกให้สังคม ให้เป็นสังคมฐานความรู้ ครอบคลุมทุกระดับและทุกภาคส่วนของสังคมไทย ตามแนวคิดที่ว่า “สร้างสรรค์ปัญหาเพื่อพัฒนา ประเทศ”

แนะนำโครงการศึกษายุทธศาสตร์และแนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี
โดย นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

คุณพัชรินทร์ บัวลอย แนะนำโครงการศึกษายุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง

คุณพัชรินทร์ บัวลอย ชี้แจงแรงจูงใจในการเกิดโครงการศึกษายุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง (1) หาแนวร่วม กลุ่มคน ชุมชนที่สนใจ (2) พัฒนาโครงการ โจทย์วิจัย สกว.มีงานวิจัยหลายด้านแต่จังหวัดอุดรธานี โครงการนำร่องคือโครงการศึกษายุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง โดยในช่วงเริ่มโครงการ ศึกษาต้นน้ำคืออำเภอหนองวัวซอ กลางน้ำคืออำเภอเมือง และปลายน้ำคืออำเภอสร้างคอม ในการทำวิจัยต้องทำเป็นทีมโดยปัญหาที่จะทำวิจัยต้องผ่านประชาคมหมู่บ้านก่อนเพื่อหาปัญหาและความต้องการที่เป็นจริงของชุมชน จึงพัฒนาร่างข้อเสนอโครงการ ปัญหา แผนงาน วัตถุประสงค์ ผลที่คาดว่าจะได้รับ งบประมาณ

ช่วงทดลองนำเสนอตัวอย่างการพัฒนาโจทย์วิจัยจากพื้นที่จริง
โดย คุณพัชรินทร์ บัวลอย เป็นวิทยากรกระบวนการ

ภาพกิจกรรมกลุ่มย่อย

วิทยากรแจกกระดาษเปล่าและปากกาเมจิกหลายสีให้ผู้เข้าร่วมประชุมใช้เขียนข้อเสนอโครงการ
ของแต่ละตำบล แบ่งเป็น

กลุ่มที่ 1 ประกอบด้วย ตำบลสร้างคอม ตำบลบ้านโคก และตำบลหินโงม

ทีมวิจัยได้แก่ อาจารย์ฉลอง เกตุณัฐ ผอ.สุทัศน์ บุตรอุดร ผอ.สุวัฒน์ ศรีสุนทร อาจารย์ สุรัตน์
วรรณพันธ์ นายวรุช แสนเทพ นายเทวัญ โพนบัว นายปรีชา วงษ์กันหา และนายก้อน พังน้อย

กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย ตำบลนาสะอาดและตำบลเชียงดา

ทีมวิจัย ได้แก่ ปลัดน้ำผึ้ง โพนพุ่ม ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดา คุณเหรียญชัย หล้า
คอม คุณบุญลี บุญญะรังและคุณอรุณ โพนสร้างแก้ว

ตัวอย่างการนำเสนอข้อเสนอโครงการจากกลุ่มย่อย

กลุ่มที่ 1 โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย

อาจารย์ฉลอง เกษนัส ประธานชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมห้วยหลวง

ผู้เสนอโครงการ นายฉลอง เกษนัส 164 หมู่ 2 ตำบลสร้างคอม อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี
โทรศัพท์ 081-2953991

ความเป็นมา

ลำห้วยหลวงตอนปลายมีอาณาบริเวณพื้นที่ติดต่อกันระหว่าง 5 อำเภอ คือ อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง และอำเภอโพนพิสัย ของจังหวัดหนองคาย แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอสร้างคอม ซึ่งเป็นแหล่งให้คุณค่าทางการเกษตรและการประมง

โดยสภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำห้วยหลวงเป็นป่าบุงป่าทาม น้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ชุมชนที่อยู่รอบลุ่มน้ำห้วยหลวงจะมีการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์และประมงน้ำจืด

ระยะหลังมีการทำนาปรังมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาการใช้น้ำและมีการจัดสร้างเขื่อนห้วยหลวงกั้นน้ำที่ไหลสู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอโพนพิสัย เกิดปัญหาปลาไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ตามทล้าห้วย และสาขาเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต

สภาพปัญหาและการแก้ไข

1. ฤดูแล้งน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร
2. ฤดูฝนน้ำท่วมทำให้การเกษตรเสียหาย

3. น้ำเสีย ทำให้สามารถนำน้ำมาอุปโภคบริโภคได้
4. จำนวนประชากรสัตว์น้ำ/ สัตว์ป่าลดลง

การแก้ไข

1. การจัดการน้ำยังไม่ดีพอ เช่น ฤดูแล้งควรปิดประตูน้ำเพื่อกักเก็บน้ำให้อยู่ในระดับที่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร
2. ให้มีการรวมกลุ่มเพื่อการใช้น้ำและการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ

กรอบความคิด

1. ทรพยากรน้ำ คน สัตว์ มีความสัมพันธ์กัน ถ้าน้ำไม่ดีจะทำให้ประชากรสัตว์น้ำลดลง
2. องค์กรชุมชน ผู้นำชุมชนเกิดจากการรวมกลุ่มตั้งเป็นชมรม ผู้นำทางราชการแต่งตั้งผู้นำจากองค์กรส่วนท้องถิ่น ผู้นำเหล่านี้จะได้รับความรู้ ทักษะ วิธีการ ที่จะนำมาพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนได้
3. การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนถือว่าเป็น “หัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน” เพราะในอนาคตบุคคลเหล่านี้จะเป็นผู้ดูแลต่อไป

คำถามการวิจัย

รูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลายควรเป็นอย่างไร?

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการดูแลรักษาสภาพลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย
2. เพื่อหาแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย
3. เพื่อหารูปแบบและวิธีการในการจัดการที่เหมาะสมโดยชุมชนสู่การอนุรักษ์ลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย

ประเด็นศึกษา

1. บริบทชุมชนในอำเภอสร้างคอม
2. วิถีชีวิตของชุมชนต่อลุ่มน้ำ
3. ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการจัดการดูแลรักษาลุ่มน้ำ
4. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับลุ่มน้ำและสาเหตุของปัญหา

นิยามศัพท์

1. ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ความสามารถในการจัดการน้ำ
2. การจัดการ หมายถึง การรวมกลุ่มเพื่อให้มีแนวทางปฏิบัติโดยชุมชนที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์น้ำ

วิธีการดำเนินการ

- 1) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนอำเภอสร้างคอม
- 2) สร้างความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกส่วนในพื้นที่อำเภอสร้างคอมโดยใช้เวทีหมู่บ้าน
- 3) เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมร่วมกับทีมวิจัยชาวบ้าน
- 4) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ทราบสาเหตุของปัญหา

- 5) จัดเวทีใหญ่เพื่อกำหนดกิจกรรมการแก้ไขปัญหา
- 6) จัดเวทีใหญ่เพื่อสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัยในช่วงที่หนึ่ง
- 7) จัดเวทีประชุมประจำเดือนที่มวิจัยและคณะทำงานเพื่อติดตามและปรับแผนให้สอดคล้องกับสถานการณ์

พื้นที่ดำเนินการวิจัย อำเภอสร้างคอม

ระยะเวลาในการดำเนินงาน 1 ปี

งบประมาณบาท

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ชุมชนได้เรียนรู้ศักยภาพของตนเองในการจัดการสู่การอนุรักษ์ลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย
- 2) ได้รูปแบบในการจัดการลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนปลาย
- 3) เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรชุมชนในอำเภอสร้างคอม

รายชื่อคณะผู้เข้าร่วมวิจัย ประกอบด้วย

1) นายฉลอง เกษนัส	ประธาน
2) นายสุทัศน์ บุตรอุดม	กรรมการ
3) นายไชยวัฒน์ ศรีสุนทร	กรรมการ
4) นายประดิษฐ์ ฌิสิต	กรรมการ
5) นายวรารุณ แสนเทพ	กรรมการ
6) นายชุม จอมศรี	กรรมการ
7) นายธเนศ สร้างแก้ว	กรรมการ
8) นายประคอง หล้าคอม	กรรมการ
9) นายบุญเลิศ นามลิ่ง	กรรมการ
10) นายเทวัญ โพนแก้ว	กรรมการ
11) นายปรีชา วงษ์กัญญา	กรรมการ
12) นายสุรัตน์ วรรณพันธ์	กรรมการและเลขานุการ

ข้อเสนอแนะจากที่ประชุม

- ปัญหาวิจัยกว้างเกินไป ให้เลือกบางประเด็นที่เกิดผลกระทบ และนำมาเป็นตัวอย่างกรณีศึกษา
- การเลือกพื้นที่ทั้งอำเภออาจไม่สามารถทำได้จริง ลองลดขนาดของพื้นที่และเลือกพื้นที่ที่มีความชัดเจนที่จะวิจัย

กลุ่มที่ 2 ชื่อโครงการ : โครงการศึกษาการพัฒนาอ่างน้ำพาน

นายน้ำพี โพนพุม (ปลัด องค์การบริหารส่วนตำบลนาสะอาด)

ชื่อผู้เสนอโครงการ : นายน้ำพี โพนพุม ปลัด อบต.นาสะอาด ที่อยู่ 23 หมู่ที่ 4 ต.นาสะอาด อ.สร้างคอม จ.อุดรธานี

1. ความเป็นมา

1.1 สภาพทั่วไป

อ่างน้ำพาน เป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ของอำเภอสว่างคอม มีเนื้อที่ ประมาณ 14,300 ไร่ สภาพเดิมเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีห้วย หนอง คลอง หลายแห่งประกอบรวมอยู่ในพื้นที่ มีลำห้วยพานเป็นลำห้วยสายหลักซึ่งมีต้นน้ำอยู่บริเวณเขตป่าสงวนรอยต่อระหว่างตำบลบ้านโคก ตำบลนาสะอาด ตำบลเชียงดา และตำบลทุ่งหลวง

สภาพของดินพื้นที่อ่างน้ำพานเป็นดินเหนียวปนลูกรัง แต่ชั้นหน้าดินโดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งที่มีวัชพืชขึ้นจะมีลักษณะเป็นดินเลน เกิดจากซากพืชซากสัตว์เน่าเปื่อยทับถมกัน อ่างน้ำพานมีแนวโน้มจะตื้นเขินขึ้นทุกปี เนื่องจากมีน้ำท่วมขัง ไม่มีการระบายถ่ายเทมาเป็นเวลานานนับสิบปี ตั้งแต่ ร.พ.ช. ได้ดำเนินการก่อสร้างทำนบกั้นอ่างน้ำพานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2519

1.2 สภาพปัญหาและการแก้ไข

1.2.1 การใช้น้ำเพื่อการเกษตรและสาธารณสุขปโคค ยังไม่มีการพัฒนาระบบชลประทานที่สามารถนำน้ำจากอ่างน้ำพานมาใช้ทำการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2.2 การท่องเที่ยว พื้นที่อ่างมีพื้นที่กว้างใหญ่ มีภูมิทัศน์งดงาม แต่ยังไม่มีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

1.2.3 การประมง ปัจจุบันราษฎรบางส่วนในพื้นที่ประกอบอาชีพจับปลาในอ่างน้ำพานเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว และรายได้เสริม แต่บางครั้งอาจใช้วิธีการจับปลาที่ผิดกฎหมาย หรือไม่เหมาะสม ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อต การจับปลาฤดูวางไข่ เป็นต้น

1.2.4 การรุกรานพื้นที่อ่างน้ำพาน มีราษฎรบางรายทำการเกษตรรุกรานพื้นที่อ่างน้ำพานในอนาคตอาจมีปัญหามลภาวะ เช่น น้ำเสีย

2. กรอบความคิดในการทำงาน

2.1 ดำเนินการศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ และรายละเอียดในการพัฒนาอ่างน้ำพาน โดยแบ่งหัวข้อการศึกษาวิจัยออกเป็น 5 ด้าน คือ

ด้านที่ 1 การพัฒนาน้ำเพื่อการเกษตรและสาธารณสุขปโคค

ด้านที่ 2 การพัฒนาการท่องเที่ยว

ด้านที่ 3 การแก้ไขปัญหาน้ำท่วม

ด้านที่ 4 การพัฒนาการประมง

ด้านที่ 5 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยแต่ละด้านมีทีมวิจัย 1 ทีม

3.คำถามการวิจัย

จะพัฒนาอ่างน้ำพานอย่างไรให้ถูกใจทุกคนและประสบผลสำเร็จ

4.วัตถุประสงค์

4.1 เพื่อศึกษา ทดลอง หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอ่างน้ำพานอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

4.2 เพื่อนำผลการศึกษาวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์พัฒนาระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ

4.3 เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดสรรงบประมาณมาใช้ดำเนินการตามผลการวิจัยให้ประสบผลเป็นรูปธรรม

5.ประเด็นศึกษา

5.1 บริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านวิถีชีวิต ประวัติความเป็นมา จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.2 สภาพภูมิประเทศเชิงวิศวกรรม ทางไหลของน้ำ ความสูงต่ำของพื้นที่ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ฯลฯ

6. วิธีดำเนินการ

6.1 จัดตั้งทีมวิจัย 5 ทีม 5 ด้าน

6.2 เก็บรวบรวมข้อมูล

6.3 วิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา และความต้องการของชุมชน

6.4 กำหนดแนวทาง ออกแบบโครงการ ในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งออกแบบ เขียนแบบ สิ่งก่อสร้าง

6.5 ทดลอง ตรวจสอบแนวทาง และโครงการที่กำหนดว่ามีความเป็นไปได้ และเหมาะสมเพียงใด

6.6 ทำประชาวิจารณ์

7. พื้นที่ดำเนินการ

พื้นที่ 3 ตำบลรอบอ่างน้ำพาน

8. ระยะเวลาดำเนินการ

1 ปี

9. งบประมาณ 1,000,000 บาท

10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

10.1 ชุมชนได้ศึกษาเรียนรู้และเข้าใจความเป็นมาสภาพปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหา ในการพัฒนาอ่างน้ำพาน

10.2 มีผลการศึกษาวิจัยเชิงลึก และมีรายละเอียดของโครงการที่สามารถนำไปบรรจุเข้า แผนพัฒนาทุกระดับ

10.3 มีโครงการพร้อมรายละเอียดประกอบโครงการซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดสรร งบประมาณดำเนินการได้ทันที

ข้อเสนอแนะจากที่ประชุม

- กลุ่มนี้ยังไม่มีทีมวิจัย การคิดโครงการวิจัยและการพัฒนาโจทย์ปัญหาต้องคิดค้นโดย กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายและผู้นำในท้องถิ่น
- โครงการใหญ่เกินไป เป็นทั้งโครงการพัฒนาและโครงการวิจัย เสนอให้แยกโจทย์วิจัยและ งบประมาณออกมาต่างๆ และพัฒนาให้เกิดความชัดเจน

นายอำเภอสร้างคอมเข้าร่วมการประชุมชี้แจงโครงการ

สรุปการประชุม

โดยนางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการ

สำหรับการทดลองเขียนร่างข้อเสนอโครงการในวันนี้เป็นเพียงแค่ตุ๊กตา และตัวอย่างการนำเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากนั้นให้แต่ละพื้นที่ไปปรับปรุงร่างข้อเสนอโครงการให้มีกรอบการทำงานที่ชัดเจนได้แก่

- (1) เลือกประเด็นปัญหาที่สำคัญในพื้นที่เพื่อนำมาพัฒนาเป็นโจทย์วิจัยจากพื้นที่จริง
- (2) คัดเลือกทีมวิจัย โดยให้แกนนำและกลุ่มเป้าหมายในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม
- (3) เลือกพื้นที่ในขอบเขตตามความเป็นจริง ไม่จำเป็นต้องทำทั้งตำบล หรือทั้งอำเภอ เลือกบางพื้นที่ที่มีความชัดเจนตามโจทย์ปัญหาของงานวิจัย

2) อำเภอเมือง

(2.1) การประชุมเพื่อชี้แจงและแนะนำโครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง วันที่ 16 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมการประชุม จากภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่เขตอำเภอเมือง ประกอบด้วย นายช่างชลประทานอาวุโส โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาห้วยหลวง นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาข่า หัวหน้าส่วนโยธาองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตาด ผู้ช่วยผู้จัดการประปาอุดรธานี สถิติจังหวัดอุดรธานี สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 9 อุดรธานี หัวหน้าส่วนโยธาองค์การบริหารส่วนกุดสระ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาดี รองนายกองค้การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหมู่ม่น นักวิจัยและนักพัฒนาอิสระ

ว่าที่ ร้อยตรี อัครวิทย์ หมื่นกุล รองนายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี

เปิดการประชุม

โดยว่าที่ ร้อยตรี อัครวิทย์ หมื่นกุล รองนายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี

การแก้ปัญหาเรื่องน้ำองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ก็มีนโยบายของจังหวัดที่จะทำการพัฒนาแม่น้ำสายต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรธานีเช่นกัน จากที่ผ่านมาปัญหาเรื่องน้ำก็มีประเด็นหลายเรื่อง

ไม่ว่าจะเป็น น้ำเสียจากการทำอุตสาหกรรมโรงงานในตัวเมืองอุดร น้ำเสียจาก ฟาร์มเลี้ยงหมู น้ำท่วมในบางพื้นที่ซึ่งเกิดจากการไหลของลำน้ำเปลี่ยนทิศทาง ในรอบเขตนอกอำเภอก็มีปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง น้ำมีมากแต่นำขึ้นมาทำประโยชน์ได้น้อย ปัญหาของน้ำจะเกี่ยวถึงมิติของการทำมาหากินของคนในชุมชนด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตร นาปี นาปรังการเลี้ยงปลา การทำประมง ใช้สารเคมีที่เกินขนาดทำให้ระบบนิเวศของลำน้ำเสีย ถ้าเป็นไปได้ต้องการบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานีอยากให้สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัยสร้างเครือข่ายของทีมวิจัยในเขตจังหวัดอุดรธานีเพื่อการจัดการน้ำในเขตจังหวัดอุดรธานีที่เป็นระบบและได้รับการแก้ไขในแนวทางการคิดที่เป็นแนวเดียวกัน ในวันนี้ผมไม่สามารถนั่งร่วมประชุมกับพี่น้องได้ตลอดทั้งวันเพราะมีภารกิจที่ต้องทำจึงขออนุญาตขอตัว ขอเชิญที่ประชุมตามสบายครับ

แนะนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.)

โดย อาจารย์พิภพ หัสสา ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดหนองบัวลำภู

ก่อนอื่นขอแนะนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยว่ามีความเป็นมาอย่างไร ผมขออนุญาต แนะนำ สกว.ทางแผ่นฉายโปรเจคเตอร์นะครับ

สกว.เป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งโดย พรบ.กองทุนสนับสนุนการวิจัยปี 2535 คณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการติดตาม

ประเมินผล แต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นศูนย์ประสานงานตั้งอยู่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สกว. มีสำนักงานอยู่ทั่วประเทศซึ่งภาษาทาง สกว. จะเรียก Node ซึ่งก็ทำวิจัยในเรื่องที่แตกต่างกันแล้วแต่ปัญหาของแต่ละพื้นที่และชุมชนเสนอขึ้นไปอย่าง เช่น จังหวัดหนองบัวลำภูที่ผมรับผิดชอบก็ทำวิจัยเกี่ยวกับเยาวชน การทำวิจัยทำให้เราทราบถึงปัญหาที่แท้จริง อย่างเช่นวิจัยเรื่องทำไมเด็กถึงทะเลาะกันเมื่อแยกหมู่บ้าน หรือ ทำไมเด็กไม่อยากมาโรงเรียน การวิจัยทำให้เราทราบปัญหาแนวทางแก้ไขที่ถูกทาง จังหวัดอุดรธานีเพิ่งเสนอโครงการตั้ง Node โครงการนำร่องคือ โครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี โดยคุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานจังหวัดอุดรธานี มีกระบวนการทำวิจัยอย่างไรผมขอโยนเวทีคืนให้คุณพัชรินทร์ ต่อเพื่อชี้แจงรายละเอียดให้ทราบครับ

แนะนำแนวทางการเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดยนางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

ผู้ประสานงานโครงการแนะนำโครงการศึกษายุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง และแนวทางการเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากนั้นได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมซักถาม ดังนี้

ความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมต่อแนวทางการวิจัยและพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง

- นายปณณธร ต้นแถว หัวหน้าส่วนโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน: ผมเคยทำวิจัยสมัยเรียนหนังสือ ทำแล้วก็ไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์อะไรทำส่งอาจารย์เรียนจบก็เก็บไว้ ในการเก็บข้อมูลก็ไปเก็บเอาเองสอบถามจากกลุ่มเป้าหมายที่ตั้งไว้บ้าง ใช้เครื่องมือแบบสอบถามบ้าง
- นายมงคล ศรีเฉลิม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายท้องถิ่น จะมาบอกให้ชาวบ้านทำเฉยๆ คงไม่มีใครทำหรือขอรับงานวิจัยนี้เพราะว่า มันไม่มีเงินจ้างเขาทำ จะให้ชาวบ้านไปทำฟรี ๆ ผมว่าทำไม่ได้หรอกครับ เขาคงไม่ทำ ยิ่งถ้าเป็นงานจิตอาสาด้วยแล้วเราบังคับเขาไม่ได้ แม้แต่การเก็บข้อมูลของ อบต.เรายังได้จ้างทำเลยครับ

- นายประยูร หารประทุม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า: การทำวิจัยทำให้เรารู้ปัญหาที่เป็นจริงและมีข้อมูลในการนำไปอ้างอิงของงบประมาณ เราเป็นคนตั้งคำถามและหาคำตอบเอง

นายประยูร หารประทุม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า

- นายมงคล ศรีเฉลิม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี: การทำวิจัยทำให้เรารู้ปัญหาก็จริงอยู่ แต่ถ้าเราทำแล้ว เราไม่มีเงินในการจะแก้ปัญหาที่ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร และจะไปขอที่ไหน
- นายประยูร หารประทุม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า: ก็ขอจาก อบต. ของเรานี้ละ เราก็ตั้งงบจัดสรรไว้เมื่อเราทำวิจัยเสร็จเราก็เห็นปัญหาที่จะพัฒนาแก้ไข
- คุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการอุดรธานี: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มีงบประมาณในการสนับสนุนการวิจัยโดยสนับสนุนการวิจัยไม่เกินโครงการละ 300,000 บาท ซึ่ง 30% ของงบสนับสนุนเป็นงบบริหาร และ 70% จะเป็นงบพัฒนาด้านการวิจัย เริ่มแรกในการทำโครงการวิจัยกับ สกว. ชุมชนต้องอยากแก้ปัญหา อยากทำวิจัยหาทางออกให้กับหมู่บ้านหรือ

ชุมชนของตนเอง โดยที่มิวิจัยชุมชนพื้นที่ที่เสนอโครงการจะต้องตั้งเอง เมื่องานโครงการวิจัยสำเร็จเป็นรูปร่างเรียบร้อยหัวหน้าทีมวิจัยหรือชาวบ้านที่ทำวิจัยสามารถเอาไปต่อยอดรับการสนับสนุนกับหน่วยอื่นได้ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด

- นายมงคล ศรีเฉลิม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี: ลำน้ำห้วยหลวงช่วงตำบลนาดีมีปลาตายและน้ำในแม่น้ำก็เป็นสีเขียวเข้มมาก อาทิตย ที่ผ่านมามีปลาตายโดยไม่ทราบสาเหตุ วันนี้ก่อนที่ผมจะมาประชุมก็ได้รับแจ้งว่าในลำน้ำห้วยหลวงน้ำเขียวและก็มีปลาตายอีกแล้วไม่ทราบว่าหน่วยงานไหนรับผิดชอบครับ
- นายสุรพงษ์ ศรีประไพหม นักวิชาการ จากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 9 จังหวัดอุดรธานี หน่วยงานสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 9 นี้ละครับ ขอบคุณครับที่แจ้งให้ทราบผมจะโทรบอกทางหน่วยงานไปทำการตรวจสอบดูเดี๋ยวนี้แหละครับ แล้วคุณสุรพงษ์ ศรีประไพหม ก็โทรเข้าสำนักงานให้ทางสำนักงานลงพื้นที่ทำการสำรวจคุณภาพน้ำบริเวณบ้านกุดลิงง้อ ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
- นายมงคล ศรีเฉลิม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี: ในการเก็บข้อมูล ของหมู่บ้าน ของตำบล ช่วงที่ผมมารับตำแหน่งนายกใหม่ ๆ ก็เคยทำอยู่นะและก็เอาข้อมูลรายงานจังหวัด แต่ไม่ทราบว่าทางจังหวัดทำหายหรือยังไม่ทราบ

- นายประภัทร ประพันธ์พจน์ สถิติจังหวัดอุดรธานี: ยังอยู่ครับข้อมูลทุกอย่างยังอยู่ครับ ถ้าไม่มั่นใจก็ไปตรวจสอบที่สำนักงานสถิติจังหวัดอุดรธานีได้เลยครับ ทางสถิติจังหวัดอุดรธานีเรามีระบบการจัดเก็บข้อมูลที่ทันสมัยสามารถทราบรายละเอียดในเรื่องที่ต้องการในเวลานั้นได้เลยครับ

นายประภัทร ประพันธ์พจน์ สถิติจังหวัดอุดรธานี

- นายนวพล จตุพรพันธ์ นักพัฒนาอิสระจากมูลนิธิชุมชน: ทำไมสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายท้องถิ่น ถึงเลือกทำแต่ต้นน้ำคือ อำเภอหนองวอชอ กลางน้ำคือ อำเภอเมือง และปลายน้ำคือ สร้างคอม ละครับเพราะผมอ่านจากโครงการที่แนบไปกับหนังสือที่เชิญเข้าร่วมประชุม แล้วถ้าชาวบ้านที่เขาอยู่ในลำห้วยหลวงเขามีปัญหาแต่เขาไม่ได้อยู่ในเป้าหมายที่ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยทำอยู่อย่างเช่น อำเภอเพ็ญ อำเภอบ้านดุง เขาจะเสนอขอโครงการวิจัยได้มั๊ยครับ
- คุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการอุดรธานี: ได้อยู่ค่ะคือโครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี ที่รินทำโครงการเสนอไปยัง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายท้องถิ่นเป็นเพียงพื้นที่นำร่องของโครงการซึ่งต่อไปก็มีโครงการที่จะทำทั้งลำห้วยหลวงละคะ

สรุปการประชุม

โดยคุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

การประชุมเพื่อชี้แจงโครงการในวันนี้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้รู้จักหน่วยงาน สกว. โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำห้วยหลวง ซึ่งการประชุมครั้งต่อไปจะเป็นการลงพื้นที่เพื่อชี้แจงโครงการและแนะนำโครงการ สกว. เพิ่มเติมในเฉพาะพื้นที่ที่สนใจในเขตอำเภอเมืองอีกครั้ง ซึ่งจะได้ประสานงานและนัดหมายกันอีกครั้งหนึ่งในเดือนต่อไป

(2.2) การประชุมเพื่อชี้แจงและแนะนำโครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง วันที่ 25 มิถุนายน 2552 ณ.องค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การประชุมครั้งนี้สืบมาจากการประชุมเพื่อชี้แจงโครงการที่ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี มีผู้สนใจเชิญให้มาชี้แจงต่อที่หน่วยงาน ซึ่งประสานงานโดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม ได้เชิญ ผู้เกี่ยวข้องที่พื้นที่อยู่ติดน้ำห้วยหลวงอีก 4 ตำบล ได้แก่ เชียงยืน นากว้าง สามพร้าว มาร่วมประชุม

ผู้เข้าร่วมการประชุมประกอบด้วย

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่มและสมาชิก และผู้แทนจาก อบต.ริมน้ำห้วยหลวงอีก 3 แห่ง คือ เชียงยืน นากว้าง และสามพร้าว ได้แก่ หัวหน้าส่วนโยธาองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน หัวหน้าส่วนโยธา รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม เจ้าพนักงานป้องกันและบรรเทาทุกข์บำรุงสุขขององค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่ม

นายวิรัตน์ คุ้มศรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่มน

เปิดการประชุม

โดยนายวิรัตน์ คุ้มศรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่มน แนะนำตัว และให้ผู้เข้าร่วมประชุมแนะนำตัว

สืบเนื่องจากการประชุมที่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี วันที่ 16 พฤษภาคม 2552 ผมได้เข้าร่วมประชุมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายท้องถิ่น ซึ่งมาจากสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง การศึกษายุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง ผมได้มีความคิดเห็นว่าอยากให้ทุกองค์การบริหารส่วนตำบล ทุกตำบลที่มีผลกระทบจากลุ่มน้ำห้วยหลวง มาปรึกษาหารือกันในการจะทำอย่างไรกับปัญหาที่เกิดขึ้นในวันนี้ ซึ่งทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจะมาพาทำ ผมอยากให้คุณพัชรินทร์แนะนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยอีกครั้งให้ทางตำบลเราทราบอีกครั้งด้วยครับ

แนะนำหน่วยงาน สกว.

โดย คุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการ

นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการฯ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)¹จัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติกองทุน สนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 ในกำกับของสำนักนายกรัฐมนตรี มีวัตถุประสงค์ "เพื่อสนับสนุนการวิจัยที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การปกครองเทคโนโลยี และวิชาการของประเทศ"

สกว.สำนักงานภาคตั้งอยู่ที่คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2541 เพื่อประสาน "การวิจัยเพื่อท้องถิ่น" ทั่วประเทศหลักการสำคัญของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็คือ "การตั้งโจทย์วิจัย และสนับสนุนงานวิจัย ตามความต้องการของชุมชนท้องถิ่น" ไม่ใช่ตามความต้องการของรัฐ หรือ ตามความสนใจของนักวิจัย ทั้งนี้ งานที่ สนับสนุนจะไม่จำกัดสาขาวิชา กลุ่มคน หรือองค์กรที่เสนอ เป้าหมายใหญ่ของการวิจัยคือให้ได้ผลงานวิจัยที่ชุมชนท้องถิ่นนำไปใช้ได้ และ ทำให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนขึ้นจากกระบวนการทำวิจัย

แนวทางการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. จะเน้นการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีเนื้อหาอันเป็นประเด็นปัญหาสำคัญของท้องถิ่น ทำงานกับนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการวิจัย โดยมุ่งขยายแนวคิดงานวิจัยเพื่อสร้างเครือข่ายของ "คนวิจัย" และเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เฉพาะที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ โดยการสนับสนุนให้เกิดโครงการวิจัยที่หลากหลายรูปแบบและความเชื่อมโยงกับแผนยุทธศาสตร์การทำงานของพื้นที่ รวมทั้งการทำงานเชื่อมโยงกับองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ รวมทั้งแพร่ความรู้

¹ ที่มา: สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย:ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, <http://www.vijai.org/history.asp>

สู่สังคมโดยการสรุปบทเรียนและสังเคราะห์ความรู้จากการทำงาน รวมทั้งมุ่งจัดการความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในพื้นที่สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น (เน้นการสื่อสารกับสาธารณะ)

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- 1) เป็นโจทย์ที่ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเห็นว่ามีสำคัญ และอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน
- 2) ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน
- 3) มีการปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา หรือเสนอทางเลือกให้กับท้องถิ่น
- 4) เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ และเป้าหมายขององค์กร

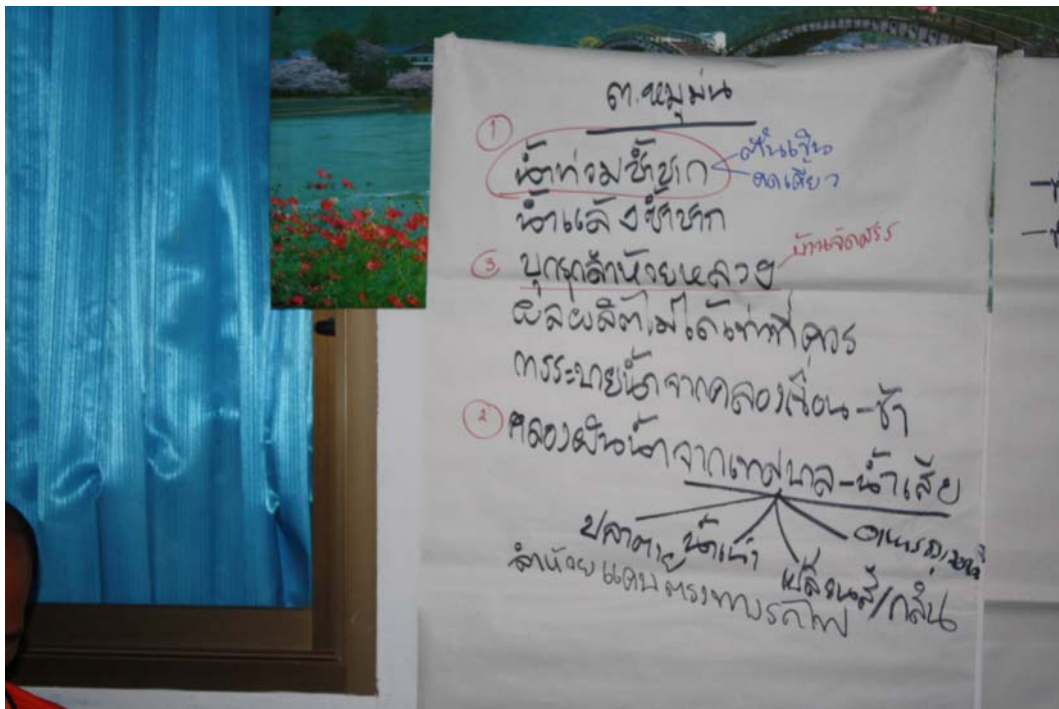
เมื่อแนะนำ สกว.เสร็จแล้วผู้ประสานงานโครงการได้ให้ผู้เข้าร่วมถาม และแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

คำถามของผู้เข้าร่วมการประชุม

- การทำงานกับสกว. แสดงว่าจะต้องมีความจริงจังในการทำงานกับประชาชนมากๆ ถึงจะทำได้?
 - ถูกแล้วค่ะ เพราะว่าเป็นเรื่องที่ต้องใกล้ชิดกับประชาชน การเขียนรายงานข้อมูล และเนื้อหารายงานจะเขียนตามความเป็นจริงการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ แต่เป็นการเขียนรายงานเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องทำงานกับชุมชนมากพอสมควร
- สามารถใช้งบประมาณในการขุดลอก หรือพัฒนาแหล่งน้ำโดยตรงได้หรือไม่ได้หรือไม่?
 - สกว.ไม่เน้นการปฏิบัติการในช่วงแรก คือไม่ใช้งบพัฒนาโดยตรง ยกเว้นผลการวิจัยออกมาภายหลังเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เห็นว่าควรมีการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาจากข้อค้นพบที่ได้
- การทำงานต้องใช้นักวิจัยกี่คน?
 - แล้วแต่ความเหมาะสม ตามสถิติของ สกว.บางพื้นที่ใช้ประมาณ 10-40 คน ทั้งนี้ให้ทีมวิจัยคัดเลือกกันเอง
- ต้องมีการรายงานสถิติค่าเฉลี่ยหรือไม่?
 - ไม่จำเป็นเสมอไป เพราะว่าเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ยกเว้นว่าตัวเลขที่เก็บสถิติมาจะมีการอธิบายรองรับ และมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของข้อมูลที่เก็บได้ในรายงานวิจัย
- จะเลือกพื้นที่อย่างไร?
 - เลือกพื้นที่ที่สัมพันธ์กับประเด็นปัญหา ไม่จำเป็นต้องทำทุกหมู่บ้านใน 1 ตำบล แต่อาจเลือกบางหมู่บ้านในขอบเขตที่สามารถทำได้จริง
 - พื้นที่ไม่จำกัดแค่ของเขตตำบลเท่านั้น บางปัญหาอาจใช้หมู่บ้านริมน้ำเป็นตัวสื่อ ซึ่งอาจข้าม 2-3 ตำบล แต่เป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาร่วมกันจากสองฝั่งน้ำ เป็นต้น

ความคิดเห็นอื่นๆ ของผู้เข้าร่วมการประชุม

- นายปณธร์ ดันแถว (หัวหน้าส่วนโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงยืน) หลังจากที่ผมไปร่วมประชุมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในเวทีที่ผ่านมาผมได้แจ้งให้ท่านนายกทราบท่านก็เห็นด้วยอยู่ครับและถ้าทางองค์การบริหารส่วนตำบลหม่อมจะทำอะไร ทางองค์การบริหารส่วนตำบลผมก็ยินดีให้ความร่วมมือครับ
- นายชุมพล ทาแห่งทอง (รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหม่อม) ปัญหาหน้าที่ทางหม่อมจะเจอะเจียวนี้จะมาจากทางต้นน้ำ อย่างเช่น น้ำเสียจากในตัวเมืองอุดรที่ปล่อยลงมา

ภาพแสดงปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตพื้นที่ตำบลหม่อม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ค้นหาปัญหา/โจทย์วิจัยของพื้นที่ ที่ประชุมได้ร่วมกันระดมปัญหาที่เผชิญในพื้นที่ ตำบลหม่อมและพื้นที่ใกล้เคียงน้ำห้วยหลวง ได้แก่

- ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ลำน้ำบางแห่งตื้นเขินและมีลักษณะคดเคี้ยว
- ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ริมฝั่งห้วยหลวง
- ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้ผลเท่าที่ควร
- ปัญหาน้ำท่วมริมตลิ่งเพราะบางครั้งการระบายน้ำจากเขื่อน-คลองช้า ทำให้น้ำล้นตลิ่ง
- ปัญหาการผันน้ำจากคลองส่งน้ำของเทศบาลทำให้น้ำเน่าเสีย ปลาตาย น้ำมีกลิ่นเหม็น
- ปัญหาลำห้วยแคบตรงช่วงทางรถไฟ อยากจะเสนอให้มีการขุดลอก

ข้อสรุปที่ได้

- ข้อสรุปในวันนี้คือให้แต่ละพื้นที่ลองไปพัฒนาโจทย์วิจัยและจัดทำร่างข้อเสนอโครงการ พร้อมทั้งสรรหาทีมวิจัยในพื้นที่ในเขตตำบลของตนเอง
- ให้ตำบลที่สามารถคัดเลือกพื้นที่และทีมวิจัยได้แล้วจัดทำประชาคมหมู่บ้านในพื้นที่และเชิญ คุณพัชรินทร์ ลงไปทำความเข้าใจโครงการวิจัยกับชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง ถ้าพื้นที่ไหนพร้อมแล้วก็ให้เตรียมการได้เลย
- ครั้งต่อไปจะมีการนัดหมายการประชุมอีกครั้งหนึ่ง โดยอาจจะมีการประชุมหมุนเวียนไปตาม อบต. ต่างๆ ทั้ง 4 อบต. ที่สนใจทำเครือข่ายวิจัยสำหรับ อบต. ที่อยู่ในพื้นที่ติดลำห้วยหลวง ทั้ง 4 แห่ง

3) อำเภอหนองวัวซอ

การประชุมชี้แจงโครงการพื้นที่อำเภอหนองวัวซอ วันที่ 17 มิถุนายน 2552 ณ ห้องประชุม
อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 13 คน ประกอบด้วย นายเอราวัณ รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโส
อำเภอหนองวัวซอ ผู้ประสานงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดหนองบัวลำภูและผู้ช่วย ผู้
ประสานงานโครงการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงอุดรธานี นักพัฒนา
อิสระ กำนันตำบลหนองบัวบาน ผู้แทนโรงเรียนชาวนา ตำบลกุดหมากไฟ สารวัตรกำนัน ตำบลหนองอ้อ
สารวัตรกำนัน ตำบลหมากหญ้า ประธานกลุ่มทำนา ตำบลอุบลมุง ผู้ใหญ่บ้านหนองแวงเจ็ด ตำบลน้ำพัน
รองนายก อบต. กุดหมากไฟ รองนายก อบต. น้ำพัน

นายเอรารัตน์ รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโสฝ่ายปกครองท้องถิ่นอำเภอหนองวัวซอ

เปิดการประชุม

โดย นายเอรารัตน์ รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโสฝ่ายปกครองท้องถิ่นอำเภอหนองวัวซอ

วันนี้เข้าร่วมประชุมสายไปหน่อยเพราะเพิ่งกลับจากไปร่วมพิธีเปิดของสำนักงานปศุสัตว์อำเภอ จัดประชุมงานที่ข้างสำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อำเภอหนองวัวซอ ต้องขอโทษทางเจ้าหน้าที่โครงการวิจัย ณ. โอกาสนี้ด้วย พูดถึงลำน้ำห้วยหลวงที่ไหลผ่านอำเภอหนองวัวซอซึ่งผ่านตำบลหนองอ้อ โพนทราย หมากรุกษ์ หนองวัวซอ กุดหมากไฟ และ อุบมุง ทางอำเภอหนองวัวซอก็เคยจัดสรรงบประมาณไปปรับปรุงขุดลอกในบางช่วงของลำห้วย ระยะลงมือทำโครงการใหม่ ๆ หาทางลงไปริมฝั่งลำห้วยหลวงที่จะขุดลอกไม่ได้ต้องถมดินเป็นถนนลงไปก่อนถึงนำรถลงไปได้ ลำห้วยหลวงถือเป็นสายน้ำหลักของอำเภอหนองวัวซอก็ว่าได้ เพราะไหลผ่าน 6 ตำบล จาก 8 ตำบลในอำเภอหนองวัวซอ ชาวบ้านแถวริมฝั่งลำห้วยนอกจากจะทำนาปีแล้วหลังฤดูเก็บเกี่ยวนาปี ยังได้ทำอาชีพเสริม คือ ทำนาปรัง ปลูกแตงกวา แตงไท ถั่ว ข้าวโพด ถ้าจะพูดกันไปแล้วอำเภอหนองวัวซอเป็นเหมือนผู้เฝ้าลำน้ำห้วยหลวงเฉย ๆ เพราะผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการสร้างเขื่อนกั้นลำห้วยหลวงมากที่สุด คือ คนในอำเภอกุดจับถ้าเทียบอัตราส่วนก็ 80% ต่อ 20% เพราะพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านในอำเภอหนองวัวซอ แถวรอบเขื่อนน้ำท่วมหมดทำได้ก็แค่การเลี้ยงปลา ส่วนชาวบ้านในอำเภอกุดจับที่มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่แถวรอบเขื่อนลำห้วยหลวงเขาทำการเกษตรนาปี นาปรัง ปลูกพืช ปลูกผัก ได้ตลอดทุกฤดู ปัญหาลำน้ำห้วยหลวงอีกอย่างในอำเภอหนองวัวซอ คือ ลำห้วยมีวัชพืชขึ้นมาก ปลาที่เคยจับได้มากมีหลากหลายชนิดในลำน้ำก็ลดน้อยลง

แนะนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.)

โดย. อาจารย์พิภพ หัสสา ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดหนองบัวลำภู

สกว. เป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งโดย พรบ.กองทุนสนับสนุนการวิจัยปี 2535 คณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการสนับสนุนการวิจัย โดยการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นศูนย์ประสานงานตั้งอยู่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กระจายทุนสนับสนุนงานวิจัย ทั่วประเทศไทยไม่ว่า ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาค ตะวันออก และภาคใต้ วันนี้ผมมาช่วยน้องเขาจัดการประชุม คือจังหวัดอุดรอยู่ในช่วงศึกษาพื้นที่กำลังเตรียมตั้งNode ผมรับผิดชอบงานวิจัยอยู่ใกล้ ๆ กับจังหวัดอุดร คือ จังหวัดหนองบัวลำภู สำนักงานตั้งอยู่ศาลากลางจังหวัดหนองบัวลำภูชั้น 2 ทำวิจัยเกี่ยวกับ เด็กและเยาวชน สำหรับเรื่องรายละเอียดการทำวิจัย ผมขอโยนเวทีคืนให้กับเจ้าของงาน คุณพัชรินทร์ บัวลอย แนะนำรายละเอียดในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยกับ สกว. ครับ

แนะนำแนวทางการเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดยนางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

ผู้ประสานงานโครงการแนะนำโครงการศึกษายุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวง และแนวทางการเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากนั้นได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมซักถาม ดังนี้

- นายถวัลย์ โกมลย์ กำนันตำบลหนองบัวบาน: ชี้สันน้ำลำห้วยหลวงจุดที่เริ่มจากสันเขาจังหวัดหนองบัวลำภูและบอกลักษณะภูมิทัศน์ของลำห้วยหลวงที่ไหลผ่านแต่ละตำบลในอำเภอหนองวัวซอ
- นายอัมพร เอกพล เกษตรกรโรงเรียนชาวนาตำบลกุดหมากไฟ: ตำบลกุดหมากไฟเป็นตำบลที่อยู่ต้นน้ำห้วยหลวง มีพื้นที่บางส่วนในการทำเกษตรเป็นที่ราบผสมกับพื้นที่ภูเขาเตี้ย ๆ มีลำน้ำไหลจำนวน 14 ลำห้วย ทางองค์การบริหารส่วนตำบลกุดหมากไฟ ได้จัดสรรงบประมาณไปทำ ฝายดักตะกอน หรือ ฝายแม้ว เพื่อแก้ปัญหาเรื่องการขาดน้ำให้

ชาวบ้านในการทำการเกษตรให้ในแต่ละหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันมีหญ้าคา ขึ้นหนาแน่นมากข้างใน ลำห้วยเหว ทำให้การไหลของน้ำมีปัญหา เวลานั้นน้ำหลากในช่วงฤดูฝนก็ไม่สามารถกักน้ำไว้ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากเท่าที่ควร

- นายเอราร์วัน รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโสฝ่ายปกครองท้องถิ่นอำเภอหนองวัวซอ: การดูแลบริหารจัดการน้ำในอำเภอหนองวัวซอหลายปีที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี เคยขุดลอกลำห้วยหลวงแล้วครั้งหนึ่ง แต่ก็ใช้ประโยชน์ไม่ค่อยได้นาน เพราะว่าลำห้วยหลวงเกิดจากลำน้ำสาขาที่ไหลมารวมกันจากภูเขาทางจังหวัดหนองบัวลำภู หรือที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า ห้วยเหว จำนวน 12 ลำห้วยมารวมกันซึ่งในช่วงหน้าฝนน้ำหลากมาก ๆ ก็จะพัดเอาตะกอนดินมาด้วยทำให้ลำน้ำห้วยหลวงตื้นเขินขึ้น ปัญหาอีกอย่างของชาวอำเภอหนองวัวซอคือ ชาวบ้านที่อยู่ตำบลที่อยู่ช่วงต้น ๆ น้ำ อย่างกุดหมากไฟ หนองอ้อ เกิดปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำ ไม่ว่าเรื่องอะไร เขาก็ไม่ค่อยสนใจที่จะแก้มันอะไรก็ คือ ช่างหัวมันเถอะ ฝ่ายแม่ที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างให้ก็ไม่ค่อยมีใครดูแลรักษาให้ใช้ประโยชน์ได้นาน ๆ ก็เป็นปัญหาหนึ่งเหมือนกันนะ อำเภอหนองวัวซอนั้นมีน้ำมากแต่ปัญหาหลัก ๆ คือไม่มีที่กักเก็บน้ำ งบประมาณที่ทางอำเภอบริหารขอจากองค์การบริหารส่วนต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าของพื้นที่มีงบก็ทำได้แค่ คลอง ก้างปลาเท่านั้น จะทำเป็นอ่างกักน้ำมีระบบแก้มลิง คงเป็นไปค่อนข้างยาก เพราะอำเภอไม่มีงบในการพัฒนานะอำเภอเป็นศูนย์กลางของการปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่องงบที่ทำได้ต้องทาง อบต. เขาจัดสรรทำ แต่ก่อนปัญหาที่เกิดขึ้นพื้นที่ที่เคยมี อย่างเรื่องการแย่งน้ำกัน ของเกษตรกร เพราะว่ายังไม่มีระบบคลองส่งน้ำแบบก้างปลา เดียวนี้ปัญหาเรื่องน้ำในอำเภอหนองวัวซอก็แก้ปัญหามาได้ระดับหนึ่ง
- คุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงานโครงการ: วันนี้ สกว. มาชวนพี่น้องชาวอำเภอหนองวัวซอ ค้นหาปัญหา หาประเด็นที่แท้จริงของปัญหาลำห้วยหลวงในท้องที่ของอำเภอหนองวัวซอ การวิจัยก็คือ การหาปัญหาที่เรายังไม่ทราบนะเคะ โดยทาง สกว. จะให้พี่น้องในพื้นที่เป็นคนตั้งประเด็นปัญหา และเป็นผู้ค้นหาคำตอบเองในพื้นที่ โดยทาง สกว. เรียก ว่าทีมวิจัย ซึ่งผู้ที่ทำวิจัยไม่ต้องมีตำแหน่งอะไรก็ได้ในชุมชนจะเป็น คนแก่ ปราชญ์ในหมู่บ้าน หรือ ผู้ที่มีผลได้ผลเสียกับตัวปัญหาที่จะแก้มันก็ได้ละ

- นายเอราร์วัน รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโสฝ่ายปกครองท้องถิ่นอำเภอหนองวัวซอ: ผมอยากเสนอแบบนี้ว่า เอาผู้นำทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล มานั่งคุยกัน วางแผนศึกษาแนวทางการทำงานว่า ทาง สกว.

จะมีความต้องการแบบไหนผมว่าจะดีกว่า ให้ทาง สกว. บอกมา ผมจะประสานให้ คือ ถ้าบอกว่าทางอำเภอสั่ง จะมาพร้อมเพียงกันดีกว่านี้

- นายบุญมา ศรีสวัสดิ์ ผู้ใหญ่บ้านหนองแวงเจ็ด ตำบลน้ำพัน อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี: สำหรับตำบลน้ำพัน จะมีปัญหาอย่างที่ว่าละครับคือ น้ำพันเป็นเขตพื้นที่ติดต่อกับอำเภอกุดจับการรับผลประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง กุดจับจะได้รับผลประโยชน์มากกว่า เพราะว่าพื้นที่ทำการเกษตร ทำนา ปลูกผัก ปลูกแตง ของเกษตรกรชาวตำบลน้ำพันจะถูกน้ำท่วมเกือบหมดแต่พื้นที่ทางอำเภอกุดจับได้รับผลกระทบจากการทำอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงน้อยกว่าทางตำบลน้ำพันเราจึงว่า หนองวัวซอเป็นผู้เฝ้าหน้า ผู้ได้รับผลประโยชน์ คือ อำเภอกุดจับ
- นายบุญถม รัตนสีอ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลกุดหมากไฟ: กุดหมากไฟจะมีปัญหาน้ำไม่พอใช้ แม้จะมีลำห้วยไหล มีลำห้วยหลวง ไหลผ่าน ผ่านก็ผ่านจริง ๆ ครับ กุดหมากไฟไม่มีที่กักน้ำไว้ใช้ ฝ่ายดักตะกอนตามหมู่บ้านที่ทาง อบต. ไปสร้างให้ ก็ตื่นเขินมีหวั่นาคาขึ้นหนา ไม่สามารถ กักน้ำไว้ใช้ในฤดูหน้าหรือทำการเกษตรหลังฤดูเก็บเกี่ยว ได้ตามความต้องการของชาวเกษตรกรครับ ก็อยากได้ที่เก็บน้ำให้มาก ๆ กว่านี้ครับ
- นายประยูร ชนะมาร รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำพัน: ตำบลน้ำพัน จะมีปัญหาอีกเรื่องคือ ปัญหาสารเคมี เพราะน้ำพัน เป็นตำบลที่อยู่สุดท้ายของอำเภอหนองวัวซอ ซึ่งอาจเกิดจากทางต้นน้ำใช้สารเคมีในการทำการเกษตร เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหอย ฆ่าปู โรงงานก็ปล่อยน้ำเสีย ทำให้คนปลายน้ำได้รับโทษไปด้วย
- นายเอราร์วัน รัตนเดชอุดม ปลัดอาวุโสฝ่ายปกครองท้องถิ่นอำเภอหนองวัวซอ: จะพูดไปแล้วอำเภอหนองวัวซอ เป็นอำเภอที่มีจุดแข็งอีกอย่างหนึ่ง คือผู้นำเข้มแข็ง เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางอำเภอเรียกประชุม หรือมีเรื่องในการไว้วางใจให้ทำ ผู้นำก็จะตั้งใจทำ รับผิดชอบงานที่ทำได้ดี อำเภอหนองวัวซอ จะเป็นอำเภอที่ทางจังหวัด มาขอแรงให้ทำงานด้านสาธารณะบ่อย ๆ อย่างเช่นงานประจำปีทุ่งศรีเมือง จังหวัดก็จะมีหนังสือขอแรงให้ไปร่วม แม้แต่การเป็นตัวแทนในนามจังหวัดหนองวัวซอก็ทำได้

สรุปการประชุม

โดยคุณพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

- ที่ประชุมเสนอให้ผู้ประสานงานลงพื้นที่รายตำบล เพื่อเก็บข้อมูลและพัฒนาโจทย์วิจัย
- ตำบลที่พร้อมเป็นลำดับแรกที่จะเชิญให้ทางผู้ประสานงานไปชี้แจงโครงการในพื้นที่เป็นแห่งแรกได้แก่ตำบลดงหมกไฟ เนื่องจากเป็นตำบลที่อยู่ต้นน้ำห้วยหลวง โดยให้รองนายกอบต.ไปสื่อสารและนัดหมายมายังคุณพัชรินทร์ บัวลอย เพื่อทำการประชุมชี้แจงโครงการและพัฒนาโจทย์วิจัยกับชาวบ้านในพื้นที่อีกครั้ง

3.1.3 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารเพิ่มเติมทางอินเทอร์เน็ตและห้องสมุด

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้ เพื่อรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของการทำงานและการศึกษาวิจัยด้านการบริหารจัดการน้ำและลุ่มน้ำเพิ่มเติม

ผลการค้นคว้า

จากการค้นคว้าข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตพบที่มีความเคลื่อนไหวเรื่องลุ่มน้ำห้วยหลวงดังต่อไปนี้

(1) ปัญหาฝายห้วยหลวง

ภาพโครงการฝายห้วยหลวง องค์ประกอบในโครงการโขงชีมูล
บ้านดอนดง ตำบลวัดหลวง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

ก่อนมีการสร้างเขื่อนและประตูระบายน้ำห้วยหลวงที่อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย ชุมชนที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่งลำห้วยหลวงตอนล่างก็อาศัยอยู่ร่วมกัน และมีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในฤดูฝนน้ำจากแม่น้ำโขงเข้ามาท่วมในพื้นที่ชุ่มน้ำนาเอาฝูงปลาเข้ามาวางไข่ ในฤดูแล้งน้ำห้วยหลวงจะไหลกลับลงสู่แม่น้ำโขง ชาวบ้านอาศัยอยู่ด้วยความเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำแบบนี้ โดยปลูกข้าว หนึ่งครั้งในฤดูฝน ในฤดูแล้งก็เลี้ยงควาย เลี้ยงปลาในบ่อ ลำน้ำห้วยหลวงยังได้หล่อเลี้ยงหนองบึงหลายแห่งในพื้นที่ป่าบึงปลาทาม เป็นทั้งแหล่งอาหารและอาชีพของชุมชน เช่น หาปลา ยิงนก เก็บตักนกมาทำเสือ ทำแปรงผักเล็ก ๆ ไม้กินไม้ขาย รวมทั้งเก็บฟืน เก็บไม้ จากป่าบึงปลาทาม ไปหุงอาหารในครัวเรือน

เมื่อรัฐบาลสร้างประตูประบายน้ำห้วยหลวง ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการโขงชีมูลเพื่อจะลดปริมาณน้ำท่วม และมีแผนที่จะกักเก็บ น้ำห้วยหลวงไว้สำหรับการเพาะปลูกในฤดูแล้ง แต่รัฐบาลไม่ได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ครึ่งหนึ่งของพื้นที่สองฝั่งลำห้วยหลวงนั้นเป็นที่ต่ำ ส่วนอีกครึ่งเป็นที่สูงประตูประบายน้ำห้วยหลวงจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของห้วยหลวงและบริเวณใกล้เคียงพื้นที่ ๆ เคยแห้งแล้งกับมีน้ำท่วม พื้นที่ ๆ มีน้ำท่วมในฤดูฝนกับแห้งแล้ง

ในปี 2542 เดชา ผาสุก ข้าราชการเกษตร เห็นว่าจะเกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนในลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนล่างที่อาศัยอยู่ระหว่างพื้นที่ต่ำและพื้นที่สูง ได้ประสานงานให้มีการก่อตั้งองค์กรประชาสังคม เพื่อการพัฒนาขึ้น มีชุมชนที่ได้รับผลกระทบเป็นสมาชิกจำนวน 56 หมู่บ้าน โดยมีโครงการสปาร์ค ได้ให้การสนับสนุน มีการพูดถึงแนวทางการแก้ไขความขัดแย้ง เนื่องจากการควบคุมน้ำแบบใหม่ไม่ใช่เป็นแค่การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำและแบบแผนของน้ำในที่ลุ่มและที่ดอนเท่านั้น เพราะจู่ ๆ ก็มีน้ำ มากทำให้ชุมชน เพาะปลูกในฤดูแล้งได้ ชาวบ้านจึงพากันไปบุกรุกป่าบุ่งป่าทาม เพื่อปลูกข้าว การปลูกข้าวพันธุ์ผสมทำให้ต้องใช้ปุ๋ยเคมีเป็นปริมาณมาก ใช้ยาฆ่าแมลงมากขึ้นปลูกได้มากกว่า ปีละ 2 ครั้ง ทำให้คุณภาพน้ำในพื้นที่นี้มีความเสื่อมโทรม ต่อมาเดชา ผาสุก และเพื่อนร่วมงานได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาลำห้วยหลวงตอนล่างขึ้น มีการทดลองปฏิบัติ ปิดเปิดประตูน้ำในระดับต่าง ๆ แล้วลองเรือไปตามห้วยเพื่อศึกษาว่ามีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ในระดับน้ำต่าง ๆ มีพื้นที่ใดถูกท่วม และพื้นที่ใดไม่ถูกท่วมบ้าง พวกเขาพบว่าชาวบ้านในที่ดอน ต้องการให้ระดับน้ำอยู่ที่ 157 เซนติเมตร เหนือระดับน้ำทะเล แต่ชาวบ้านในที่ลุ่มต้องการให้ระดับน้ำอยู่ที่ 150 เซนติเมตร เหนือระดับน้ำทะเล

มีชาวบ้านหลายครอบครัวได้รับผลกระทบบางคนถูกน้ำท่วมจนไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ อีกบางคน กับมีน้ำเหลือเพื่อ พืชที่จะปลูกข้าวได้สองครั้ง บางคนจึงได้รับเงินชดเชยจากรัฐบาล แต่บางคนไม่ได้รับ ทางทางท้องถิ่น เคยคำนวณเอาไว้ว่า ทุก ๆ 1 ตารางเมตร ของขอบตลิ่งที่เสียหายต้องใช้เงินค่าก่อสร้างเขื่อน ประมาณ สี่หมื่นบาท ได้มีการส่งข้อเสนอให้รัฐบาล แต่ต้องใช้ระยะเวลาในการพิจารณา ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ชะตากรรมของลำห้วยหลวง ไม่ได้อยู่ในมือของชาวบ้านสองฝั่งเท่านั้นแต่ยังอยู่ในมือของผู้มีอำนาจตัดสินใจที่รัฐบาลอีกด้วยผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมายังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ จนถึงปัจจุบัน

เมื่อปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านกว่า 200 คนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการฝายห้วยหลวง และฝายกุ่มภาวปี ได้รวมตัวกันในนาม ‘กลุ่มคนจนจากโครงการโขง-ชี-มูล’ เดินเท้า มาปักหลักอยู่หน้าศาลาว่าการจังหวัดอุดรธานี และได้ชุมนุมยึดเยื่อมาเป็นเวลานานกว่าสัปดาห์ โดยกลุ่มชาวบ้านเรียกร้องให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องรับฟังปัญหาและพิจารณาเยียวยาความเสียหาย¹ ชลประทานจังหวัดอุดรธานีได้ยอมรับว่าที่ผ่านมาโครงการฝายห้วยหลวงมีข้อผิดพลาดอยู่มาก การผลักดันให้สร้างโครงการในช่วงนั้นยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าโครงการนี้จะคุ้มทุนหรือไม่ แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองทำให้เร่งรัดสร้างโครงการ จึงต้องมีการศึกษาใหม่โดยมีข้อตกลงคือ (1) กรมชลประทานขอศึกษาทบทวนโครงการฝายห้วยหลวง ด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และประเมินความคุ้มค่าของโครงการ

¹ บำเพ็ญ ไชยรักษ์, หนังสือพิมพ์ออนไลน์ประชาไท, <http://www.prachatai.com>, 13 มกราคม 2549.

ก่อนจะตัดสินใจว่าจะมีการพัฒนาต่อไปหรือไม่ (2) โครงการฝายห้วยหลวงมีเป้าหมายจะเก็บกักน้ำที่ระดับเก็บกัก 160 เมตร ลทก. ซึ่งมีพื้นที่เวนคือ 16,000 ไร่ แต่ที่ผ่านมาเก็บกักได้ที่ระดับ 154 เมตร ลทก. ซึ่งนับเป็นการลดรอบการทำกินของชาวบ้านมานานกว่า 10 ปี แต่เป็นพื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการทำโครงการนั้น ให้ชาวบ้านที่ครอบครองทำประโยชน์อยู่สามารถเข้าไปทำประโยชน์หรือดำเนินการขอเอกสารสิทธิได้ (3) ให้ดำเนินการศึกษาตรวจสอบผู้เดือดร้อน และเยียวยาการเสียโอกาสและความเดือดร้อนของชาวบ้านอย่างเร่งด่วน (4) ตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดแก้ไขผลกระทบจากโครงการห้วยหลวงเพื่อรวบรวมเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับการไขปัญหาที่ผ่านมา เพื่อทำการรับรองข้อมูลดำเนินการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม ของโครงการและพิจารณาช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบ (5) ให้กรมชลประทานเร่งรัดตัดสินใจในการกำหนดระดับการเก็บกักน้ำของฝายห้วยหลวงให้แน่นอนว่าจะเก็บกักที่ระดับใด เพื่อที่จะได้รู้ขอบเขตของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบที่แน่นอนและชาวบ้านจะได้ไม่เสียโอกาสในการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ปัญหาราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการฝายห้วยหลวง² ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในโครงการ โขง ชี มูล ที่เป็นโครงการเพื่อแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในภาคอีสานหลายจังหวัด โดยกรมพัฒนาและส่งเสริมส่งเสริมการพลังงานเดิม เวลาผ่านไปได้ 10 กว่าปีปรากฏว่ายังมีราษฎรในหลายอำเภอของจังหวัดอุดรธานี อีกกว่า 3 พันครอบครัว ไม่สามารถเข้าไปทำกินในพื้นที่ที่ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานเข้าไปปักหลักมุดกำหนดกันพื้นที่น้ำท่วมได้ นายพร้อม ศรีสร้างคอม ประธานองค์กรประชาธิปไตย เพื่อเกษตรกรรมอุดรธานี กล่าวว่า ในปัจจุบันนี้ยังมีราษฎรในพื้นที่หลายอำเภอของจังหวัดอุดรธานีที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการ โขงชีมูล ที่เป็นโครงการเพื่อการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ในสมัยหลายรัฐบาลที่ผ่านมาแล้วและที่กำลังเดือดร้อนมากในขณะนี้มียุ่จำนวน 4 อำเภอคือ อ.กุมภวาปี อ.บ้านดุง สร้างคอม และ อ.เพ็ญ จังหวัดอุดรธานี และบางส่วนของของ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ประมาณ 3,000 กว่าครอบครัวยังมีความเดือดร้อนจากโครงการฝายห้วยหลวง ที่ปากลำห้วยหลวง อ.โพนพิสัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ โขง ชี มูล เช่นมีพื้นที่ทำกินถูกน้ำท่วม บางพื้นที่ไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ของโครงการแต่ก็ถูกน้ำท่วม และที่สำคัญในขณะนี้พื้นที่โครงการทั้งหมดได้มีการยกเลิกโครงการไปหมดแล้วตามมติของคณะรัฐมนตรี แต่ในขณะที่พื้นที่ทั้งหมดยังอยู่ในโครงการของทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเดิมทั้งหมดนั้น ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำผลประโยชน์ในพื้นที่ของโครงการได้เป็นเวลานานนับสิบปี ทำให้ชาวบ้านเสียโอกาสในการทำผลประโยชน์ ชาวบ้านจึงได้เรียกร้องให้ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรมส่งเสริมพลังงานฯเดิม และกรมชลประทาน จ่ายค่าเสียโอกาสให้กับราษฎร

(2) ความเคลื่อนไหวด้านโครงการผันน้ำจิม-ห้วยหลวง-ลำปาว

แนวคิดการผันน้ำจิมมาใช้ในประเทศไทยมีการศึกษามากมายฉบับ จากการศึกษาดำเนินการโดยกรมทรัพยากรน้ำซึ่งได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา ซึ่งประกอบด้วย บริษัทเซาท์อีสท์เอเชียเทคโนโลยี

² หนังสือพิมพ์สยามรัฐ, <http://www.siamrath.co.th> , 18 กันยายน 2549

จำกัด บริษัท ชันยู คอนซัลแตนท์ (ประเทศไทย) จำกัด และบริษัทธรา คอนซัลแตนท์ จำกัด ดำเนินการศึกษาโครงการจัดทำแผนหลักการผันน้ำจากเขื่อนน้ำจี้ม ประเทศลาวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 (มนตรี จันทวงศ์, 16 กรกฎาคม 2551)

การศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นและการศึกษาจัดทำแผนหลัก ได้แล้วเสร็จลงในเดือนมกราคม 2550 ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 เรื่องได้แก่

(1) เพื่อศึกษาศักยภาพและทบทวนผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องที่ได้ดำเนินการไว้แล้วของการพัฒนาและจัดหาแหล่งน้ำต้นทุน การปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนให้กับแหล่งน้ำเดิมที่เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ระบบส่งน้ำและกระจายน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงอีสาน ลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำมูล

(2) เพื่อกำหนดแนวทางในการเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งน้ำต้นทุนและการส่งน้ำไปยังพื้นที่รับประโยชน์ให้เป็นระบบเครือข่ายน้ำ (Water Grid System)

ผลการศึกษาที่เสนอไว้ใน รายงานฉบับสุดท้าย รายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้น (มกราคม 2550) สรุปสาระสำคัญคือ จะดำเนินการผันน้ำจากน้ำจี้มในอัตรา 150 ลบ.ม./วินาที หรือ 2,825 ล้านลบ.ม.ต่อปี ส่งน้ำให้พื้นที่ชลประทานในประเทศไทยรวม 3,256,974 ไร่ มีมูลค่าโครงการผันน้ำ (รวมโครงการชลประทานย่อย 75 โครงการ) รวม 76,760.90 ล้านบาท มีระยะเวลาการพัฒนาโครงการ 23 ปี ซึ่งพื้นที่โครงการชลประทานย่อยทั้งหมด ไม่ซ้อนทับกับพื้นที่ชลประทานในโครงการโขง ชี มูลเดิม

สาระสำคัญของโครงการผันน้ำจี้ม

(1) โครงการผันน้ำจี้ม ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นการผันน้ำจากน้ำจี้มมายังประเทศไทย ประกอบด้วย 5 เส้นทางผันน้ำ และโครงการชลประทานย่อยที่ใช้น้ำจากเส้นทางผันน้ำทั้ง 5 เส้นทางอีก 75 โครงการ

(1.1) กลุ่มโครงการที่หนึ่ง คือ การผันน้ำจากเขื่อนน้ำจี้ม ประเทศลาวมายังอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง มีองค์ประกอบของโครงการ โดยแบ่งเส้นทางผันน้ำออกเป็น 5 เส้นทางได้แก่

เส้นทางที่ 1 (D1) ประกอบด้วย เขื่อนทดน้ำที่น้ำจี้มซึ่งจะผันน้ำเข้าคลองผันน้ำยาวประมาณ 17 กิโลเมตร ในพื้นที่ของประเทศไทย แล้วผ่านอุโมงค์ลอดใต้แม่น้ำโขง ปากอุโมงค์ฝั่งประเทศไทยจะอยู่ที่บ้านแดนเมือง อ.โพธิ์พิสัย จ.หนองคาย และผันต่อไปยังอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงตอนล่างโดยอาศัยแรงโน้มถ่วง และส่งน้ำให้พื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงตอนล่างจำนวน 17.90 ลบ.ม./วินาที

องค์ประกอบหลักได้แก่

- การสร้างเขื่อนทดน้ำจี้ม ที่ระดับ 163.000 ม.รทก. ยาว 170 เมตร
- คลองผันน้ำดาดคอนกรีต กว้าง 31.4 เมตร ลึก 4.0 เมตร ยาว 17 กิโลเมตร อัตราการผันน้ำ 150 ลบ.ม.ต่อวินาที
- ไชฟอนลอดแม่น้ำโขงจำนวน 3 แถว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางแถวละ 6.00 เมตร ความยาว 1,888 เมตร

- ปรับปรุงหนองแดนเมือง เพื่อใช้เป็นสระพักน้ำขนาด 500,000 ลบ.ม. ที่บ้านแดนเมือง อ.โพธิ์พิสัย จ.หนองคาย
- คลองชักน้ำลงห้วยหลวง

เส้นทางที่ 2 (D2) จะทำการสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงไปยังสระพักน้ำและส่งน้ำเข้าเส้นทางผันน้ำที่ 2 ไปลงแม่น้ำสงครามและแม่น้ำยาม และพื้นที่ชลประทานบริเวณสระพักน้ำ

องค์ประกอบหลัก ได้แก่

- สถานีสูบน้ำแห่งที่ 1 บ้านถ่อนนาเพลิน อ.พิบูลย์รักษ์ จ.อุดรธานี สูบน้ำด้วยอัตรา 132.10 ลบ.ม./วินาทีไปยังสระพักน้ำที่ระดับ +185.116 ม.รทก.
- สระพักน้ำ (Head Tank)
- คลองผันน้ำ ห้วยหลวง – แม่น้ำสงคราม – แม่น้ำยาม
- ประตูปรับน้ำ ควบคุมน้ำที่แม่น้ำสงครามและแม่น้ำยาม

เส้นทางที่ 3 (D3) คือแนวผันน้ำที่แยกจากเส้นทางที่ 2 ไปหนองหานกุมภวาปีหรือฝายกุมภวาปี ด้วยอัตรา 95.20 ลบ.ม./วินาที ระหว่างทางจะจ่ายน้ำให้พื้นที่ชลประทานในลุ่มน้ำสาขาห้วยหลวง ตอนล่างลุ่มน้ำสาขาห้วยดาน ลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำสงครามตอนบน ลุ่มน้ำสาขาลำปาวตอนบน และพื้นที่ชลประทานรอบหนองหานกุมภวาปี

องค์ประกอบหลัก ได้แก่

- คลองผันน้ำ ห้วยหลวง – หนองหาน
- ประตูปรับน้ำที่ปลายคลองผันน้ำ

เส้นทางที่ 4(D4) ผันน้ำจากหนองหานกุมภวาปีไปเข้าอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ โดยการสูบน้ำขึ้นไปยังสระพักน้ำ และผันไปยังเขื่อนอุบลรัตน์ ระหว่างทางผันน้ำจะจ่ายน้ำให้พื้นที่ชลประทานและพื้นที่ชลประทานใต้เขื่อนอุบลรัตน์ คลองผันน้ำเมื่อถึงเขื่อนอุบลรัตน์ จะเปลี่ยนเป็นอุโมงค์ผันน้ำออกสันเขา ด้านทิศเหนือที่ตั้งตัวเขื่อน

องค์ประกอบหลักได้แก่

- สถานีสูบน้ำแห่งที่ 2 สูบน้ำด้วยอัตรา 32.10 ลบ.ม./วินาที ขึ้นไปยังสระพักน้ำที่ระดับ +202.317 ม.รทก.
- สระพักน้ำ (Head Tank)
- คลองผันน้ำหนองหาน – เขื่อนอุบลรัตน์
- ประตูปรับน้ำที่ห้วยเสือเต็น และอุโมงค์ผันน้ำลงเขื่อนอุบลรัตน์

เส้นทางที่ 5 (D5) เริ่มจากหนองหานกุมภวาปีไปเข้าอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาวโดยอาศัยแรงโน้มถ่วงผ่านห้วยลำปาว และส่งน้ำให้พื้นที่ชลประทานได้เขื่อนลำปาว

(1.2) กลุ่มโครงการที่สอง คือ โครงการชลประทานที่ใช้น้ำจากเส้นทางผันน้ำทั้ง 5 เส้นทางรวม 75 โครงการย่อย แบ่งเป็นโครงการชลประทานที่ต้องสูบน้ำด้วยไฟฟ้า 63 โครงการ และโครงการชลประทานที่อาศัยแรงโน้มถ่วง 12 โครงการ โครงการชลประทานทั้ง 79 โครงการย่อย ครอบคลุมพื้นที่ชลประทานรวม 3,256,974 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกพืชพลังงาน (อ้อย, มันสำปะหลัง)จำนวน 3,147,812 ไร่ และพื้นที่ปลูกข้าว 109,162 ไร่

(2) ระยะเวลาการพัฒนาโครงการผันน้ำเริ่ม

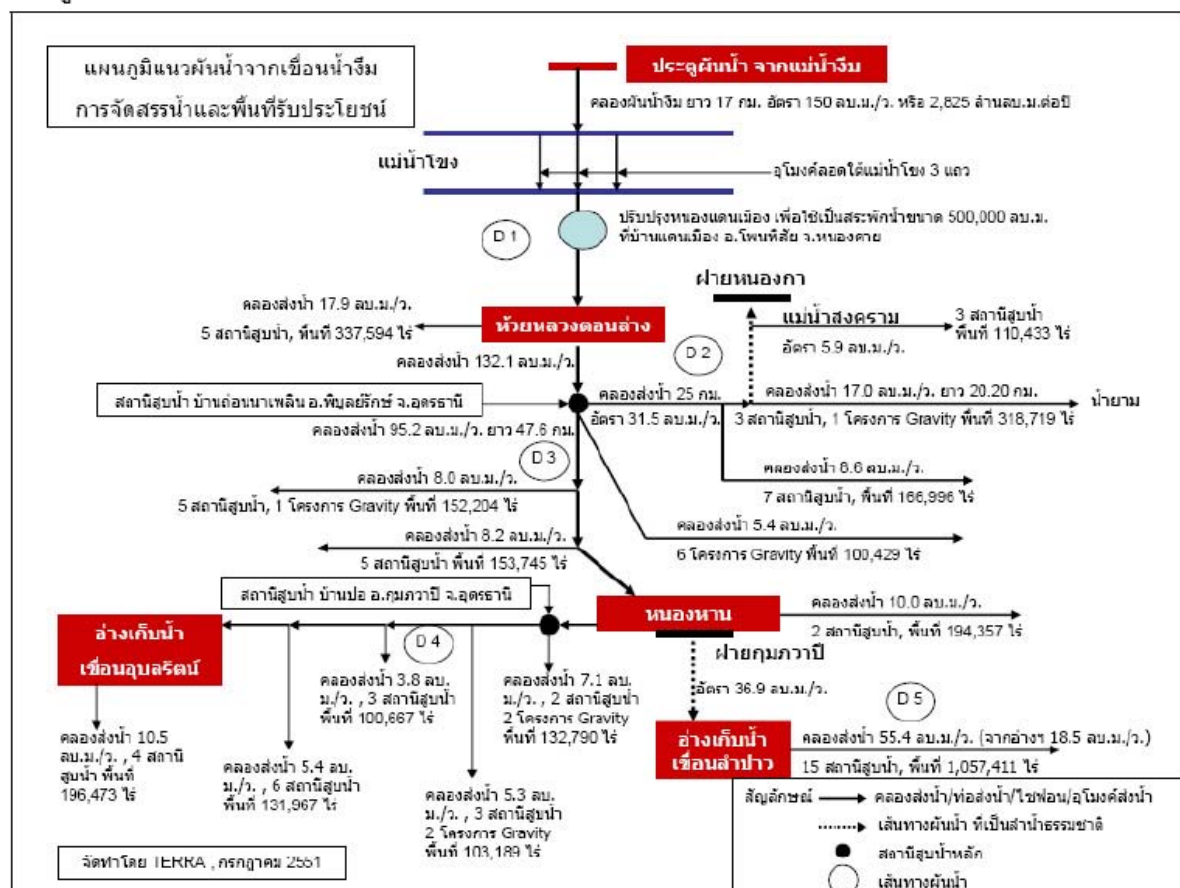
โครงการผันน้ำเริ่มและการพัฒนาระบบชลประทานย่อย 75 โครงการ มีระยะเวลาพัฒนาโครงการทั้งหมดรวม 23 ปี ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่	ปีที่	การดำเนินการ
1	1 - 5	งานศึกษาความเหมาะสมและงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม(EIA)
	5 - 9	งานสำรวจและออกแบบรายละเอียดโครงการ
	7 - 9	งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 1 (D 1) ทั้งหมด ยกเว้นอุโมงค์ลอดแม่น้ำโขงจะดำเนินการเพียง 1 แกว (ผันน้ำในอัตรา 50 ลบ.ม./วินาที)
	10 - 11	1. งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 2 (D 2) ตั้งแต่ห้วยหลวงถึงแม่น้ำสงคราม 2. งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 3 (D 3) ตั้งแต่สถานีสูบน้ำจนถึงสระพักน้ำ ถึงประตูปากคลองผันน้ำเส้นทางผันน้ำสายที่ 3 และติดตั้งเครื่องสูบน้ำและอุปกรณ์ 3 ชุด ท่อผันน้ำ 1 แกว
	7 - 11	งานก่อสร้างระบบชลประทานในเส้นทางผันน้ำที่ 1 และ 2 บางส่วน
2	12 - 13	งานก่อสร้างท่อลอดแม่น้ำสงครามถึงน้ำยาม
	13 - 14	งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 1 เพิ่มเติมในส่วนของอุโมงค์ลอดแม่น้ำโขง แกวที่ 2 (ผันน้ำเพิ่มในอัตรา 100 ลบ.ม./วินาที)
	14 - 16	งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 3 เพิ่มเติมในส่วนสถานีสูบน้ำ โดยติดตั้งเครื่องสูบน้ำเพิ่มอีก 2 ชุด และสร้างท่อผันน้ำต่อตั้งแต่ประตูปากคลองผันน้ำถึงหนองหาน
	12 - 18	งานก่อสร้างระบบชลประทานในเส้นทางผันน้ำที่ 2 (ที่เหลือ), เส้นทางผันน้ำที่ 3 , เส้นทางผันน้ำที่ 5 (บางส่วน) และจัดซื้อที่ดินในเส้นทางผันน้ำที่ 5 บางส่วน
3	18 - 19	1. งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 1 เพิ่มเติมในส่วนของอุโมงค์ลอดแม่น้ำโขง แกวที่ 3 (ผันน้ำเพิ่มในอัตรา 150 ลบ.ม./วินาที) 2. งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 3 เพิ่มเติมในส่วนสถานีสูบน้ำ โดยติดตั้งเครื่องสูบน้ำเพิ่มอีก 3 ชุด (ชุดสุดท้ายรวมทั้งสิ้นเป็น 8 ชุด)
	20 - 23	งานก่อสร้างเส้นทางผันน้ำที่ 4 ทั้งหมด
	17 - 23	งานก่อสร้างระบบชลประทานในเส้นทางผันน้ำที่ 4 และ 5 ทั้งหมด

แผนภูมิแสดงระยะเวลาพัฒนาโครงการโครงการผันน้ำเริ่ม
และการพัฒนาระบบชลประทานย่อย 75 โครงการ

ทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาโครงการผันน้ำเริ่มจำเป็นต้องมีการเปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลที่เป็นจริงและรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้าน และยังจำเป็นต้องกระบวนการขั้นตอนทางกฎหมายตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 67 และกฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดทั้งโครงการ ถึงแม้ว่าพื้นที่ชลประทานจะไม่ซ้อนทับกับโครงการโขง ชี มูลเดิมก็ตาม แต่ปัญหาเรื่องการแพร่กระจายของดินเค็มก็ไม่ได้หมดไป เพราะพื้นที่ชลประทานส่วนใหญ่ของโครงการยังคงเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อดินเค็ม ดังนั้นการพัฒนาโครงการผันน้ำจึงไม่ควรจะเกิดขึ้นด้วยแรงจูงใจเพียงจะสร้างผลงานในเชิงวัตถุของฝ่ายการเมืองเท่านั้น เพราะความเสียหายที่จะเกิดตามมาในกรณีเช่นโครงการโขง ชี มูล หรือโครงการชลประทานน้ำร่องระบบท่อในภาคอีสานที่ล้มเหลวมาจนถึงทุกวันนี้ ก็ยังไม่มีผู้ผลักดันโครงการใดๆออกมาแสดงความรับผิดชอบแต่อย่างใด

แผนภูมิแนวผันน้ำจากเขื่อนน้ำจันทน์ และพื้นที่รับประโยชน์ในประเทศไทย

ภาพแสดงแผนภูมิแนวผันน้ำจากเขื่อนน้ำจันทน์และพื้นที่รับประโยชน์ในประเทศไทย

ที่มา: สถานีข่าวประชาธรรม, http://www.newspnn.com/detail.htm?code=a1_16072008_01,

16 กรกฎาคม 2551

มนตรี จันทวงศ์ (18 กรกฎาคม 2551) โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยาในภูมิภาคอินโดจีนและพม่า ได้รายงานความเคลื่อนไหวของโครงการผันน้ำห้วยหลวงว่าโครงการดังกล่าวมีความเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่และเกษตรกรในประเด็นต่อไปนี้

(1) โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลเดิมที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมมากมายยังแก้ปัญหาไม่จบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่การผลักดันโครงการผันน้ำมูลค่าหลายหมื่นล้านก็ยังคงอยู่ในรัฐบาลแทบทุกยุคสมัย

(2) นักการเมืองหลายต่อหลายรายมักใช้โครงการจัดหาน้ำเพื่อเรียกคะแนนนิยมจากชาวอีสาน ไม่ว่าจะเป็นโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล ปี 2534, โครงการโครงข่ายน้ำแห่งชาติ ปี 2546 (National water grid system), โครงการน้ำแก่งจัน ปี 2546 และโครงการชลประทานระบบท่อนำร่อง ปี 2540-2542 แต่ที่ผ่านมาหลายโครงการก็พิสูจน์ให้เห็นถึงความล้มเหลว ทั้งในแง่ผลประโยชน์และโครงการซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นจริง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาการแพร่กระจายของดินเค็มจากโครงการโขง-ชี-มูล ปัญหาความไร้ประสิทธิภาพของโครงการชลประทานระบบท่อนำร่อง 10 โครงการ ที่ถูกตรวจพบโดยสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินในปี 2546

(3) ประเด็น “ค่าน้ำ” ที่เกษตรกรต้องจ่าย จากรายงานการศึกษาเบื้องต้นของโครงการ ระบุว่าพื้นที่โครงการทั้งหมดแบ่งเป็นพื้นที่ดอนเพื่อการปลูกพืชพลังงาน เช่น อ้อย และมันสำปะหลัง ประมาณ 3.1 ล้านไร่ และที่เหลือเป็นพื้นที่ลุ่มทำนาเพียง 1 แสนไร่เท่านั้น จากการที่รัฐบาลให้เหตุผลว่า เนื่องจากต้นทุนของโครงการค่อนข้างสูงมาก ดังนั้น หากนำน้ำมาเพื่อปลูกพืชพลังงานจะเกิดความคุ้มทุนมากกว่าการทำนา แต่จากการคำนวณค่าน้ำที่ต้องจ่าย (ที่ระดับความคุ้มทุนของโครงการ) เท่ากับ 2.41 บาทต่อน้ำ 1 ลูกบาศก์เมตร (ยังไม่รวมค่าซื้อน้ำจากสป.ลาว) และต้องจ่ายค่าไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำอีกลูกบาศก์เมตรละ 0.4683 บาท (ราคาปี 2548) ซึ่งยังไม่รวมค่าไฟฟ้าผันแปรและภาษีมูลค่าเพิ่ม ดังนั้น เกษตรกรในพื้นที่โครงการผันน้ำจึงจะต้องมีภาระในการจ่ายค่าน้ำและค่าไฟฟ้าอย่างต่ำประมาณ 3 บาทต่อลูกบาศก์เมตร (ซึ่งเป็นตัวเลขค่าน้ำที่ถือว่าสูงมากสำหรับเกษตรกรทั่วไป)

(4) คลองผันน้ำขนาดใหญ่ (กว้าง 50-80 เมตร) ตามแนวส่งน้ำหลัก 5 เส้นทางนั้น จะต้องเวนคืนที่ดินซึ่งเป็นชุมชนและที่ทำกินจำนวนมากถึง 11,256.76 ไร่ (ทั้งนี้ยังไม่รวมการก่อสร้างระบบส่งน้ำอีก 75 โครงการย่อย)

(5) แนวส่งน้ำผ่านพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์รวม 4,231.59 ไร่ เป็นพื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A ประมาณ 950 ไร่ และพื้นที่ชลประทานของโครงการ 3.2 ล้านไร่ ซึ่งกระจายในจังหวัดสกลนคร อุดรธานี ขอนแก่น หนองบัวลำภู และกาฬสินธุ์ อยู่ในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของดินเค็ม

จากการทบทวนปัญหาโครงการจัดการน้ำขนาดใหญ่ของรัฐบาล หลายโครงการที่ผ่านมามนตรีได้เสนอให้ต้องทำการศึกษาผลกระทบและจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตามพระราชบัญญัติ

ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติปี 2535 อีกทั้งรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2550 มาตรา 67 ยังได้ระบุให้ต้องมีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และต้องจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้ก่อนดำเนินการ

มีนาคม 2551, นักวิจัยและผู้ศึกษาปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคได้ออกมาให้ข้อมูลว่า หากรัฐบาลเดินหน้าโครงการก่อสร้างอุโมงค์ผันน้ำจากแม่น้ำโขงฝั่งลาวเข้ามาบริเวณน้ำริม อำเภอพนมพิสัย จังหวัดหนองคาย ข้ามไปยังหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ในลุ่มแม่น้ำชี เพื่อนำไปเก็บไว้ที่อ่างเก็บน้ำ ลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในลุ่มน้ำโขง รวมถึงจะมีผลทำให้การเกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ลดลง หรืออาจหมดไปเนื่องจากองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดบั้งไฟพญานาค ประกอบด้วย การตก ตะกอนของสารอินทรีย์ การไหลของกระแส น้ำ การเข้าใกล้และไกลโลกของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ปรากฏการณ์น้ำขึ้น น้ำลง ฯลฯ ฉะนั้น หากองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป อาจจะมีผลกับการเกิดของบั้งไฟพญานาคได้ โดยเฉพาะการเปลี่ยนของกระแส น้ำ ขณะเดียวกันเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคมไทยเพื่อแม่น้ำโขงและเครือข่าย ภาคประชาสังคม จำนวน 95 องค์กร ร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ อาทิ นายประภาส ปิ่นตบแต่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นายสันติภาพ ศิริวัฒน์ ไพบูลย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี นายบุญเลิศ วิเศษปรีชา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ ได้ส่งจดหมายเปิดผนึกถึงนายสมักร สุนทรเวช นายกรัฐมนตรี ทักท้วงการสร้างเขื่อน บนแม่น้ำโขง โดยแสดงความเป็นห่วง ผลกระทบจากโครงการผันน้ำต่อระบบนิเวศน์ (โพสต์ทูเดย์, 29 มีนาคม 2551)

ตุลาคม 2551 เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์ กลุ่มนิเวศวัฒนธรรมศึกษา จังหวัดอุดรธานี ได้เขียนบทความเรียกร้องให้มีประเมินความคุ้มค่าโครงการ ‘โขงชีมูล’ ก่อนที่รัฐบาลจะเดินหน้าอุโมงค์ผันน้ำโขง ด้วยเหตุผลที่ว่า

(1) โครงการดังกล่าวเป็นแนวผันน้ำที่บกพร่อง เนื่องจาก อ่างเก็บน้ำห้วยหลวงจะมีระดับท้องน้ำอยู่ที่ 151 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (เมตร รทก.) และมีระดับกักเก็บน้ำที่ 160 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (เมตร รทก.) โดยจะสร้างประตูระบายน้ำปิดกั้นปากห้วยหลวงห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ 1 กิโลเมตร และจะสร้างสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำโขงเข้าอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง ต่อจากนั้นก็ผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงเข้าคลองสาย A เพื่อนำน้ำสู่อ่างเก็บน้ำหนองหานกุมภวาปี อีกทอดหนึ่ง แต่น้ำทั้งหมดไม่สามารถไหลเข้ามาด้วยแรงโน้มถ่วงของโลกได้ เพราะระดับเก็บกักน้ำของอ่างห้วยหลวงอยู่ในจุดที่ต่ำกว่าระดับท้องน้ำของอ่างเก็บน้ำหนองหานกุมภวาปีประมาณ 6 เมตร ซึ่งจะต้องแก้ไขโดยทำการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าส่งเข้ามาตามคลองสาย A แทน เท่ากับว่าต้องใช้ไฟฟ้าสูบน้ำหลายทอด เพื่อลำเลียงน้ำจากที่ต่ำไปสู่ที่สูงกว่า ตามแนวคลองผันน้ำสาย A ซึ่งมีความยาวกว่า 60 กิโลเมตร และยังจะต้องสร้างสถานีสูบน้ำตามแนวคลองสาย A ทั่วไปในช่วง ๆ เพื่อเพิ่มแรงดันของน้ำให้ไหลมาสู่อ่างเก็บน้ำหนองหานกุมภวาปีให้เร็วขึ้น และจะทำให้สูญเสียค่าไฟฟ้าสูบน้ำหลายทอดกว่าน้ำจะถึงหนองหานกุมภวาปี สาเหตุที่ต้องเลือกแนวผันน้ำห้วยหลวง-หนองหานกุมภวาปี ตามคลองผันน้ำสาย

A ก็เพราะมีแรงผลักดันจากนักการเมืองจังหวัดอุดรธานีซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมอยู่ในขณะนั้น เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการป้อนโครงการโขงชีมูลเข้าสู่นโยบายการเมือง “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ในยุคของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2534) ก็เพราะว่าแนวผืนน้ำนี้พาดผ่านจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นฐานคะแนนเสียงสำคัญของนักการเมืองคนดังกล่าว แม้ข้าราชการส่วนใหญ่ในกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน [2] ได้ทักท้วงว่าแนวผืนน้ำนี้ไม่เหมาะสม มีความบกพร่องสูงจากการใช้กระแสไฟฟ้าสูบน้ำสูงมาก ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อความคุ้มค่าของโครงการโขงชีมูลโดยรวม แต่นักการเมืองคนดังกล่าวก็ยืนยันหนักแน่นว่าจะต้องพัฒนาอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงและหนองหานกุมภวาปีเพื่อเตรียมการรองรับการผันน้ำโขงเข้ามา หากโครงการโขงชีมูลในส่วนที่ใช้ไฟฟ้ามีมติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีในอนาคต

ดังนั้น โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงมีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึง 2 ประการ คือ

(1.1) แนวผืนน้ำนี้ไม่สามารถส่งน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลกได้ ต้องใช้การสูบน้ำจากที่ต่ำขึ้นสู่ที่สูง กล่าวคือเมื่อผันน้ำจากเขื่อนน้ำจันทน์ใส่ท่อลอดใต้แม่น้ำโขงมาที่ห้วยหลวงแล้วจะต้องนำปริมาณน้ำที่ได้จากเขื่อนน้ำจันทน์ทั้งหมดมาไว้ที่หนองหานกุมภวาปี ซึ่งเป็นจุดที่สูงกว่าห้วยหลวง จึงทำให้แนวผืนน้ำนี้มีราคาค่าก่อสร้างโครงการสูงกว่าแนวผืนน้ำอื่นที่สามารถส่งน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลกได้

(1.2) น้ำที่จะผันมาจากเขื่อนน้ำจันทน์มีปริมาณเท่าไรวินิจฉัยยังไม่เป็นที่แน่ชัด หากเป็นตัวเลขที่กรมทรัพยากรน้ำเคยศึกษาไว้ในแผนปฏิบัติการทรัพยากรน้ำแห่งชาติเมื่อปี 2536 ก็คือจะทำการผันน้ำในอัตรา 200 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เพื่อป้อนพื้นที่เกษตรกรรม 1.2 ล้านไร่ ซึ่งคิดเป็นปริมาณน้ำสูงถึง 2,400 ล้านลูกบาศก์เมตร นั้นย่อมหมายความว่าเราจะต้องมีอ่างเก็บน้ำหนองหานกุมภวาปีถึง 23 ตัวเพื่อรองรับน้ำที่ผันมาจากเขื่อนน้ำจันทน์ได้หมด

(2) ความด้อยประสิทธิภาพของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า

เนื่องจาก โครงการโขงชีมูลคือโครงการต่อขยายมาจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าเพื่อต้องการยกระดับน้ำในแม่น้ำสายต่าง ๆ ให้สูงขึ้นด้วยการสร้างเขื่อนหรือฝายเพื่อที่จะให้สูบน้ำด้วยไฟฟ้าได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะฤดูแล้ง เป็นการสร้างความเชื่อมั่นต่อการทำนาฤดูแล้งแก่เกษตรกรว่าน้ำจะพอใช้ไม่ขาดแคลน แต่จากตัวเลขเมื่อปี 2542 กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้จัดตั้งโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้ากระจายไปทั่วประเทศ โดยจำนวนสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าที่ได้ติดตั้งมาตั้งแต่ปี 2516 – 2542 มีจำนวนทั้งสิ้น 1,984 สถานี มีพื้นที่ส่งน้ำรวม 3,073,766 ไร่ หากกล่าวเฉพาะในภาคอีสานมีสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า 975 สถานี มีพื้นที่ส่งน้ำรวม 1,522,884 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 22 ของพื้นที่ชลประทานทั้งหมดในภาคอีสาน (พื้นที่ชลประทานในภาคอีสานเมื่อปี 2541 ประมาณ 6.8 ล้านไร่) นับตั้งแต่มีสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าแห่งแรกในภาคอีสานเมื่อปี 2510 จนมาถึงปี 2542 มีพื้นที่ทำการเกษตรฤดูแล้งจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าในภาคอีสานอยู่ในอัตราเฉลี่ยเพียงร้อยละ 14 ของพื้นที่ส่งน้ำเท่านั้น หรือหากคิดพื้นที่ส่งน้ำโดยเฉลี่ย 1,500 ไร่ ต่อ 1 สถานีสูบน้ำ จะมีพื้นที่ทำการเกษตรเพียง 210 ไร่ เท่านั้น ตั้งแต่ปี 2510 เป็นต้นมา พื้นที่ส่งน้ำจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าได้เพิ่มขึ้นจาก 1,000 ไร่ เป็น 1,522,884 ไร่ ในปี 2542

แต่ปรากฏว่าการใช้น้ำของเกษตรกรในภาคอีสานในพื้นที่ส่งน้ำดิบโตช้ามาก อัตราการเติบโตเฉลี่ยไม่เกินร้อยละ 14 เท่านั้น นี่คือน้ำตัวเลขที่ได้ทำการวิเคราะห์เอาไว้ตั้งแต่ปี 2543 แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่เห็นแนวโน้มว่าได้มีการใช้พื้นที่ทำการเกษตรดูแลจากสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าในภาคอีสานสูงขึ้นแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าซึ่งเป็นโครงการที่กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานและรัฐบาลประกาศถึงความสำเร็จตลอดมา แท้จริงแล้วประสิทธิภาพและความสำเร็จถูกประเมินจากการขยายสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าและพื้นที่ส่งน้ำเท่านั้น ซึ่งเป็นแนวคิดของ “การจัดหาน้ำ” ไม่ใช่ “ความต้องการน้ำ” ที่แท้จริงของเกษตรกร

ทั้งนี้เนื่องจาก จุดมุ่งหมายที่สำคัญ 2 ประการ ของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้านั้นก็คือ หนึ่ง-หาน้ำมาให้เกษตรกร และสอง-ต้องบริหารและส่งเสริมการใช้น้ำให้ได้ตามเป้าหมายด้วยการ “ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิต” เนื่องจากว่าเกษตรกรจำเป็นต้องจ่ายค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ดังนั้น จะต้องปลูกพืชเศรษฐกิจที่ขายได้ราคาดี ไม่ใช่ปลูกข้าวเพียงชนิดเดียว โดยจะต้องทำการปรับรูปแบบการเพาะปลูกของชาวบ้านให้เหมาะสมสำหรับเกษตรกรอุตสาหกรรม และเหมาะสมกับการวางแผนการใช้น้ำของโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ด้วยการส่งเสริมการปลูกพืชอย่างมะเขือเทศ ข้าวโพดฝักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง หน่อไม้ฝรั่ง เมล็ดพันธุ์ผักและผลไม้ในท้องถิ่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวโพด พริก ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง และงา เป็นต้น แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่โครงการอีสานเขียวเมื่อประมาณปี 2529 จนถึงปัจจุบัน กลับล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เนื่องจากภาวะหนี้สินของเกษตรกรที่หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้แต่กลับขายไม่คุ้มทุน

(3) มติคณะรัฐมนตรีให้ประเมินผลความคุ้มค่าของการใช้น้ำภายในประเทศก่อนริเริ่มสูบน้ำโขง เนื่องจาก ในปี 2530 กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานจัดทำรายงานเบื้องต้น (Desk study) ในการผันน้ำจากแม่น้ำโขงมาสู่ลุ่มน้ำมูลและชี โดยให้ชื่อว่า “โครงการโขงชีมูล” หลังจากนั้นได้มีการศึกษารายละเอียดความเป็นไปได้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง เพื่อวางแผนก่อสร้างโครงการโขงชีมูล สิงหาคม 2531 กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้นำเสนอโครงการโขงชีมูลเข้าบรรจุในแผนงานของโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงตามแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้รับงบประมาณสำหรับการสำรวจและเก็บข้อมูลเท่านั้น ต่อมาเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2532 กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้นำเสนอโครงการโขงชีมูลต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจร ที่จังหวัดขอนแก่น สมัยรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ดำเนินการโครงการโขงชีมูล ให้แล้วเสร็จภายใน 3 ปี (2533 - 2535) วงเงินงบประมาณ 18,000 ล้านบาท และให้เริ่มงานสำรวจและศึกษาความเหมาะสมโครงการทันที ทั้งนี้ให้ทำการสำรวจและออกแบบในส่วนที่สามารถจะดำเนินการได้ก่อน เช่น การปรับปรุงหนองหานกุมภวาปี และก่อสร้างฝายยางที่ลำน้ำปาว งานศึกษาความเหมาะสมและรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมถูกรวมเข้าไว้ด้วยกัน แล้วเสร็จเมื่อเดือนธันวาคม 2535 ได้ผลสรุปว่ามีความเป็นไปได้ทางวิศวกรรมและเศรษฐศาสตร์ มีศักยภาพทางเทคนิค สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่การเกษตรได้ประมาณ 4.98 ล้านไร่ ในพื้นที่ 15 จังหวัด กำหนดแผนพัฒนาโครงการเป็น 3 ระยะ รวม 42 ปี (2535-2576) ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 228,000 ล้านบาท โดยส่วนประกอบของโครงการทั้ง 3 ระยะ จะใช้น้ำภายในประเทศเพียง 734,540 ไร่ (รวมการปรับปรุงระบบชลประทานเดิมของเขื่อนลำปาว 305,000 ไร่ ด้วย) ที่เหลือนอกจากนั้นจะใช้น้ำโขงถึง 4,272,050 ไร่ ปี 2536 ในคราวการประชุมคณะกรรมการ

สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 26 กรกฎาคม 2536 ได้เห็นชอบกับรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการโขงชีมูล โดยมีเงื่อนไขให้ชะลอโครงการในส่วนที่ต้องสูบน้ำจากแม่น้ำโขงเอาไว้ก่อน เพราะเกรงผลกระทบจากการผันน้ำโขงเข้ามามีปัญหาต่อการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มที่จะขยายไปยังพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น รวมถึงให้มีการศึกษาข้อมูลด้านผลกระทบที่เกิดจากการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำขังเพิ่มเติม พร้อมทั้งศึกษาหาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่มีผลในทางปฏิบัติด้วย ต่อมากรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้นำเสนอผลการศึกษาใหม่ต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อขออนุมัติทบทวนแผนการดำเนินงาน และวงเงินที่จะใช้ในโครงการโขงชีมูลใหม่ โดยจะดำเนินการเฉพาะในแผนพัฒนายาระยะที่ 1 ทั้ง 3 ขั้นตอนก่อน ได้พื้นที่ชลประทาน 2,323 ล้านไร่ ในวงเงิน 39,508 ล้านบาท และใช้น้ำจากแม่น้ำโขง 1,614,520 ไร่ ใช้น้ำในประเทศ 734,540 ไร่ (รวมการปรับปรุงระบบชลประทานเดิมของเขื่อนลำปาว 305,000 ไร่ ด้วย) โดยเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2537 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานดำเนินการตามแผนพัฒนายาระยะที่ 1 เฉพาะขั้นที่ 2 ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยใช้น้ำภายในประเทศ ประกอบด้วยก่อสร้างเขื่อนหรืออาคารบังคับน้ำและระบบชลประทานในลุ่มน้ำมูลและชี รวม 13 โครงการย่อย วงเงิน 9,996 ล้านบาท และโครงการระบบชลประทานรอบอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง 350 ล้านบาท รวมเป็น 14 โครงการย่อย รวมเป็นวงเงินทั้งสิ้น 10,346 ล้านบาท สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้ 525,592 ไร่ ในระยะเวลา 9 ปี ตั้งแต่ ปี 2535 – 2543 สำหรับการพัฒนายาระยะที่ 1 ที่เหลือ คือ ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 3 ซึ่งเป็นการนำน้ำจากแม่น้ำโขงเข้ามาเพื่อพัฒนาพื้นที่ชลประทานเพิ่มเติมจากส่วนที่เหลืออีก 1.813 ล้านไร่ นั้น คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษารายละเอียดและติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากโครงการที่ดำเนินการไปแล้ว ตลอดจนจัดทำข้อเสนอแผนงานป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาอนุมัติอีกครั้งหนึ่ง

ดังนั้นเอง ก่อนที่โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงจะเดินหน้าต่อไปจะต้องทบทวนผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการโขงชีมูลในส่วนที่ใช้น้ำภายในประเทศซึ่งได้ดำเนินการไปแล้วเสียก่อน ไม่ใช่เดินหน้าต่อไปโดยไม่รับผิดชอบต่อความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ที่มักถูกบอกรัดความรับผิดชอบจากนักการเมืองและข้าราชการประจำเสมอมา

(4) การศึกษาผลกระทบเรื่องการแพร่กระจายดินเค็มที่หายสาบสูญเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้โครงการโขงชีมูลในส่วนที่ต้องใช้น้ำโขงถูกยับยั้งเอาไว้ก็เนื่องมาจากความกังวลต่อเรื่องการแพร่กระจายของดินเค็มและน้ำเค็มที่จะขยายไปยังพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรม โดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้มีการประชุมครั้งที่ 4/2536 เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2536 ต่อการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการโขงชีมูล เห็นว่าการศึกษาผลกระทบของการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มจากการชลประทานในพื้นที่โครงการยังไม่ชัดเจน จึงได้มีมติให้โครงการโขงชีมูลสนับสนุนงบประมาณให้กรมพัฒนาที่ดินศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการแพร่กระจายของดินเค็มและน้ำขังอันเนื่องจากการดำเนินโครงการ และให้โครงการโขงชีมูลทำการว่าจ้างสถาบันการศึกษา จัดทำแบบจำลองทางอุทกธรณีวิทยาของการแพร่กระจายดินเค็มจากการละลายเกลือ การเพิ่มระดับน้ำใต้ดินอันเนื่องจากการสร้างฝาย คลองส่งน้ำ และการ

ชลประทาน โดยให้ใช้ข้อมูลของดินและน้ำใต้ดินในทุกพื้นที่ในคาบเวลาต่าง ๆ เช่น 5 ปี 10 ปี และ 20 ปี เป็นต้น พร้อมทั้งศึกษาหาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่มีผลในทางปฏิบัติ จนบัดนี้งานศึกษาที่กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานในช่วงเกือบ 40 ล้านบาท ว่าจ้างกรมพัฒนาที่ดินและคณะเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยขอนแก่น ให้ศึกษาผลกระทบจากการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มของทั้งเกลือผิวดินและใต้ดิน ก็ยังไม่มีใครได้เห็นรายงานดังกล่าวว่าทั้ง 2 หน่วยงานที่รับจ้างไปนั้นได้ทำการศึกษาเสร็จสิ้นแล้วหรือยัง และมีผลออกมาเป็นประการใด ทำให้ถึงหายสาบสูญไปจากความคิดคำนึงของนักการเมืองและข้าราชการที่ผลักดันโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มที่อาจจะขยายไปยังพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรมนั้น เป็นประเด็นที่เปราะบางมากต่อการทำระบบชลประทานในภาคอีสานโดยใช้น้ำภายในประเทศหรือนำน้ำโขงเข้ามาใช้ก็ตาม ถึงแม้รัฐบาลและข้าราชการจะอ้างว่าข้อดีของการทำโครงการอุโมงค์ส่งน้ำก็คือ หลีกเลี่ยงผลกระทบของการแพร่กระจายดินเค็มในภาคอีสานและป้องกันการรั่วไหลของน้ำ แต่ในความเป็นจริงโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงไม่สามารถให้อุโมงค์ส่งน้ำแต่เพียงอย่างเดียวได้ จะต้องมีการกั้นน้ำเพื่อกั้นสะสมเอาไว้ใช้ควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น โครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบที่จะเกิดจากการแพร่กระจายดินเค็มและน้ำเค็มไปได้ จึงต้องนำงานศึกษาที่ได้ว่าจ้างไว้มาเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อประเมินผลกระทบความคุ้มค่าและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการโขงชีมูลในส่วนที่ได้ดำเนินการผ่านมาเสียก่อน ก่อนที่จะเดินหน้าโครงการใหม่ต่อไป

(5) จากโขงชีมูลถึงโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขง เมื่อไหร่จะถึงไร่นาเกษตรกร

เพราะก่อนที่จะมาเป็นโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงของในสมัยนายสมัคร สุนทรเวช เป็นนายกรัฐมนตรี และพรรคพลังประชาชนนั้น ได้มีโครงการต่อขยายมาจากโครงการโขงชีมูลอยู่ 2 โครงการ คือ โครงการเติมน้ำเต็มชีวิต และโครงการชลประทานระบบท่อ เนื่องจากโครงการโขงชีมูลได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้เร่งรัดโครงการในส่วนที่นำน้ำโขงมาใช้เอาไว้ก่อน ทำให้นักการเมืองและข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับแผนพัฒนาแม่น้ำโขงต้องคิดโครงการใหม่เพื่อนำน้ำโขงเข้ามาใช้ให้ได้ โครงการเติมน้ำเต็มชีวิต หรือชื่อเต็มว่า “โครงการเพิ่มประสิทธิภาพแหล่งน้ำและการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพด้วยระบบท่อส่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ถูกผลักดันเมื่อประมาณปี 2542 ในสมัยรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย แนวคิดของโครงการนี้ได้ปฏิเสธแนวผันน้ำเก่าของโครงการโขงชีมูล คือแนวผันน้ำห้วยหลวง-หนองหาน โดยได้เสนอแนวผันน้ำแม่น้ำเลย-เขื่อนอุบลรัตน์ ขึ้นมาแทน เพราะเป็นแนวผันน้ำที่มีความต่างของระดับพื้นที่ถึง 20 เมตร สามารถส่งน้ำไปตามแรงโน้มถ่วงของโลกได้ ไม่สิ้นเปลืองพลังงานในการสูบน้ำต่อมาเมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่มาเป็นนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร จึงมีโครงการชลประทานระบบท่อขึ้นมาแทน เป็นรูปแบบที่ทันสมัยและรวดเร็วกว่า โดยจะพัฒนาระบบท่อและเครือข่ายคลองส่งน้ำเชื่อมต่อกับระบบชลประทานในโครงการโขงชีมูล ให้เสร็จสิ้นภายใน 5 ปี (2547-2551) เพื่อตอบสนองวาระแห่งชาติในการแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยความมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมผลผลิตการเกษตรให้เป็นครัวของโลก และเกษตรกรจะต้องหลุดพ้นความยากจน ตามนโยบาย ‘ขจัดความยากจนให้หมดไปใน 6 ปี’ โดยกำหนดเป้าหมายจะเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ส่งออกให้เป็น 1.2 ล้านล้านบาทต่อปี

ภายในปี 2551 และประชาชนยากจนที่มีรายได้ไม่น้อยกว่า 35 ล้านบาท จะทำให้มีรายได้ไม่น้อยกว่า 120,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

เลิศศักดิ์เห็นว่านักการเมืองไทยนิยมโครงการใหม่ไปเรื่อย ๆ ซึ่งน่าติดตามต่อไปว่าต่อจากโครงการอุโมงค์ผันน้ำโขงแล้วประเทศเราจะมีโครงการอะไรใหม่อีก ไม่ว่าจะเป็นโครงการใดสิ่งหนึ่งที่เกษตรกรรอคอยอยู่ก็คืออยากได้น้ำเข้าไปถึงในไรนาแบบให้เปล่าเท่านั้น ไม่ใช่ผลักดันโครงการใหม่ ๆ เพียงเพราะคำนึงถึงเม็ดเงินกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักเท่านั้น แต่ไม่ได้มีความปรารถนาดีที่จะให้เกษตรกรในภาคอีสานได้รับน้ำเพื่อทำการผลิตให้หลุดพ้นจากความยากจนอย่างแท้จริง และต้องไม่ลืมว่าจะต้องทำการประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าจากโครงการโขงชีมูลในส่วนที่ได้ดำเนินการผ่านมาเสียก่อนที่จะเดินหน้าโครงการใหม่

มิถุนายน 2551 เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงภาคอีสาน ได้ออกแถลงการณ์ประณามการตัดสินใจนโยบายสาธารณะผันน้ำจิม-ห้วยหลวง-ลำปาว – เชื้อนอุบลรัตน์ ว่าไว้กระบวนการมีส่วนร่วมกระบวนการประชาธิปไตย และไม่คำนึงถึงปัญหาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อุทกวิทยา ธรณีวิทยา การแพร่กระจายของดินเค็ม น้ำเค็มในภาคอีสาน โดยเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงภาคอีสาน ได้แถลงจุดยืนคัดค้านโครงการผันน้ำสู่อีสานที่จะดำเนินการและโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ด้วยเห็นว่ารัฐบาลไทยกำลังเร่งอนุมัติงบประมาณที่ไร้ความชอบธรรม

มกราคม 2552 มีรายงานข่าวจากทำเนียบรัฐบาล แจ้งว่าหลังจากที่ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี กล่าวระหว่างปาฐกถา เรื่อง "ฝ่าแผนปฏิบัติการงานฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย" เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2552 ตอนหนึ่งว่า จะไม่ดำเนินโครงการขุดอุโมงค์ผันน้ำจากเขื่อนน้ำจิม ลอดใต้แม่น้ำโขง เข้ามายังประเทศไทย ซึ่งเป็นโครงการเมกะโปรเจกต์ สมัยรัฐบาล นายสมัคร สุนทรเวช ที่เห็นชอบในหลักการไว้ แต่จะดำเนินโครงการทุกโครงการ ทั้งระบบขนส่งมวลชน และโครงการอื่นๆ โดยใช้งบประมาณปกติปี 2553 เพื่อเดินหน้า ส่วนโครงการอุโมงค์จะหันไปใช้นโยบายสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็กแทนทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตามนายศิริพงศ์ หังสพฤกษ์ อธิบดีกรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวว่าเข้าใจว่า นายกรัฐมนตรี อาจจะหมายถึงโครงการผันน้ำจิม-ห้วยหลวง-หนองหานกุมภวาปี-ลำปาว-ชี ซึ่งเป็นแผนบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ภาคอีสานระยะที่ 2 ที่ต้องขุดอุโมงค์เชื่อมจากเขื่อนน้ำจิม เป็นการใช้น้ำจากฝั่งลาว แต่ในระยะแรกยังคงใช้น้ำภายในประเทศ จากปากประตูห้วยหลวง-หนองหานกุมภวาปี จ.อุดรธานี ได้น้ำเฉลี่ย 600 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี โดยเฟสแรกจะใช้บ 32,108 ล้านบาท อยู่ในขั้นตอนที่ นายสุวิทย์ คุณกิตติ รมว.ทส.เตรียมทำหนังสือประสานกับกระทรวงการคลัง เพื่อขอกู้เงินจาก องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น หรือ ไจก้า ที่ระยะแรกจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการศึกษาความเป็นไปได้

กรกฎาคม 2552 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบในหลักการโครงการผันน้ำจิม-ห้วยหลวง-ลำปาว ซึ่งมีกรอบวงเงินลงทุนรวมทั้งสิ้น 76,760 ล้านบาท ระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี(2552-2556)โดยให้จัดทำรายละเอียดโครงการเสนอต่อ ครม.เพื่ออนุมัติให้ดำเนินการต่อไป"แนวผันน้ำน้ำจิม-ห้วยหลวง-ลำปาว...

จะได้ปริมาณน้ำ 2,580 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่ชลประทาน 3.2 ล้านไร่ ระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี วงเงินลงทุน 76,760 ล้านบาท โดยการดำเนินการในระยะที่ 1 จะเป็นการใช้น้ำในประเทศจากห้วยหลวง-หนองหาน-กุมภวาปี ระยะเวลาดำเนินการ 4 ปี (2552-2555) ได้ปริมาณน้ำ 600 ล้านลูกบาศก์เมตร/ปี พื้นที่ชลประทาน 1 ล้านไร่ และระยะที่ 2 จะเป็นการใช้น้ำจากนอกประเทศจากน้ำจิม-ทอลอดแม่น้ำโขง-ห้วยหลวง ระยะเวลาดำเนินการ 4 ปี (53-56) ได้ปริมาณน้ำ 1,980 ล้านลูกบาศก์/ปี พื้นที่ชลประทาน 2.2 ล้านไร่ทั้งนี้ กรมทรัพยากรน้ำจะดำเนินการในส่วนก่อสร้างระบบผันน้ำและการปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติ ส่วนกรมชลประทานจะดำเนินการในส่วนการปรับปรุงและติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเขื่อนลำปาวและก่อสร้างระบบชลประทาน (สำนักข่าวอินโฟเควสท์, 15 กรกฎาคม 2552)

สรุปได้ว่าน้ำห้วยหลวงเป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาโครงการจัดการน้ำขนาดใหญ่ของรัฐ แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปตามการเมืองของประเทศในหลายต่อหลายครั้ง แต่การเตรียมนักวิจัยชาวบ้านเพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง

3.1.4 จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาการใช้น้ำ การบริหารจัดการน้ำ และการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยหลวงในเขตต้นน้ำ (อำเภอหนองวัวซอ, อำเภอพิบูลย์รักษ์และอำเภอสร้างคอม) และพัฒนาจิตวิทยวิจัย

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้ ได้แก่

- (1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาศักยภาพ โอกาสของพื้นที่เป้าหมาย
- (2) เพื่อวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาโครงการวิจัยกับกระบวนการมีส่วนร่วมของพื้นที่

วิธีการดำเนินการ มีการลงพื้นที่เพื่อพัฒนาจิตวิทยวิจัยทั้งสิ้น 9 ครั้ง แยกรายพื้นที่ อำเภอหนองวัวซอ 4 ครั้ง อำเภอพิบูลย์รักษ์ 2 ครั้ง อำเภอสร้างคอม 2 ครั้ง ไม่นับรวมการประชุมงานทางโทรศัพท์ และการสำรวจพื้นที่เป้าหมายอย่างไม่เป็นทางการ ส่วนอำเภอเมืองยังไม่มีการพัฒนาจิตวิทยวิจัยต่อเนื่องจากผู้นำส่วนใหญ่ทำงานเกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อหมดวาระลงจึงยังไม่มีพื้นที่ไหนประสานงานเข้ามาเพื่อพัฒนาจิตวิทยวิจัยต่อ ซึ่งคาดว่าหลังเลือกตั้งน่าจะมีความพร้อม ผู้ประสานงานจึงได้ประสานงานไปยังผู้นำบ้านห้วย หมู่ 11 ตำบลดอนกลอย อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุดรธานี มีความสนใจจะทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือไม่ ถ้าสนใจก็จะลงไปพัฒนาจิตวิทยชี้แจงโครงการให้ฟัง ซึ่งก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี

ผลการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) อำเภอหนองวัวซอ

ครั้งที่ 1 ลงพื้นที่ไปดูสภาพพื้นที่ แนะนำโครงการและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
(วันที่ 1 กรกฎาคม 2552)

การลงพื้นที่ครั้งแรกที่บ้านหนองแวงเดิดเกษตรสมบูรณ์ เนื่องจากประสานงานลงไปแล้วพื้นที่นี้มีความพร้อมมากกว่าที่อื่น ผู้เขียนและทีมงาน จึงได้ลงพื้นที่ไปพบชาวบ้าน โดยแนะนำตัว โครงการวิจัย และหน่วยงาน สกว. ให้ทราบ โดยมีผู้ใหญ่บุญมา ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้เชิญลูกบ้านหนองแวงเดิดเกษตรสมบูรณ์มาร่วมพูดคุยด้วย และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่สนใจวิจัยซักถาม ได้แก่

- งานวิจัยที่ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร?
- สกว.เป็นใคร?
- สกว.จะเข้ามาทำอะไรบ้าง?
- เจ้าหน้าที่ สกว.จะลงมาพบชาวบ้านทุกเดือนและเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งหรือเปล่า?

กิจกรรมลงพื้นที่ครั้งแรก: ค้นหาโจทย์วิจัยบ้านหนองแขวงเด็ด

เมื่อทำความเข้าใจกับแกนนำทีมวิจัยเรียบร้อยแล้ว ทางทีมทบทวนนำไปหาผู้เขียนลงพื้นที่เพื่อดู
 ฝืนป่า แหล่งน้ำลำห้วยแจ้แวงและลำห้วยหลี่ผี พร้อมทั้งเล่าให้ฟังว่ามีชาวบ้านทั้งในและนอกพื้นที่
 หลายคนขึ้นมาจับจองเป็นเจ้าของเพื่อปลูกไม้ยืนต้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีการบ้านจากต่างหมู่บ้านขึ้นมา
 หาเห็นในช่วงฤดูการเก็บเห็ดขาย มีรายได้เป็นอันมาก

สำรวจฝืนป่า

“ตาน้ำ” ต้นน้ำห้วยหลี่ผี มีลักษณะเป็นตาน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี

ตาน้ำลำห้วยหลี่ผีที่ชาวบ้านพาไปดูนี้ สมัยก่อนทางวัดป่าได้เอามาต่อเพื่อรองรับน้ำไปไว้ให้คนในหมู่บ้านใช้ ก่อนที่จะมีโครงการประปาหมู่บ้าน ปัจจุบันทางวัดได้เอามารองน้ำไว้ใช้อุปโภคภายในวัดป่า

สรุปกิจกรรม

เมื่อดูพื้นที่วิจัยร่วมกันแล้ว ผู้ประสานงานโครงการลงพาชชาวบ้านยกร่างข้อเสนอโครงการ ซึ่งอาจารย์จำเริญ ศรีวัลลภ ได้ร่างมาให้ดูล่วงหน้า ผู้ประสานให้ปรับเรื่องคำถามกรวิจัย การคัดเลือกปัญหา และการเขียนให้ผู้อ่านรู้จักพื้นที่อย่างชัดเจน โดยใส่รายละเอียด เช่น ประวัติหมู่บ้าน ประชากร อาชีพ และข้อมูลพื้นฐานอื่นๆ เพื่อให้โครงการสมบูรณ์ โดยย้ำว่ามีให้อาจารย์จำเริญหรือผู้ใหญ่บ้านทำคนเดียว แต่ต้องหาทีมวิจัยมาช่วยกันทำ เนื่องจากหัวหน้าโครงการเป็นเพียงตัวแทนของชุมชนในการเซ็นสัญญา กับ สกว.เท่านั้น ความรับผิดชอบและบทบาทหน้าที่ต่างๆ ทางทีมวิจัยจะต้องแบ่งหน้าที่กันทำ และผู้ใหญ่บ้านจะดำเนินการประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงโครงการ และแจ้งให้ชาวบ้านรับทราบต่อไป

ครั้งที่ 2 ประชุมชี้แจงโครงการและรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในหมู่บ้านเป้าหมาย
ทีมวิจัยหนองแวงเดิด-เกษตรสมบูรณ์ (วันที่ 6 กรกฎาคม 2552 ณ ศาลากลางบ้าน)

การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมจาก 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองแวงเดิดและเกษตรสมบูรณ์ เริ่มจากนายบุญมา ศรีสวัสดิ์ ผู้ใหญ่บ้านได้เปิดประเด็นการประชุมวันนี้โดยพูดบริบทของหมู่บ้านที่มี

แหล่งน้ำ ป่าไม้ พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่จะนำเสนอขอโครงการกับสกว. ผู้ใหญ่บ้านพูดชักชวนให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุม วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ที่จะทำวิจัย โดยต้นเหตุของปัญหาคือ ปัญหาไฟป่า ปัญหาแหล่งน้ำตื้นเขิน

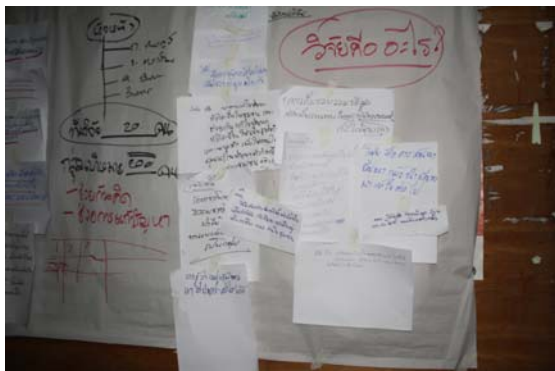
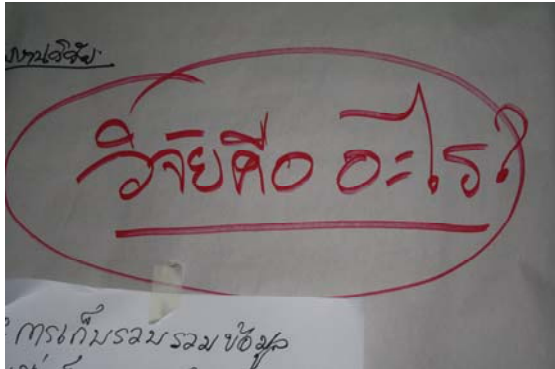
ผู้ใหญ่บ้านแนะนำการทำงานของ สกว.ว่าทีมวิจัยต้องทำงานเป็นทีมโดยมีคณะกรรมการร่วมทีมวิจัย โดยมีประธาน เลขา เหนรัญญิก และต้องทำรายงานความก้าวหน้าของทีมวิจัยส่ง สกว.ทุกเดือน ผู้ใหญ่บ้านมีความต้องการให้ชาวบ้านเข้าร่วมในการทำวิจัย โดยพูดเชิงชักชวนให้รักธรรมชาติและคงไว้ซึ่งความเป็นอยู่ดั้งเดิมเหมือนอดีตที่ผ่านมา วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย คือ แนวทางการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง แก้ปัญหาอย่างไรให้ถูกจุด

หลังจากนั้น ผู้ประสานงานโครงการศึกษายุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง ได้แนะนำความเป็นมา ที่ตั้งสำนักงานฝ่ายท้องถิ่น วัตถุประสงค์ ของการทำงานของ สกว.และให้ชาวบ้านร่วมตั้งคำถามว่าที่มาประชุมวันนี้มีคำถามอะไรบ้าง?

ภาพกิจกรรมประชุมชี้แจงโครงการและพัฒนาโจทย์วิจัยบ้านหนองแวงเดิด-เกษตรสมบูรณ์

ผู้ประสานงานให้ทีมวิจัยช่วยกันแจกกระดาษและปากกาให้ชาวบ้านตั้งคำถามว่าเขาอยากรู้อะไร หรือมีความสงสัยในเรื่องใดบ้าง เกี่ยวกับการประชุมครั้งนี้

คำถามของผู้เข้าร่วมประชุม

- ประโยชน์ที่จะมาซึ่งการวิจัยคืออะไร?
- โครงการ สกว. มีจุดประสงค์อะไร?
- สกว. มาเพื่อประโยชน์อะไร?
- โครงการนี้มาจากไหน มาทำไม?
- ท่านคิดว่าเราจะประสบความสำเร็จได้กี่เปอร์เซ็นต์?
- ประโยชน์ของโครงการ สกว. ให้ประโยชน์อย่างไรบ้าง?

ผู้ประสานงานโครงการได้ชี้แจงชาวบ้านเรื่อง บทบาทของ สกว.ต่อการสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น บทบาทของชาวบ้านในฐานะที่เป็นทีมวิจัย

และแนวทางการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากนั้นหัวหน้าโครงการผู้ใหญ่บุญมา ศรีสวัสดิ์ได้แจ้งแก่ที่ประชุมว่าถ้าแกนนำหรือชาวบ้านคนไหนสนใจจะทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะให้อาจารย์จำเริญเป็นผู้ออกแบบฟอร์มใบสมัครเพื่อรับสมัครทีมวิจัยมาทำงานร่วมกันทั้งสองหมู่บ้าน คือหนองแวงเด็ดและเกษตรสมบูรณ์

สรุปชาวบ้านมีมติจะทำวิจัย ตกลงหาทีมวิจัยโดย มีมติให้หมู่บ้านละ 10 คน ทีมวิจัยจะประชุมหาแนวทางการทำงานวิจัยโดยจะให้คุณพัชรินทร์ บัวลอยและทีมงานไปร่วมด้วย

ครั้งที่ 3 ไปติดตามการพัฒนาโครงการวิจัยของทีมวิจัยในพื้นที่ (วันที่ 21 กรกฎาคม 2552)

การไปครั้งนี้ไปโดยไม่มีการนัดหมายล่วงหน้าหลายวันแต่ผู้ประสานงานโทรศัพท์ไปบอกหัวหน้าทีมว่าเย็นนี้จะไปเยี่ยมในพื้นที่ เมื่อไปถึงแล้วผู้ใหญ่บ้านประกาศเรียกทีมวิจัยให้มาพบกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านหลังอาหารเย็น ปรากฏว่าเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันขึ้น เนื่องจากว่ามีฝนตกหนักจนไม่ลืมหูลืมตา ทำให้ทีมวิจัยหลายคนไม่สามารถมาได้ และทำให้ไม่สามารถประชุมที่ทีมวิจัยได้ โดยเฉพาะทีมวิจัยที่อยู่หมู่บ้านเกษตรสมบูรณ์

ผู้ใหญ่บ้านและทีมวิจัย 4-5 คนที่สามารถมาได้เล่าให้ฟังว่าขณะนี้ให้อาจารย์จำเริญ กับครูต้อยเป็นดำเนินการเรื่องการรับสมัครผู้ที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัยโดยสมัครใจ ขณะนี้ได้รายชื่อมาบางส่วนแล้วแต่ยังไม่ครบ

ประวัติผู้สมัคร/ผู้ได้รับการเสนอชื่อเป็นคณะกรรมการ สกว. บ้านหนองแวงเด็ด – เกษตรสมบูรณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....
เกิดวันที่..... เดือน..... พ.ศ..... อายุ..... ปี..... เดือน.....
วุฒิทางการศึกษาสูงสุด.....สาขา.....
อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
สถานที่ทำงาน.....
เลขที่..... หมู่ที่..... ตรอก/ซอย..... ถนน.....
ตำบล/แขวง.....อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....
รหัสไปรษณีย์.....หมายเลขโทรศัพท์.....
ปัจจุบันบ้านเลขที่..... หมู่ที่.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์มือถือ.....

(ลงชื่อ)..... ผู้สมัคร

(.....)

ตำแหน่ง.....

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

หมายเหตุ

ประวัติของผู้สมัครหรือผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อนี้ สามารถนำไปใช้กับการสมัครหรือการเสนอชื่อของกรรมการที่เป็นกลุ่มบุคคลหรือองค์กรหรือสมาคมต่างๆ และการสมัครหรือเสนอชื่อเป็นคณะกรรมการ สกว. บ้านหนองแขวงเดิด – เกษตรสมบูรณ์

ใบสมัครเข้ารับการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการ สกว.

บ้านหนองแขวงเดิด – เกษตรสมบูรณ์
ตำบลน้ำพัน อำเภอนงนุช จังหวัดอุดรธานี 41360

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ข้าพเจ้า นาย/นาง/นางสาว.....ที่อยู่บ้านเลขที่.....

หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

การศึกษาเรียนจบชั้น.....รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์ที่

สามารถติดต่อได้.....มีความประสงค์จะขอสมัครเป็นคณะกรรมการ สกว. บ้านหนอง
แขวงเดิด – เกษตรสมบูรณ์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

(ลงชื่อ).....ผู้สมัคร

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ประเด็นที่แนะนำในการพัฒนาโครงการและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม

- ให้เขียนที่มาและพัฒนาของโครงการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งถึงปัจจุบันว่าทำอะไร หรือมีการเตรียมการอะไรบ้างก่อนที่จะได้ร่างโครงการวิจัยออกมาเสนอต่อสกว.
- เอากิจกรรมใส่ลงในตารางเวลา 12 เดือน เพื่อชี้ให้เห็นว่าทีมวิจัยจะเริ่มทำกิจกรรมไหนก่อน ประมาณเดือนไหน กำหนดตารางเวลาอย่างคร่าวๆ เพื่อให้เห็นตารางงานร่วมกันก่อน
- ให้เขียนรายละเอียดงบประมาณออกมาก่อนตามที่คาดหมายว่าจะเป็ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจริง ในกิจกรรมวิจัย
- ให้เขียนรายชื่อ ที่อยู่และเบอร์โทรศัพท์ที่ติดต่อได้ของทีมวิจัย ว่าเป็นใครบ้าง เดิมมีตำแหน่งใดในหมู่บ้าน และให้เขียนประวัติของหัวหน้าโครงการวิจัยมาโดยสังเขป

ครั้งที่ 4 ไปพัฒนาจิตวิทยวิจัย (วันที่ 8 กันยายน 2552)

ภาพกิจกรรมประชุมเตรียมทีมวิจัยบ้านหนองแวงเดิด-เกษตรสมบูรณ์

เนื่องจากเกรงว่าทีมจะไม่มีความพร้อมในการนำเสนอโครงการวิจัยในวันที่ 9 กันยายน 2552 ผู้ประสานงานจึงได้ลงพื้นที่ไปพบทีมวิจัยก่อน 1 วัน เพื่อเตรียมการและใครมีปัญหาอะไรก็ให้ซักถาม พูดคุย เตรียมตัวและทำความเข้าใจกันก่อนไปนำเสนอโครงการ เนื่องจากว่าผู้ใหญ่บุญมา หัวหน้าโครงการและแกนนำบางส่วนติดประชุมกับหน่วยงานราชการที่อำเภอ จึงมอบหมายให้อาจารย์จำเริญและครู ต้อยรับผิดชอบเตรียมข้อเสนอโครงการ และพาทีมงานไปเข้าร่วมการประชุมกับ สกว.

อาจารย์จำเริญ ศรีวัลลภและทีมวิจัยหนองแวงเดิด-เกษตรสมบูรณ์

ความคืบหน้าของทีมวิจัย

- ครั้งนี้ทีมวิจัยมาประชุมครบและมีรายชื่อทีมวิจัยมาครบทุกคน
- ทีมวิจัยช่วยกันเตรียมข้อมูลเพื่อจะนำเสนอร่างข้อเสนอโครงการและโจทย์วิจัยในวันถัดไปที่บ้านหวาน

3) อำเภอบึงสามพัน

ครั้งที่ 1 เวทีชี้แจงโครงการ และค้นหาโจทย์วิจัย วันที่ 21 กรกฎาคม 2552 ณ. ศาลาประชาคมหมู่ 11 บ้านหวานใหญ่ ตำบลดอนกลอย อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุดรธานี

แนะนำโครงการและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.)

โดย.นางสาวพัชรินทร์ บัวลอย ผู้ประสานงาน

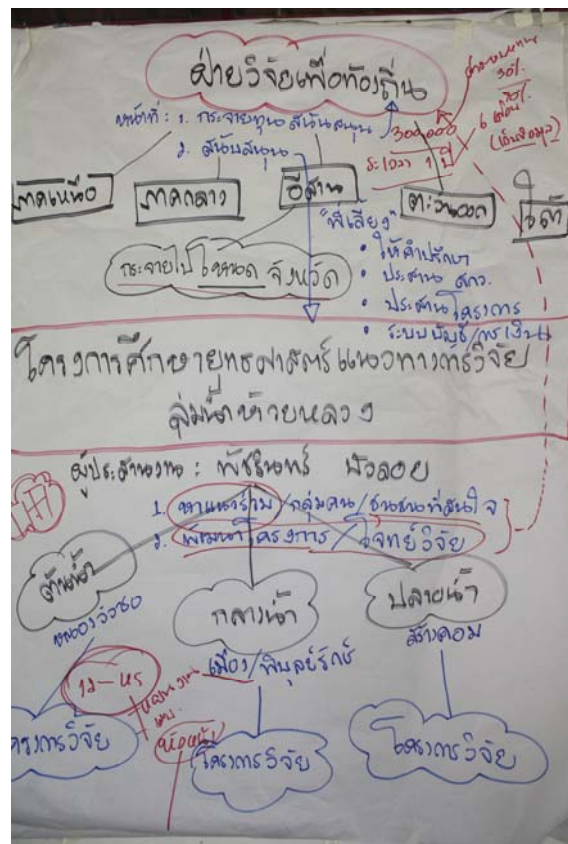
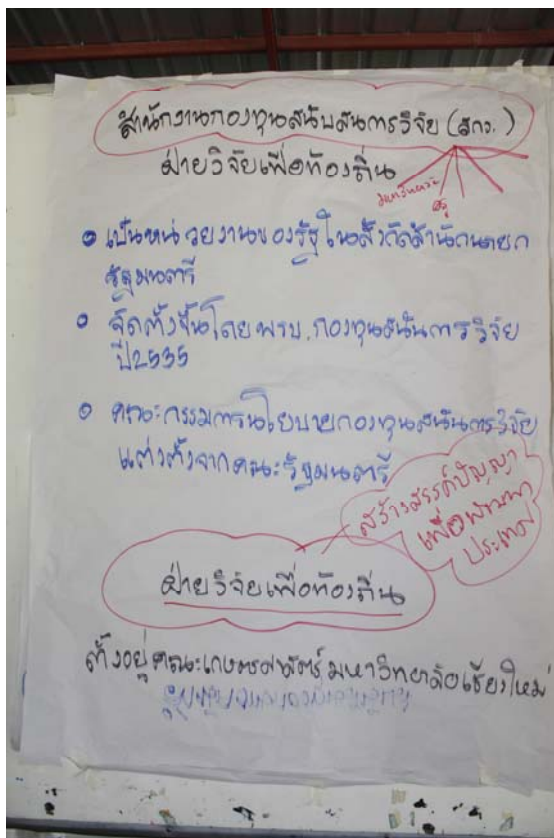

ภาพกิจกรรมพัฒนาโจทย์วิจัยบ้านหวาน

สกว. เป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัดนายกรัฐมนตรี จัดตั้งขึ้นโดย พรบ. กองทุนสนับสนุนการวิจัย ปี 2535 คณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการสนับสนุนการวิจัย โดยการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี ดำเนินงานแบบทุกส่วนมีส่วนร่วม ดังคำขวัญที่ว่า “สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาท้องถิ่น” ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศูนย์ประสานงานภาคใต้ตั้งอยู่ที่ ชั้น 2 อาคาร

เฉลิมพระเกียรติ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ สกว.มีบทบาทหน้าที่
กระจายทุนสนับสนุนการวิจัย ชดเชยเลี้ยงของ สกว.มีหน้าที่ให้คำปรึกษา ประสานงานกับ สกว.
ประสานงานโครงการหาแนวร่วม กลุ่มคน ตลอดจนชาวบ้านที่มีความสนใจในการทำวิจัย ช่วยดูแล
ระบบบัญชีและการเงินของโครงการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยมีทุนให้ทำวิจัย ไม่เกินโครงการ
ละ 300,000 บาท โดยแบบเป็นงบบริหาร 30% งบดำเนินงาน 70% โครงการนำร่องของจังหวัดอุดรธานี
คือ โครงการศึกษายุทธศาสตร์แนวทางการวิจัยลุ่มน้ำห้วยหลวง โดยเปิดโครงการวิจัยต้นน้ำ คือ อำเภอ
หนองวอซอ กลางน้ำ คือ อำเภอเมือง และปลายน้ำ คือ อำเภอสร้างคอม

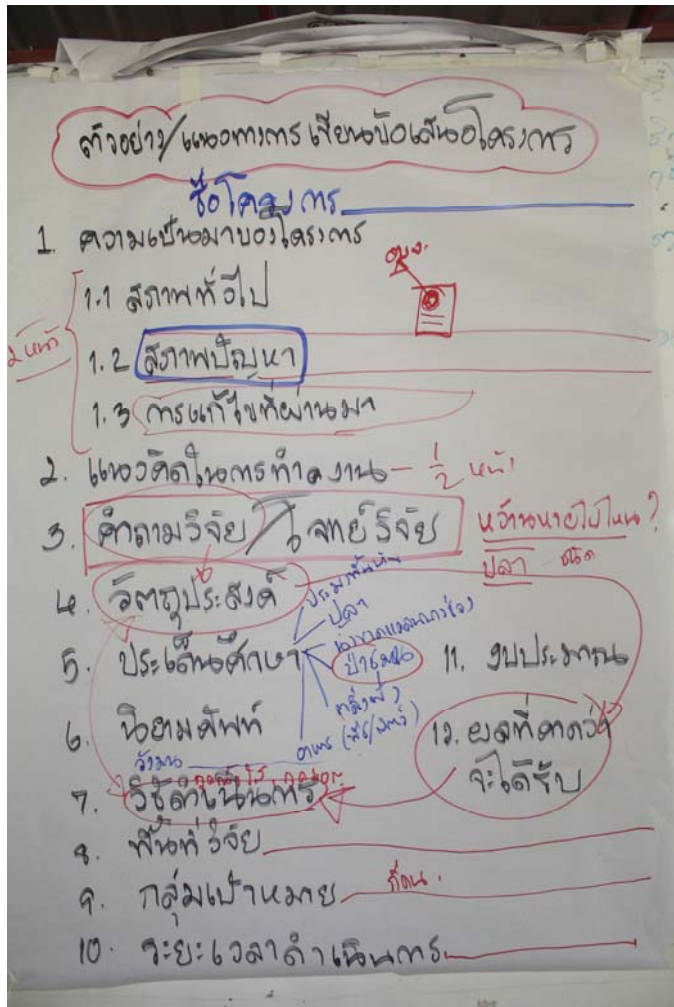
หลังจากนั้นได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมซักถาม

คำถามจากผู้เข้าร่วมการประชุม

- เอกชัย แทนไชยสงค์: จะหาแนวร่วมในการวิจัยกี่คน?
- พชรินทร์ บัวลอย: ถ้ามากก็ไม่เกิน 50 คน หรือน้อยก็ไม่ต่ำกว่า 12 คน เมื่องานวิจัยสำเร็จ หัวหน้าโครงการสามารถนำงานวิจัยไปเสนอรับการสนับสนุนทุนจาก หน่วยงานต่างๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล หรือกองทุนที่สนับสนุนด้านงานพัฒนา
- นางพิทยา ราพาย: จำเป็นหรือไม่ที่แต่ละพื้นที่วิจัยต้องศึกษาเฉพาะเฉพาะปัญหาเรื่องน้ำอย่างนั้น เช่น หนองวอซอ ต้องศึกษาเฉพาะแต่ต้นน้ำ เมืองก็ศึกษาแต่กลางน้ำ และสร้างคอมก็วิจัยแต่ปลายน้ำเสนอเรื่องอื่น ๆ ได้หรือไม่?

- พัชรินทร์ บัวลอย: สกว. สนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหลายด้าน แต่จังหวัดอุดรธานีเสนอนำร่องคือเรื่องแนวทางยุทธศาสตร์การวิจัยและการพัฒนากลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานีก่อน โดยมีแนวทางการพัฒนาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นระดับชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้ริเริ่มอยากทำ หาทีมชวนคุย หาโจทย์ หาเรื่องวิจัย เอาปัญหาจริง ๆ มาคุยกัน คำถามแผนงานมีอะไรบ้าง วัตถุประสงค์ หวังอะไร งบประมาณเท่าไหร่ เมื่อได้ผ่านขั้นตอนแล้ว ก็จัดทำโครงการเสนอสำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัยฝ่ายท้องถิ่น

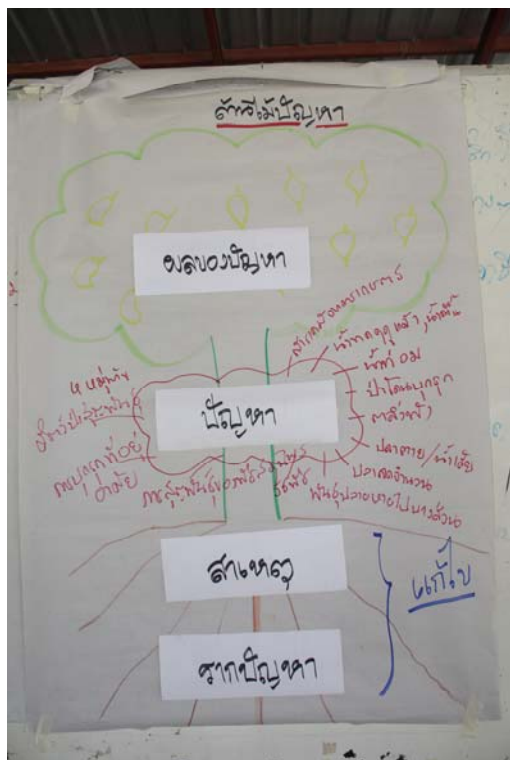

- ชาวบ้านยังติดกับเรื่องกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ชัดเจนว่าจะเอาหมู่บ้านละกี่คนในการทำวิจัย
- นางแก้วใจ มีคำแนะนำ: จุดที่เราจะศึกษาต่างๆ ในชุมชนมีมากแค่ไหน
- นายสมภาร รูปใหญ่: ปัญหาคือน้ำดินขึ้น
- นางพัทยา รำพาย: เราต้องพบกันซักวัน คุยกันจนกรอบได้ปัญหาแล้วค่อยทำโครงการ
- นางแก้วใจ มีคำแนะนำ: สรุปว่าชาวบ้านเข้าใจทุกคนแล้วมาสรุปโครงการแล้วคุยกัน
- นายเอกชัย แท่นไชยสงค์: เสนอโครงการวางแผนใช้

นำหน้าแล้งของหมู่บ้าน

- ชาวบ้านไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณที่ทาง สกว. สนับสนุน และเมื่อโครงการสำเร็จจะนำเสนอต่อหน่วยงานได้บ้าง
- นางพัทยา รำพาย: อยากเสนอ 2 โครงการ
- พัชรินทร์ บัวลอย: ปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนถ้ามีหน่วยงานเขาทำอยู่แล้วก็ให้เขาทำไป เราแก้ปัญหาที่ยังไม่มีคนแก้

- นางพัทธยา รำพาย: ตกลงว่ากลุ่มเป้าหมายที่มาประชุมกันวันนี้จะทำวิจัยใหม่เพราะทาง สกว. จะสรุปงานส่งเดือนสิงหาคมมีเวลาไม่มากจึงอยากสรุปและทำโครงการ
- นางแก้วใจ มีคำแนะนำ: ตกลงว่า วันที่ 24 ก.ค 52 เราจะประชุมร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง

ช่วงระดมปัญหาและค้นหาโจทย์วิจัย

- สารเคมีด้านการเกษตร
- สัตว์ป่าสูญพันธุ์
- น้ำขาดในฤดูแล้ง
- การบุกรุกที่อยู่อาศัย
- น้ำท่วม
- การสูญพันธุ์ของห้วยน้ำ
- ตลิ่งพัง
- ปลาทาย น้ำเสีย
- ปลาทาย จำนวนมาก
- พันธุ์บางปลาหายไป

ครั้งที่ 2 การประชุมเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยบ้านห้วยน้ำใหญ่ ตำบลดอนกลอย อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุดรธานี วันที่ 24 กรกฎาคม 2552ณ. ศาลาประชาคมหมู่ 11

กล่าวเปิดการประชุม

โดย นางพัทธยา รำพาย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11

สำหรับวันนี้ (วันนี้) เรามีโครงการที่จะพูดคุยกัน มาถึงตอนนี้เราเชิญกัน 5 หมู่ บ้าน บ้านนายม หมู่ 4 หมู่ 10 บ้านไท หมู่ 2 และบ้านหนองคอนแสนหมู่ 8 และบ้านเรา คือบ้านห้วยน้ำหมู่ 11 วันนี้มีที่มา โดยการคุณพัชรินทร์ ได้นำเสนอในเรื่องดีๆ นำเรื่องที่เรายังไม่เคยรู้ เรื่องที่เรายังไม่เคยเห็นและจะพาพวกเราไปถึงเป้าหมายอีกระดับหนึ่ง คือ การเห็ด (ทำ) โครงการร่วมกันตามหมู่บ้านที่มีแนวอยู่ตามริมห้วยหลวง ตามที่ได้แจ้งไปแล้ว วันนี้จะเห็นสมาชิกบ้านเดียวคือบ้านไท มื้อนั้น (วันก่อนหน้านั้น) เราได้พูดคุยกันว่าให้ผู้ที่เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการโครงการวิจัยนี้ ซึ่งโครงการของเราจะมีประมาณ 12-45 คน และหมู่บ้านที่จะทำโครงการวิจัยร่วมกันก็ให้เอารายชื่อมาด้วย มื้อนี้ก็มีอยู่ 4 ท่านด้วยกัน ได้แก่ ผู้ใหญ่จันดี สมบุตร พ่อสำรองโสภา พ่อสมนึก บุญช่วย และพ่อปอน วีระลา ได้มาเป็นสมาชิก

เป้าหมายของเราเมื่อนี้เราจะได้มาหารือกัน ยังไม่ได้เป็นการสรุปโครงการเสียทีเดียว เราจะมาหารือกันถึงโครงการที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นไปได้ว่าเราจะเอ็ดวิจัยร่วมกันในเมื่อนี้ วิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สำคัญในเขตหมู่บ้านของเราที่จะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มของพวกเรา เขาได้คุยกันเรื่องวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำห้วยหลวง ซึ่งพวกเราได้หารือกันเกี่ยวกับสภาพปัญหา ถึงที่มาและจะนำโครงการของเราไปสู่เป้าหมาย และขอแจ้งให้คณะกรรมการทุกคนได้ทราบในเมื่อนี้ว่าให้เสนอปัญหา เช่น เรื่องลำห้วยหลวงเอามาเป็นโครงการวิจัยและจะได้นำโครงการวิจัย เพื่อเขียนของบประมาณจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องที่นี้ทางหมู่บ้านไท คงจะได้นำโครงการที่ได้หารือกันไว้แล้ว พอปอนได้เล่าให้หมู่บ้านฟังหรือไม่คะ

ประชุมผู้นำเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย

ทำความเข้าใจที่มาของการจัดทำโครงการวิจัย

โดยนางพัทธยา รำพาย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11

เมื่อนี้เราจะมาหาชื่อโครงการ โครงการที่เราจะทำนี้ไม่ใช่โครงการเพื่อเขียนของบประมาณและเป็นโครงการวิจัย การทำงานในที่นี้โครงการวิจัยเป็นจิตอาสา ทำโดยสัญญาติญาณของนักพัฒนาท้องถิ่นโดยภูมิความรู้ของนักพัฒนาท้องถิ่นอยากจะสร้างสรรค์ให้บ้านเราเจริญซึ่งเราจะได้รับผลในเมื่อต่อ ๆ ไป การที่ได้เสนอไว้ตามความคิดของชาวบ้านห้วยนได้เสนอโครงการ “สืบสานตำนานแดนดงห้วยน” ซึ่งเราจะได้ตั้งให้เห็นความเกี่ยวกับน้ำห้วยหลวงพร้อม มันจะเกี่ยวกันได้อย่างไร เนื่องจากเรามีคิดถึงสภาพปัญหาของปัจจุบันนี้ เราจะทำการเปรียบเทียบสภาพปัจจุบันและในอดีตที่ผ่านมาว่ามีข้อแตกต่างกันอย่างไร ที่ผ่านมามหาหมู่บ้านห้วยหลวงมีความอุดมสมบูรณ์บ่? แล้วปัจจุบันมีความแตกต่างจากแต่ก่อนซ้ำใด (มากเท่าใด) เราจะพูดถึงเรื่องห้วยหลวงก่อน ถ้าเราจะพูดถึงเรื่องห้วยหลวงเสียก่อน ห้วยหลวงของเราสมัยตะกี้ (สมัยก่อน) ปลายหลาย หอยหลาย เช่น หอยก็ หอยทราย พืชที่เป็นยาริมห้วยก็มี

มาจนทุกวันนี้ มีสรรพคุณในการแก้โรคต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับข้างลำห้วย เมื่อก่อนมีเยอะมาเดี๋ยวนี้หายไปไหนหมด นั่นคือข้อเปรียบเทียบระหว่างห้วยหลวงแต่ก่อนและปัจจุบัน ทุกวันนี้ยามน้ำๆหลายๆ แต่ว่า ยามแล้งน้ำแห้ง โดยเฉพาะหมู่บ้านเรากำลังจะโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ทำไมมันถึงเป็นแบบนี้ เราจะมาช่วยกันแก้ไข วิเคราะห์ วิจัยถึงสาเหตุที่มันเกิดขึ้น ถ้าเราจะสรุปผลวิจัยเรียบร้อยแล้ว เราจะรู้ถึงแหล่งงบประมาณที่จะนำมาพัฒนา หรือว่าคณะกรรมการท่านใดอยากจะเสนอโครงการที่จะวิจัยเข้ามาเพิ่มเติมหรือไม่

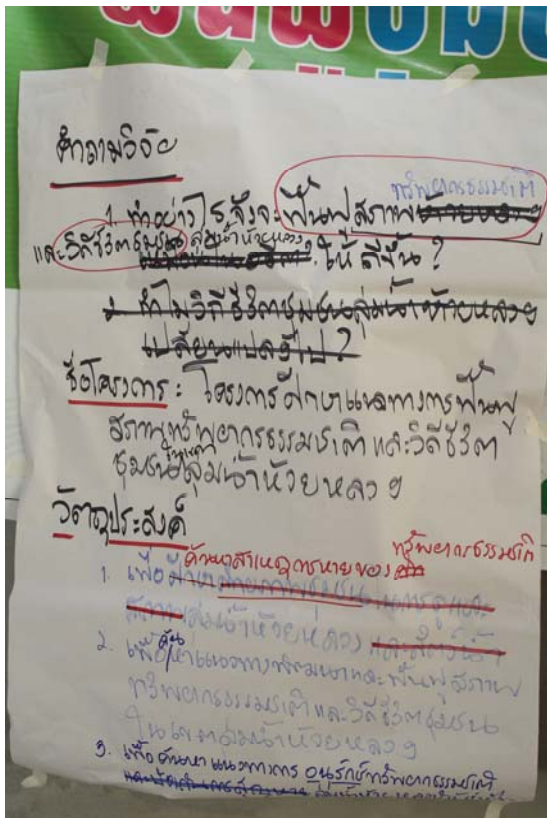
นางแก้วใจ มีคำแสน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดอนกลอย

สำหรับห้วยหลวงของเรา ปัญหาที่เราจะทำวิจัยจะต้องร่วมกันคิดออกมาก่อนว่าสมัยก่อนเรามีหลายอย่าง เช่น พันธุ์ปลา หอย สมัยก่อนหน้านี้มีน้ำมีหลายอย่าง เรื่องน้ำทำไมหน้าน้ำน้ำท่วม ทำไมยามแล้งน้ำแห้ง ต้องช่วยกันระดมปัญหาออกมา

ช่วงระดมปัญหาเรื่องห้วยหลวงและฝึกตั้งคำถามวิจัย

นางพทยา รำพาย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11

สาเหตุของปัญหาเราต้องช่วยกันคิด และปัญหาที่เราเสนอมานั้นเราเห็นว่ามันเป็นปัญหาเหมือนกันหรือไม่ การพังทลายของหน้าดิน ยามแล้งน้ำแล้ง การเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรชาวบ้านเพิ่มขึ้น หากินยาก ลำบาก น้ำตื้นเขิน ตลิงพัง ฯลฯ

นางแก้วใจ มีคำแสน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดอนกลอย

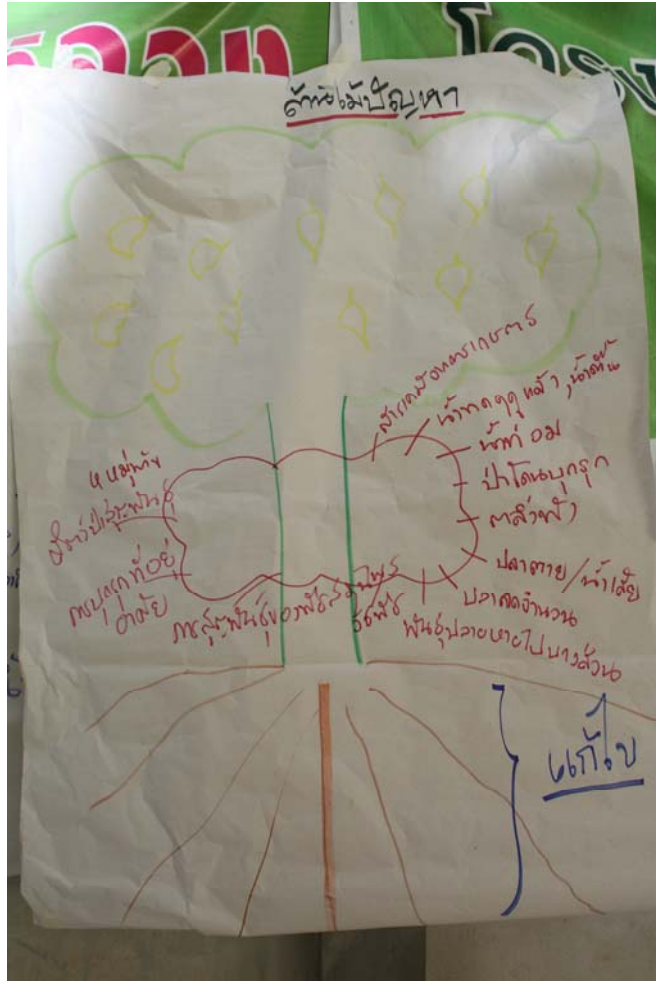
ตอนนี้เรามาช่วยกันหาปัญหา จะแก้ได้ไม่ได้ ค่อยว่ากันอีกที เราจะมาหาว่าตอนนี้เกิดอะไรขึ้นกับบ้านเรา คือเราจะทำงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาสภาพปัญหาเสียก่อน ส่วนแนวทางที่จะแก้ไขได้หรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

นางพทยา รำพาย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11

เมื่อมันมีปัญหามันจะต้องเกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน ชุมชน สัตว์ สิ่งแวดล้อม และมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิต อาหารขาดแคลน หายาก ถ้าจะพูดถึงเรื่องพืชสมุนไพรที่บรรพบุรุษเคยใช้เป็นยารักษาโรคโดยที่ไม่ต้องพึ่งพาหมอปัจจุบันเพราะว่า สมัยก่อนเราอยู่อย่างพอเพียงเหมือนสมัยก่อน ถึงจะมีก็ มีน้อย เราต้องหาว่าทำไมมันถึงต้องมีน้อย มันไปไหนหมด เราจะมาช่วยกันหาสาเหตุถึงการที่มีอยู่และ

สาเหตุของการหายไปของพืชเหล่านั้น เพื่อจะได้มีการฟื้นฟูสภาพต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่เราอยู่ ซึ่งจะดึงคืนมาให้อุดมสมบูรณ์ก็ขึ้นกับพวกเราต่อไป
มีใครมีข้อเสนออะไรบ้าง?

สรุปปัญหาเกี่ยวกับน้ำห้วยหลวงของชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุม

- สัตว์ป่าสูญพันธุ์ สูญหายไปจากป่าของหมู่บ้าน
- การบุกรุกริมฝั่งแม่น้ำห้วยหลวงเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย
- การสูญพันธุ์ของพืชสมุนไพรริมฝั่งแม่น้ำ
- ปัญหาวัชพืช
- ปัญหาสารเคมีทางการเกษตรที่ไหลลงแม่น้ำ
- ปัญหาน้ำขากแคลนในฤดูแล้ง แหล่งน้ำตื้นเขิน
- ปัญหาน้ำท่วม
- ปัญหาป่าโดนบุกรุก
- ปัญหาตลิ่งพัง
- ปัญหาปลาทาย/ น้ำเสีย ในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำดำไหลมาทำให้ปลาทายเป็นจำนวนมาก
- ปลาลดจำนวนลง/ พันธุ์หายไปบางส่วน

ผู้ประสานงานโครงการได้ให้ชาวบ้านลงตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำห้วยหลวง คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้แก่

คำถามของแม่วัฒนา ศักดิ์ติบุตร

ต้นกระเบาหายไปจากหมู่บ้าน ไม่รู้ว่ามันหายไปไหน?